

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

HAMVAS ENDRE

VÁRKONYI IMRE

TOLDALAGI PÁL

HUNYADI ISTVÁN

GUTHEIL JENŐ

KARÁCSONY ANDRÁS

ANDRÉ OBEY

SZABÓ ANNA

MIHELICS VID

írássai

1960 AUGUSZTUS

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Hamvas Endre</i> csanádi püspök: A megállapodás tíz éve	449
<i>Várkonyi Imre</i> : A teremtő Isten első gondolata és a megváltás műve	451
<i>Toldalagi Pál</i> : Az öregebb (Vers)	458
<i>Hunyadi István</i> : Vers a faházról (Vers)	458
<i>Gutheil Jenő</i> : Magyarság és kereszténység Szent István előtt	459
<i>Karácsony András</i> : A barokk szobrászat Magyarországon	467
Egy francia pásztorjáték; <i>André Obey</i> : Éjféli harangszó	473
<i>Szabó Anna</i> : Karénekeshez, Gyermekek, Magamnak, Mi emberek (Versek)	481
<i>Mihelics Vid</i> : Esmék és tények	482
A kis út (<i>Eglis István</i>)	488

N A P L Ó

A „rettegett” szentség (489); A Szent Jobb orvosi szemmel (492); Beszélgetés a 75 éves Harmat Arturral (494); Az olvasó naplója (496); Zenei jegyzetek (499); Vallásos kiadványok (501); A neogót és neobarokk templomok (503); A latin nyelv „fejfájá”-ra (505); Michel-angelo versei (506); Rippl-Rónai József művészete (507); Ignác Rózsa két új könyve (509); XIX. századi kispapjaink a magyar nyelvért (510); Jegyzetlapok (512)

489

Felelős szerkesztő:

S í k S á n d o rFőmunkatársak: *Doromby Károly, Mihelics Vid, Pfeifer János, Possonyi László, Radó Polikárp*Felelős kiadó: **Saad Béla**

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postato karékpénztári csekk számla száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

A MEGÁLLAPODÁS TÍZ ÉVE

Augusztus 29-én lesz tíz éve annak, hogy a magyar Püspöki Kar és a Kormány között megállapodás jött létre az egyház és állam viszonyának rendezése végett. Célja volt, hogy a két fél békés együttműködését biztosítsa egyrészt azzal, hogy az új magyar történelmi helyzetben az egyház működési szabadságának államjogi alapjait megfogalmazza, másrészt, hogy a magyar nép egységét, építőmunkáját és hazánk nyugodt fejlődését előmozdítsa.

Természetes, hogy ezt a megállapodást tárgyalások előzték meg. A Püspöki Kar 1950 augusztus 29-i értekezletén hozzájárult annak elfogadásához, amiről a kalocsai érsek a vallás és közoktatásügyi minisztert még aznap értesítette. Ugyanő egyben ismételten hangsúlyozza, hogy a Püspöki Kar ezzel a megállapodással semmiképp sem akarja érinteni az Apostoli Szentszék jogait az egyház és állam viszonyának rendezésében.

A megállapodás gyakorlati végrehajtására paritásos bizottság létesült a Püspöki Kar és a Magyar Kormány kiküldötteiből, amely hamarosan megkezdte tárgyalásait. Ez a paritásos bizottság többi között különösen foglalkozott az állás nélkül maradt szerzetesek elhelyezésének kérdésével és az öreg és munkaképtelen szerzetesek ellátásával, s kidolgozta az egyházi iskolák rendtartását az állami és egyházi kívánalmak szemelött tartásával, s ennek alapján működnek immár tíz esztendeje egyházi iskoláink.

Az egyház és állam között történt megegyezés betetőzése volt a püspökök államesküje, amely 1951 július 21-én közösen történt az országban, és amelyet követett a papság-esküje az illetékes helyi hatóságok előtt. Az eskü letétele után a veszprémi püspök, majd két hétre rá a csanádi püspök cikket írtak a „Magyar Nemzet”-be, amelyben mindketten eloszlalni törekedtek azokat az aggodalmakat, amelyek felmerültek a püspökök esküjével kapcsolatban. Hangsúlyozták, hogy míg egyrészt ragaszkodnak az egyház hitelveihez és jogaihoz, másrészt nem lehetnek a szükséges reformok és haladás kerékkötői.

Megállapíthatjuk, hogy hívek és papok megértéssel fogadták a Püspöki Kar állásfoglalását, és most tíz év múlva azt is megállapíthatjuk, hogy ez az állásfoglalás egyház és állam szempontjából egyaránt hasznosnak bizonyult.

Természetes, hogy az idők folyamán ismételten merültek fel problémák, amelyeknek megoldásáról gondoskodni kellett. Ehhez nagy segítséget nyújtott a közben életrehívott Állami Egyházügyi Hivatal. Különösen jelentős ügyekben a Püspöki Kar küldöttei az Állami Egyházügyi Hivatal elnökének jelenlétében tárgyalásokat folytattak a Minisztertanács elnökével is. Ezek a tárgyalások eredményesek voltak és tovább mélyítettek az állam és a katolikus egyház jóviszonyát.

Az állammal történt megegyezés szellemében az egyes püspökök és a Püspöki Kar többször adtak ki körleveleket, amelyekben az állampolgári köteleességek teljesítésére hívták fel a híveket, buzdították a soron lévő munkák serény végzésére, éppúgy, mint szóltak — a termelőségmozgalmak terjedése kapcsán — a szövetkezés erkölcsi kérdéseiről. E körlevelek közül különös jelentőséggel bírnak azok, amelyek 1956 óta jelentek meg, mint pld. az 1957 április 10-i körlevél, amely lerögzítette, hogy a magyar katolikus Püspöki Kar támogatja a Munkás-Paraszt Kor-

mányt a magyar nép jólétére, a béke megőrzésére irányuló törekvéseiben. Az 1957 augusztus 29-én megjelent nyilatkozatban a magyar Püspöki Kar aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy az ENSZ az akkori plénumon lévő ún. „magyar kérdést” — egy szélsőségesen egyoldalú „ötösbizottság” jelentése alapján — kívánta megtárgyalni. Az 1958 január 1-én megjelent újévi szöveget ismételtelen a magyar Püspöki Kar mélyszégyes békevágyát sugározta ki a hívők felé. Majd később az 1958 október 17-én megtartott püspök-kari konferencián a Püspöki Kar pásztorlevelet bocsátott ki a tanácsi és országgyűlési választások alkalmával. Végül szeretném emlékeztetni az 1959 január 22-i püspökkari nyilatkozatot, amelyben sürgettük a leszerelést, a békés tárgyalások megindítását és egyértelműen kifejeztük, hogy „az imperializmus, mint olyan, az élet fájának gyökerére tör, és az atompusztulás végveszélyes kohóját izzítja”.

A hit- és erkölcstani, vagy a hitélettel kapcsolatos eseményeket tárgyaló körlevelek közül érdemes megemlíteni, hogy 1955 karácsonyán a békéért való imára buzdították a híveket a püspökök, 1956 július 18-án Hunyadi János nándorfehérvári diadalának 500 éves jubileumáról emlékeztek, ugyanez év szeptember 12-én az abortus ellen szólaltak fel. 1957 október 16-án Szent Erzsébet születésének 750-ik évfordulóját ünnepelték, 1958 december 8-án a lourdesi jelenések jelentőségét méltatták.

Különösen foglalkoztatta a híveket és lekipásztorokat a gyermekek és ifjak vallásos nevelésének kérdése. Ez ügyben a Püspöki Kar megbízottja többször folytatott megbeszéléseket a Kormány kiküldöttjeivel, és ezeken szabályozták az elsődíázások és bérnialások előkészítésének időpontját és helyét, a tempolmi hitoktatások ügyét, stb. Fontosak voltak ezek a megbeszélések azért, mert elejét vették a helyi hatóságoknál bekövetkező félreértéseknek és surlódásoknak. A hitoktatás tárgyában 21/957. (III. 24.) sz. alatt törvényerejű kormányrendelet jelent meg, amelyet a művelődésügyi miniszter 39/957. számú végrehajtási utasítása követett.

A megegyezés gyümölcsei közt említjük a Hittudományi Akadémiát, amely legutóbb az 1959/60-i iskolai évnek végén is 12 teológiai doktort avatott, szemináriumaink működését, papi üdülőhelyeinket és a Szeher úti kórházat.

Ha a tíz éves megállapodást kiemeljük értékes magyar vonatkozásaiból, s világtávlatba helyezzük, akkor azt kell látnunk, hogy nagy lelki válságnak vagyunk tanúi világszerte. Oka ennek a válságnak a két szörnyű világháború, amely megrendítette a hitet nagy tömegek lelkében, és a hatalmas és nagyarányú anyagi és technikai fejlődés, amely a lelkiek iránt való érdeklődést tompította. Az egyház történelmének folyamán nem egy ilyen válságnak volt tanúja és sohasem maradt tétlen, hogy a lelkeket a megrázkódtatásokon átsegítse. Ma is világszerte ott látjuk az egyházat ősi hivatása színhelyén, mindenütt prédikál, oktat, vigasztal, védi az erkölcsöket, kiszolgáltatja a szentségeket, bemutatja a szent áldozatot és szolgálja a békét. Hogy a magyar egyház sem néma, hanem munkájával beleilleszkehetnek ebbe az általános katolikus tevékenységbe, abban része van a tíz éves megegyezésnek, amely működéséhez törvényes keretet nyújtott és állami szempontból is jogalapot teremtett. Nagy szükség volt ez az állam és egyház szétválasztása következtében beállott bizonytalan helyzetben. A legerősebb összekötő kapcsok olyan nagy közös gondolatok voltak és maradnak, mint a békéért való harc, a leszerelésért folytatott küzdelem, s a magyar nép életszínvonala szakadatlan emelésének nagy munkája.

Lesznek talán papok és hívek, akik nincsenek megelégedve a megál-

lapodás gyümölcszeivel. Amde nincs az a fa, amelytől több gyümölcsöt ne várhatnánk. Főként, ha ápoljuk és szeretettel gondoskodunk róla. Papok és hívek legyenek továbbra is bizalommal a Püspöki Kar iránt. Valamennyien keressük és munkáljuk tovább a békés együttműködést a világi hatóságokkal és használjuk fel a megállapodás nyújtotta lehetőségeket hivatásunk teljesítésére és a keresztény katolikus elveknek az életbe való átplántálására.

Várkonyi Imre

A TEREMTŐ ISTEN ELSŐ GONDOLATA ÉS A MEGVÁLTÁS MŰVE

„Áldott legyen az Isten, Urunk Jézus Krisztus Atyja, aki Krisztusban minden mennyei, lelki áldással megáldott minket! Benne választott ki a világ teremtése előtt, hogy szentek és feddhetetlenek legyünk előtte.” Így kezdődik Szent Pálnak az ezezusiakhoz írt levelében Isten kegyelmének magasztalása. A kereszténységnek alapvető ténye, hogy minden Jézus Krisztusban, és Jézus Krisztus által történik, amióta a második isteni személy, az Ige, vagy ahogy a szentháromsági eredések mondják, a Fiú felvette magára az emberi természetet. Szent János apostol evangéliumában írja: „az Ige testté lett, és közöttünk lakozik. Láttuk dicsőségét, az Atya egyszerűltének dicsőségét, akit kegyelem és igazság tölt be.” (János 1, 14.)

Ha mint hívő keresztény emberek a fenti kinyilatkoztatott igazságokat vizsgáljuk, akkor mindenekelőtt két gondolat töltheti el lelkünket. Az első ember, vagy amint a szentatyák tanítani szokták, „első Ádám”, nem állta meg helyét azon a próbán, amelyet Isten eléje állított. Mivel az első Ádámnak az egész emberi nem nevében kellett cselekednie, vállalnia kellett mindazt, ami ebből a cselekedetből nemcsak őréa, hanem összes utódaira is következik. „Ezért, amint a bűn egy ember által lépett a világba, s a bűn miatt a halál, és így a halál minden emberre áterjedt, mert mindnyájan bűnbe estek...” (Róm. 5, 12.) Nem írhatta volna ezeket az Apostol, ha az első Ádám cselekedete nem azt jelentette, hogy benne az egész emberi nem fordult szembe az Isten akaratával és az egész emberi nem bizonyult gyengének az első próbatételen. Ugyancsak ezért írja tovább: „... a halál mégis uralkodott Ádámtól Mózesig azokon, akik nem vétkeztek Ádám törvényszegéséhez hasonlóan...” (Róm. 5, 14.)

A kinyilatkoztatásnak ezt a megállapítását igazolja az emberiség története, amely a megtestesülés előtt játszódott le. Lehetne itt nagyjelentőségű vallás- és kulturtörténeti kutatásokra és munkákra hivatkozni, ki lehetne mutatni, hogy az emberi nem Ádám tragikus gyengesége után milyen messze távozott az egy igaz Isten fogalmától, és rá lehetne mutatni arra is, hogy az a tény, hogy Ádám az első próbatételen elbukott, milyen súlyos erkölcsi eltévelyedést jelentett az emberiség számára. Ki lehetne mutatni ezt annak ellenére, hogy más vonalon letagadhatatlan alkotások jellemezték az emberiség útját. Nem akarunk itt részletesen és külön foglalkozni egyetlen kulturával sem. Az emberiség helyzetét Jézus Krisztus előtt, Szent Pál így jellemzi: „Ezért Isten szívünk hajlama szerint kiszolgáltatta őket a tisztátalanságnak, hadd becstelenítsék meg saját testüket. Hiszen Isten igazságát fölcserelték a hamissággal s inkább a teremtménynek hódoltak és szolgáltak, mint a Teremtőnek, aki mind-

örökké áldott... Ezért szolgáltatta ki őket Isten aljas szenvedélyeiknek... De el is vették eltévelyedésük megszolgált bérét. Amint Istent nem méltatták arra, hogy teljesen elismerjék, úgy Isten is romlott eszükre hagyta őket, hadd viselkedjenek alávalóan. Telve is vannak minden gonosszággal, hitványsággal, paráznasággal, kapzsisággal, romlottsággal: telve irigységgel, gyilkos szándékkal, vetélkedéssel, ármánykodással, gonoszlelkűséggel. Arulkodók, rágalmozók, Istent gyűlölők, gyalázkodók, kevélyek, kérkedők, fortélyos gazok, szüleiknek engedetlenek, oktalanok, megbízhatatlanok, lelketlenek, hitszegők, könyörtelenek.” (Róm. 1, 24—31.)

Ez a sötét kép mutatja az emberi nem eltévelyedéseinek minden következményét. Ezért nem lehet csodálkozni azon, hogy az első ember bukása után fokozatosan nemcsak az erkölcsi elvek és ezeknek ismerete homályosult el mindjobban az emberiségben, hanem elhomályosult az egy igaz Istennek ismerete is. „Azzal kérkedtek, hogy bölcssek, de oktalanokká váltak. Fölcserelték a halhatatlan Isten dicsőségét halandó emberek, sőt madarak, négy lábúak és csúszómászók képmásával.” (Róm. 1, 22, 23.) Amit az Apostol itt leír, azt minden vallástörténeti és kulturtörténeti munka igazolja, de igazolja az is, amit Mózes első könyvében olvasunk Ádám bűne után: „... Fáradalmak árán egyél abból (a munka gyümölcséből) élted valamennyi napja alatt. Tövist és bogáncsot hajtson az néked és a föld növényzetét egyed. Arcod verejtékével edd a kenyeret, míg vissza nem térsz a földbe, amelyből vétettél, — mert por vagy és vissza kell térned a porba! — mondja az Úr.” Igazolja ezt a tragédiát Kain bűne és büntetése. (Móz. I. 4.) Igazolja ezt továbbá a szetiták és kainiták története. (Móz. I. 6.) Igazolja a súlyos elemi csapás, a vízőzön, amelynek formáiról, kiterjedéséről lehet vitatkozni, de egy bizonyos, hogy mint súlyos katasztrófa jelentkezett az emberiség történetében. Ezért maradt fenn az ún. „vízőzön elbeszélés” nemcsak a zsidó népnél, amely az isteni kinyilatkoztatás őrzője volt, hanem sok más népnél is. Hogy csak egyet említsünk, a bábéli vízőzön elbeszélést.

A teremtő Isten annak ellenére, hogy az ember akit Ő alkotott, nem állta meg a próbát, már akkor, amikor igazságos ítéletet hirdetett az ember felett, megcsillantotta annak reményét is, hogy minden gyöngesége, lázadása és Istentől való elfordulása ellenére sem hagyja el azt a teremtését, akit a teremtés koronájának alkotott. Erről az őskinyilatkoztatás így beszél: „Ellenségeskedést vetek közéd és az asszony közé, ivadékod és ivadéka közé: Az széttiporja fejedet, te pedig a sarka után leselkedel.” (Móz. I. 3, 15.) Ennek az őskinyilatkoztatásnak biztató reménye kíséri az emberiséget és jelesül az Isten által kiválasztott maroknyi népet, a zsidóságot egészen az idők teljességéig.

És most, éppen a kinyilatkoztatás alapján kell feltenni magunknak a kérdést, hogy a Megváltó, vagyis a megtestesült Ige, és a megváltás tényleg az eredeti bűn logikai következménye-e? Az eddigiekből világos, hogy az az ember, aki szembefordult az Isten akaratával, aki olyan akart lenni, mint az Isten, és ennek következtében elvesztette azokat a kiváltságokat, amelyek természetének nem voltak velejárói, semmiképpen sem kerülhetett vissza önjerejéből arra a nagy méltóságra, amelyre Isten kiválasztotta és meghívta őt, hogy t. i. Isten fia legyen. Isten fia nem ugyanabban az értelemben, mint a Megváltó Jézus Krisztus, hanem úgy, mint a fogadott gyermek, aki az édes gyermekkel együtt kiálthatja: Abba, Atya! Ha tehát az ember önjerejéből nem juthatott vissza erre a méltóságra, nem lehet kétséges, hogy valakinek az ember helyett és az ő nevében kellett a kiengesztelődést az Istennel létrehozni. Nehéz lenne logikailag arra a következtetésre jutni, hogy a megtestesülés, vagyis a Meg-

váltónak megjelenése egy olyan cselekedetnek a következménye, amely nem hiúsít ugyan semmiféle szabad isteni elhatározást, de önmagában nem hogy értéket valósítana, hanem semminek nevezhető. A nagyszombati szertartásban, a Praeconium Paschale ugyan az ember bukását „felix culpa”-nak, vagyis „boldog bűnnek” nevezi, de ez még nem jelenti azt, hogy a liturgiának ez a kifejezése eldönteni akarná azt a kérdést, hogy az Istenember földi megjelenése és a megváltás ténye logikailag a bűn következménye-e vagy sem ?

Megítélésünk szerint, sokkal inkább elfogadható az a magyarázat, amelynek elindítója Duns Scotus, de pregnáns megfogalmazója a nagy magyar egyetemi tanár, Schütz Antal volt. Eszerint a teremtő Istennek logikailag és nem időrendben első és abszolút gondolata a megtestesült Ige, vagyis a Megváltó, és ettől a gondolattól függően minden más teremtő aktus csak feltételes. Szent Pál apostolnak az efezusiakhoz írt levelében, az ún. nagy himnuszban, így látjuk összefoglalva erre vonatkozólag a teremtő Isten tervét: Az Atya Krisztusban áldott meg minket minden mennyei és lelki áldással. (Ef. 1, 3.) Krisztusban kiválasztott minket a világ megteremtése előtt. (Ef. 1, 4.) Eleve arra rendelt minket, hogy fiának fogadtassunk Jézus Krisztus által, „... és magasztaltassék kegyelmének dicsősége, amellyel minket szeretetébe fogadott szeretett Fia által.” (Ef. 1, 6.)

Tudjuk, hogy Isten elhatározásaira vonatkozóan semmiféle időrendi sorrendet megállapítani nem lehet és nem szabad. Istenben minden elhatározás szabad és örök. Éppen ez a tény ad lehetőséget arra, hogy amikor vizsgálat tárgyává tesszük magát a teremtést, mint Istennek örök elhatározását, megállapítjuk az ember tragikus bukását, akkor lehet és szabad gondolkodni azon, hogy az örök isteni elhatározásokban nem időrendben, hanem logikailag mi Isten első és abszolút gondolata. Szabad ezt fejtegetni azért is, mert csak így kaphatunk, megítélésünk szerint, megnyugtató feleletet azokra a kérdésekre, amelyek sok teológusnak okoztak nem kis problémát. T. i. miért engedte meg Isten az ember bukását ? Miért engedte meg, hogy az általa kapott szabad akarattal már az első próbán visszaéljen ? Miért engedte meg Isten, hogy az ember olyan hosszú időn keresztül keservesen tapasztalja magán ennek az elbukásnak minden következményét ? Isten ugyanis, amint a kinyilatkoztatásból tudjuk, nem akarta sem a halált, sem azt a sok emberi nyomorúságot, amely a Tőle való elszakadásnak lett következménye. Isten ugyanis az életnek és nem a halálnak az Istene.

Minden különösebb logikai következtetés nélkül megállapíthatjuk, hogy ha arról beszélünk, hogy az ember szabad akarattal rendelkezik, akkor azt is mondanunk kell, hogy az Isten szabad. Jó azonban arra gondolni, hogy itt is, mint minden más isteni tulajdonságnál, ha azt mondjuk, hogy az Isten szabad, és szabad az ember is, ezt csakis analogice lehet mondani. Az isteni szabadságról valamelyes képet akkor nyerhetünk, ha itt is alkalmazzuk a más isteni tulajdonságoknál használt hármast teológiai utat. (Via affirmationis, negationis, eminentiae.) Az isteni abszolút szabadságot semmi sem köti meg. Így semmiképpen sem kötheti meg a törvényeivel szembeforduló emberi akarat. Amikor tehát Isten megengedi a szabad akarattal rendelkező ember bukását, logice már ott kell lenni Isten örök elhatározásaiban, és pedig az első helyen, a megtestesült Igének. Annak a Megváltónak, aki nem következménye az ember bűnének és Istentől való elfordulásának, de aki lehetővé teszi az ember számára a bukás helyrehozását.

Isten önmagát szükségszerűen szereti. A teremtésben viszont nincse-

nek szükségszerűségek. Ha Isten teremt, ez csakis az abszolút szabad isteni elhatározás következménye. Ebben a szabad isteni elhatározásban öröktől fogva szerepel az ember megváltása is. Ez a megváltás azonban nem független Isten első és abszolút gondolatától, a megtestesült Igétől. „Tudtunkra adta ugyanis jóságos tetszése szerint akaratának titkát, amellyel elhatározta, hogy az idők teljességével Krisztusban, mint Főben foglaljon össze mindent, ami mennyben és földön van.” (Ef. 1, 9.) A teremtő Isten akaratának nagy titkát fedte fel előttünk a megtestesült Igében. Abban, akiben, mint Főben akar mindent összefoglalni és megújítani. Talán a Vulgata fordítása az Efezusi levél 1. fejezet 10. versében még jobban kifejezi ezt az örök isteni elhatározást, amikor azt mondja: „Krisztusban állítson helyre mindent.” Csak az elmélyült és logikusan gondolkodó emberi értelem tudja megközelíteni a kinyilatkoztatás ezen szavainak magasságát és mélységét. Ezért nem szabad csodálkozni azon, hogy az idők folyamán olyan sok eltévelyedés mutatkozott az istenfogalommal és a megtestesült Igével szemben.

A helyes istenfogalomhoz tartozik, hogy bár a bűn az ember részére nagy tragédia, de ez semmiféle isteni akaratot nem hiúsít meg és nem húzza keresztül Isten számításait. Az említett Schütz professzor írja: „Isten előtt öröktől fogva világosan áll az üdvtörténetnek egész menete, minden mozzanatával együtt és mindegyik teljes tartalma és jelentősége szerint számba van véve Ónála, úgy, hogy a vég is és az átmenetek is mindenestől benne vannak az Ő terveiben.” (Schütz: Kereszténység és épség. Titkok tudománya, Budapest, 1940. 128. old.) Az Efezusi levélből komoly meggondolások alapján igazoltnak látszik Aquinói Szent Tamás tanítása az ember paradicsomi állapotáról. Az épség és a többi természetesen kívüli kiváltság nem más, mint a végleges megdicsőülésnek elővételezése, és a megdicsőült vég nem más, mint a paradicsomi állapotnak most már teljes és végleges kibontakozása. (Schütz: Id. m. 129. old.) Az ember elbukott, de ha az Istenember, mint első és abszolút gondolat ott van a teremtő Istenben, akkor ez a bukás minden tragédiája és következménye ellenére is magában hordozza a kibontakozásnak, vagy mondjuk így, a kiengesztelődésnek a tényét. Így azt is el lehet fogadni, hogy az Isten örök végzésében az ember paradicsomi állapotát itt a földön epizódnak szánta. Meg akarta mutatni, hogy az Ő abszolút szabad akaratával való szembeszállás milyen következményekkel jár, de nem vette el az embertől a reményt, hogy munkája és törekvése végül is milyen fényvel fog kibontakozni.

Mi emberek Isten akaratának elhatározásait csakis két vonalon tudjuk megismerni. Egyrészt a külső jelekből, másrészt abból, amit Isten akaratáról az emberrel a kinyilatkoztatásban közölni akart. Ezért mondja Szent Pál apostol: „Ami ugyanis Istenről megismerhető, az világos előttük, mert Isten nyilvánulavá tette számukra. Hiszen ami benne láthatatlan: Örök ereje és isteni mivolta, a világ teremtése óta művei alapján értelemmel felismerhető...” (Róm. 19, 20.) Tehát bizonyos tényeket a külső megnyilvánulásokból mindenki felismerhet Istenről és az Ő akaratáról. Ezzel szemben ami Istenben belül játszódik le, örök elhatározásai, ezekről csakis annyit tudhatunk, amennyit Ő a kinyilatkoztatásban velünk erről közölni akart, illetve amennyi az időben örök és abszolút szabad elhatározásaiból megvalósult. Ha helyes az istenfogalmunk, akkor nem kísérthet bennünket az a gondolat, hogy eltérés lehet az Isten örök elhatározásai és ezeknek időben való, vagyis külső megvalósulásai között. Istenhez csak az méltó, hogy ezek az örök és változhatatlan elhatározások kifelé úgy valósuljanak meg, hogy azok, akik látják azokat, következteté-

seikben olyan ítéletet tudjanak maguknak formálni, amelyek ténylegesen megegyeznek ezekkel az örök isteni elhatározásokkal.

A fejtegetés talán súlyos gondolatokat görget. Ez azonban szükséges ahhoz, hogy a következő gondolatsort is helyesen és jól érthessük meg. Csakis az előzőek birtokában és megértésében állíthatjuk, hogy az Istenhez méltóbb gondolat az, hogy első legyen logikailag az Istenember és csak ettől az első gondolattól függően játszódjék le a teremtés nagy színjátéka. Ez az Istenember lesz az a szükséges kegyelmi fő, aki betölti Isten örök gondolatának azt a részét, amely Isten és ember eredeti viszonyának helyreállításához szükséges. Ezért imádkozza a szentmise felajánlásában az Anyaszentegyház: „Isten, ki az emberi nem méltóságát oly csodálatosan megalkottad és még csodálatosabban helyreállítottad...” Elfogadható, hogy ebben az imádságban is kifejezésre jut Istennek az az elhatározása, hogy a teremtés, a próbatétel, az ember elbukása és a helyreállítás, mind az első, örök és abszolút isteni gondolattól függ.

Jézus Krisztus az új emberideál. Úgy is lehetne mondani, hogy a történések középpontjában újra megjelenik az igazi ember. A megtestesült Ige az emberi történések középpontjában áll az által, hogy mindaz, ami az ember teremtésétől a megtestesülésig lejátszódott a történelem színpadán, tulajdonképpen előkészület volt megjelenésére. Vele, hitünk szerint, az Isten kimondta az ember számára az utolsó szót. Ezt a kijelentésünket jól kell értelmezni. Nem akar semmiféle helytelen, vagy félreérthető jóslatot jelenteni. Krisztus az utolsó szó az egész emberiségre érvényes kinyilatkoztatást illetően. Isten ilyen új kinyilatkoztatást már nem ad az embernek. „Mután többféleképpen és különböző módon szolt hajdan Isten a próféták útján az atyákhoz, a végső korszakban Fia által szolt hozzá. Őt rendelte a Mindenség örökösévé, hiszen általa teremtette a világot is. Dicsőségének kisugárzása és lényegének képmása Ő, aki határozatos szavával fönttartja a Mindenséget.” (Zsid. 1, 1—3.) Övni szeretnénk mindenkit attól, hogy az apostolnak ezeket a szavait: „E végső korszakban” — valamiféle millenarista, világvégét váró módon értelmezze. Ez távol áll nemcsak az apostoltól, hanem minden józan teológiai ismerettől és fejtegetéstől is.

A megtestesült Ige éppen azért, mert az ember megváltása és visszafogadása általa történik, csakis tökéletes ember lehet. Hozzá tartozik tehát, mint tökéletes emberhez, a szenvedékenység. Erre tanít bennünket a kinyilatkoztatás is. Mert hiszen: ... „ebben van számunkra a megváltás a vére által...” (Ef. 1, 7.) Az Isten akaratát nem teljesítő véges ember arra képes volt, hogy bűne által elforduljon az Istentől, és olyan viszonyt létesítsen, amelyben részére önmagától és saját erejéből nem volt lehetséges a visszafordulás és a régi rend helyreállítása. Ezt csakis az Istenember és pedig a szenvedékeny Istenember hajthatta végre. Ez az Istenember vállalta, hogy elégtételt ad és így szerez kiengesztelődést. Az Istenember éppen úgy, mint az első Ádám a bukásnál, most mint második Ádám az elégtételadásnál és a kiengesztelődésnél az egész emberi nemet képviseli. „Ha ugyanis egynek bűnbeesése miatt oly sokan meghaltak, Isten kegyelme s az egy embernek, Jézus Krisztusnak kegyelmi ajándéka, még bővebben kiárad sokakra. A kegyelemmel tehát nem úgy áll a dolog, mint az egy ember bűnével... amint tehát egynek bűnbeeséséből büntetés száll minden emberre, úgy árad minden emberre életadó megigazulás egynek igaz volta miatt.” (Róm. 5, 15—16, 18.) Az Istenember személye biztosítja a kiengesztelődésnek túlcserélését és a megigazulás lehetőségének általánosságát. Az Istenember: „... a kereszttel által mindkettőt (az egész emberiséget) egy testben kiengesztelte Istennel úgy, hogy

saját személyében megdöntötte az ellenségeskedést.” (Ef. 2, 16.) A megváltás és annak körülményei igazolják, hogy az Istenemberben a szenvedékenység nemcsak képesség. Az Istenember fogalmával nem ellenkezik a szenvedés önkéntes vállalása. Tökéletes emberi természetet vett fel ugyanis magára. Ez nem jelenti azonban, hogy az Istenember szenvedékeny emberi természete nem volt mentes azoktól a vágyaktól, amelyek jelentkezései leginkább alkalmasak arra, hogy az emberben lévő harmóniát megbontsák. Nem volt mentes azonban bizonyos külső emberi nyomorúságoktól. Földrelépése után nemsokára menekülnie kellett Egyiptomba. (Máté 2, 13, 15.) Mikor innen visszatérnek, Árkelausz miatt nem mehetnek Judeába, hanem Gallileába kell menniök. (Máté 2, 22.) Jézus könnyezik Jeruzsálem fölött. „Mikor közelebb érve megpillantotta a várost, sirva fakadt.” (Luk. 19, 41.) Az Olajfák hegyén vérell verejteznek. Halálfelelem fogja el Őt. „Egyszerre csak szomorkodni és gyötrődni kezdett. Halálosan szomorú a lelkem, mondta nekik, várjatok itt és virrasszatok velem.” (Máté. 26, 38.) A mennyei Atyához azért imádkozik: „Atyám, ha lehetséges, kerüljön el ez a kehely”. (Máté 39.) És elszenvédi mindazt, ami szükséges ahhoz, hogy megvalósuljon minden vonatkozásban a Mennyei Atya akarata. Ehhez Jézus Krisztus, a megtestesült Ige isteni engedelmességére volt szükség. Ezért írja az apostol: „Ugyanaz a lelkület legyen Bennetek, amely Krisztus Jézusban volt. Ő, isteni mivoltában nem tartotta Istennel való egyenlőségét olyan dolognak, amihez feltétlenül ragaszkodjék, hanem szolgálai alakot főlvéve kiüresítette önmagát és hasonló lett az emberekhez. Külsejét tekintve olyan volt, mint egy ember: megalázta magát és engedelmes lett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig.” (Filipp. 2, 5—8.) Mindaz, amit a megtestesült Ige szenvedékenységről elmondottunk, senkit se vezessen félre. Aquinói Szent Tamás tanítja, hogy magára vette, de nem vonta magára a szenvedést. (S. Th. III. qu. 14. a. 2. ad.) Önként vállalta az engesztelést. Izaiás próféta írja róla: „Feláldoztatott, mert Ő akarta.” (Iz. 53, 7.)

Ha az Istenember szenvedésvállalásának végső okát keresem, akkor ezt szeretetben találom meg. A legtökéletesebb ember, aki ugyanakkor Isten is, vállalja Istennel szemben az engesztelést, az áldozatot. De ez az engesztelés és áldozat az ember felé a szeretet arculatát mutatja.” „Éljetek szeretetben, amint Krisztus is szeretett minket és jó illatú áldozati adományként ajánlotta fel magát értünk Istennek.” (Ef. 5, 2.) Attól nem kell tartanunk, hogy ebben a látszólagos kettősségben valahol csorba esik vagy az örök és változhatatlan isteni akarat, vagy az áldozatnak szeretetből történő teljesen szabad vállalásán. A szabadság ugyanis nem szenved csorbát azáltal, hogy a megszerzett készség következtében nagy biztonsággal törekszik a jóra, és pedig lehetőség szerint a legnagyobb jóra. Krisztusban, mint többlet jelentkezik, hogy Ő mint közvetítő Isten és az ember között egyszerre két vonalon is a legnagyobb értéket tudja megvalósítani. Ezt a legnagyobb értéket pedig egy ugyanazon szabadakarati ténnyel valósítja meg. Istennel szemben a szenvedésben, önmagának teljes feláldozásában és átadásában, ugyanakkor az emberrel szemben a legnagyobb szeretetben. Nagyobb szeretete ugyanis senkinek sem lehet, mintha valaki életét áldozza másokért. Ezzel a szeretettel valósítja meg az ember új, fogadott fiúságának lehetőségét. Teszi ezt tárgyilag és elégséges módon azáltal, hogy odaadta magát érette.

Hibás lenne egész eddigi fejtegetésünk, ha az Istenemberről, mint a teremtő Isten első gondolatáról, az ember Megváltójáról fejtegetéseinket itt lezárnánk. Az apostol Jézus Krisztusban minden vonatkozásban a teljességet emeli ki. (Ef. 4, 13—16.) Nem állhatunk meg tehát annál a gon-

doltnál, hogy Isten logice első és abszolút gondolata az Istenember, és pedig a szenvedékeny Istenember. Tovább kell mennünk és azt kell mondanunk, hogy az örök és első gondolatban a teljes Istenember jelenik meg, a teljes kibontakozásban, a megdicsőülésben. El kell fogadnunk Szent Tamás gondolatmenetét, amely szerint Istenben együtt van a kezdet és a vég. Isten sohasem döbben rá, hogy elhatározásaiban valamit nem vett számításba. Amikor tehát az Istenembert szenvedékenynek gondolja el, akkor ebben a gondolatban ott kell lenni a megdicsőülésnek is. Ez ugyanis jutalma annak a műnek, amelyet az Istenember magára vállalt és teljesített. Miután pedig a bűntől megváltott, az isteni fölség jobbjára ült a magasságban és annyiival kiválóbb lett az angyaloknál, amennyivel különbönb nevet örökölt náluk. Ugyan melyik angyalnak mondta valaha Isten: Az én Fiam vagy, én ma születek? Vagy pedig: én Atyja leszek, Ő meg a Fiam? (Zsid. 3—6.) Az Istenember teljes kibontakozásának, a megdicsőülésnek ténye egyben magával hozza azt is, hogy a Krisztust követőknek kiteljesülése, a krisztusi élet is csak *ebben* az Istenemberben valósulhat meg, „... amíg mindnyájan el nem jutnak a hitnek és Isten Fia megismerésének egységére és meglett emberré nem leszünk, Krisztus teljességének mértékében.” (Ef. 4, 13.) Szent Pál szavai figyelmeztetnek minden hívő embert, hogy visszafogadva Krisztus áldozata és megváltói kegyelme által mi csakis az Ő bűvkörében tudunk élni. Életünknek minden mozzanata benne játszódik le. Az Ő megjelenése az idők teljességében és általa Isten és ember kapcsolatának helyreállítása azt hozza magával, hogy Őt az üdvösség útján senki sem kerülheti meg. A megváltás ténye minden ember számára lehetőséget ad az üdvösségre. Ezt azonban ki is kell használni. Az üdvösség keresése Jézus Krisztusban nem áll, de nem is állhat szembe semmiféle tisztességes földi törekvéssel. Sőt. Ezek a törekvések hivatva vannak szolgálni és segíteni az ember kiteljesülését, és nem akadályokat, hanem lendítő erőt jelenthetnek az embernek az üdvösség útján. De ez nem valósulhat másképpen, mint ahogy az apostol írja: „Miután tehát a hit által megigazultunk, éljünk békében az Istenel Urunk, Jézus Krisztus által. Általa a hit segítségével utunk nyílt a kegyelemhez, amelyben élünk és dicsekszünk is Isten fiai dicsőségének reménységével.” Róm. 5, 1—2.) „Ezért úgy tekintétek Ti is magatokat, hogy meghaltatok a bűnnek, de éltek az Istennek, Krisztus Jézusban, a mi Urunkban,” (Róm. 6, 11.) „... Mint halálból életre keltek, adjátok át magatokat az Isten szolgálatára, tagjaitokat pedig az igazság eszközéül az Istennek.” (Róm. 6, 13.)

Az Istenember által végrehajtott megváltásmű kivétel nélkül minden ember számára lehetőséget ad az üdvösségre. Lehetőséget, és nem pedig azt, hogy Jézus Krisztus megváltói működése az embert akarata ellenére üdvözíti. Hit az Istenemberben, hit az Ő megváltói kegyelmében, csak egyik része annak a nagy műnek, amelyet magunkban mindannyiunknak el kell végezni, ha nem akarjuk, hogy az üdvösség számunkra csupán lehetőség maradjon. A hiten felül, az „új ember” életével kell bizonyítanunk azt, hogy Krisztus megváltói műve, szenvedése és kereszthalála mi bennünk nem hiabavaló. Aranyházájú Szent János az Efezusi levelet magyarázva kiemeli, hogy Krisztus minden embernek őspéldája, aki szenvedő testében formálta ki bennünk az új embert. (Ar. Szt. Jn. in hom ad. Eph. 5, 3, P. G. 62, 40—41.) Azoknak tehát, akiket az Istenember a megváltásban új életre szült, a világosság cselekedeteivel kell egyénileg is alkalmaznunk mutatkozni a megváltás gyümölcseire. „A világosság gyümölcse csupa jóságban, igazságban és egyeneslelkűségben mutatkozik. Keressétek, ami kedves az Úrnak.” (Ef. 5, 9—10.) Az egyéni élet tele lehet sok

buktatóval az ember számára, amely buktatók akadályozni akarják, hogy kialakuljon benne az az ember, aki végül is Krisztus megváltói életének nyomdokain járva eljut a teljes kibontakozáshoz, a megdicsőüléshez. Azt a boldogságot, amelyet az Apostol a rómaiakhoz írt levelének 8. fejezetében leír, a megváltást kereső ember mindennél többre kell, hogy értékelje. Ez nemcsak egyéni üdvösségét szolgálja, hanem egyúttal kifejezi azt a mélységes imádatot és hálát is a teremtő Isten iránt, aki első gondolatában a megtestesült Igét a nagy próbán kudarcot vallott ember visszafogadására szánta.

AZ ÖREGÉBB

*Aggastyánmódra élek.
Alig
csinálok valamit.
Teszek-veszek, az ablakon kinézek
és már is elröpült a nap.
Ügyetlen vagyok, hitvány és kiégett:
a kezemből a könyvek, az edények
kihullanak.*

*A legjobb még a fekvés és az álom.
A csend, ami
körülpólyálgat, hogy semmi se fájjon
és még jobbak az anyám csókjai.
Kilencvenéves ő. Töpörödött
öregasszony. A lába csupa seb.
De napsütött a szíve. Így vagyok
még is csak én az öregebb.*

Toldalagi Pál

VERS A FAHÁZRÓL

*Hegy hónalján favityilló
Könyököl rajt öt diófa,
Körülszövi vadkapor, mint
Férfiállat a borosta.
Ez az enyém, így futotta,
Föld szegénye, hogy lehetnék?
Árnyék is jut delelőre,
Dióm érik telelőre.*

*Szűk határ ez, kis javacska,
De a jót nem ölre mérik,
Nem jussolják s nem cserélik
Zsákkal sem kerül piacra!
S ezt a házat, favityillót
Mi ácsoljuk oly magasra,
Homloka az eget érje
Csillag fusson tetejére!*

*Zsindelyén Göncöl tanyáz,
Táncos fény a szemöldökfán
Asztal körül nagy család,
Inyt csiklandoz a közös tál.
Szűk ennyinek a faház?
Tágasabbra mért is telne?
Széles kedvünk dudorász:
Emberiség elfér benne!*

Hunyadi István

MAGYARSÁG ÉS KERESZTÉNYSÉG SZENT ISTVÁN ELŐTT

A pannóniai és moráviai szlávok apostola, Szent Metód, 881-ben találkozott Árpád vezérrel a Közép-Dunánál, valahol Futak vagy Baja táján. Szent Metód útban volt Konstantinápoly felé, esetleg onnét volt visszatérőben, Árpád pedig, az „ugrok királya”, az etelközi őshazából idáig kalandozott el seregével vadászat vagy kereskedés céljából. Mikor értesül Metód ittlétéről, magához rendeli őt. Metód környezete fél a pogány magyaroktól és óvja a főpapot, hogy el ne fogadja a meghívást. Metód nem hallgat rájuk, elmegy a magyarok táborába. És Árpád fényesen, ünnepélyel fogadta Metódot, elbeszélgetett vele, majd megajándékozván őt megölelte, megcsókolta és ezzel bocsátotta el: „Emlékezzél meg rólam szentatyám imáidban!”

Árpád vezérnek ez a szinte színterjesztés viselkedése Metód érsekkel szemben csak addig lesz számunkra meglepő, amíg szemügyre nem vesszük a honfoglalás előtti magyarság történetét, a magyar őstörténetkutatás és bizantinológia nem is egészen új, de közönségünk előtt korántsem köztudomású adatait. Kiváló történettudósaink, *Karácsonyi* János, *Váczy* Péter, *Tóth* Zoltán, *Balogh* Albin, *Csóka* Lajos és nagy bizantinológusunk, *Moravcsik* Gyula kalauzolásával kísérjük végig a honfoglalás előtti magyar népet az őshazákon át és nézzük meg, hol találkozik már ezekben a századokban, nemzetté érésének idején a kereszténységgel?

A Kr. u. V. században sodródik a magyarság a Káspi tó feletti első őshazából dél felé és századokon át a Kaukázus felett, a Don alsó folyásánál a Meotisz tó (ma Azóvi tenger) keleti partjain, a Kubán folyó mellékén tanyázik. Itt, a Fekete tenger északi partvidékén különböző népmozgalmak következtében egyre nyugatabbra tolódik, a IX. század végén már a mai Besszarábia területén találjuk az etelközi őshazában, majd a Bölcs Leó bizánci császár (886—911) szövetségében vívott balsikerű bolgár háború és besenyő támadás következtében elhagyva Etelkőzt 896-ban elfoglalja mai hazáját. A magyarság élete tehát közel négy évszázadon át azon a területen folyt le, amely az Uraltól és Kaukázustól a Kárpátokig terjed, vagyis a Fekete tenger északi partvidékén. Itt a többféle török, iráni (perzsa), arab és normann hatások mellett a legállandóbb hatásnak Bizánc részéről volt kitéve, amelynek politikai és kulturális érdekszférájába tartozott a magyarság néppé válásának bölcsője, a Fekete tenger északi partvidéke. Keresztény hatás a magyarságot a honfoglalás előtt csak Bizánc részéről érthette. Kérdés: érte-e itt ilyen hatás? — van-e emlékünknél az erre irányuló bizánci misszióról, térítő tevékenységről?

A hagyomány szerint Szent András apostol térített elsőnek a Fekete tenger északi partvidékén, Scythiában (Eusebius, IV. sz.). Történeti kutatás állapította meg: a III. században, a Diocletianus-féle üldözés vértanúi közt szerepelnek a krími Cherson város vértanúi. A niceai zsinaton (325) már jelen van a Meotisz tavat a Fekete-tengerrel összekötő tengerszoros partján fekvő Bosporos (ma Kercs) püspöke. A Kaukázus-vidéki és krími kereszténység különösen erőre kap a VI. században, amikor Justinianus császár (527—565) birodalom-fenntartó törekvésének szolgálatába állítja a térítés művét is.

A Fekete tenger északi partvidékén tanyázó törökfajú hun, bolgár, kazár népekre vonatkozóan, akikkel együtt élt ott a magyarság is, a következő adataink vannak:

Szent Jeromos írja egyik levelében: „A hunok tanulják a zsoldárokat.” Justinianus korában a bizánci hadsereg tele van barbárokkal, akik keresztények. Barbár előkelőségek Bizáncban megkeresztelkedve, ott magas állásokba jutnak. Kaukázus vidéki hunok közti térítéstről tudnak emlékeink a VI. századból. Elfogott türkök homlokán a kereszt jelét találják beégetve: édesanyjuk jelölte meg őket a járvány ellen. A térítés központjai a krimi városok, ahol a kereszténység a VI. században gyökeret vert.

Egyenesen a meotiszi őshazában történt térítési kísérletről értesít a VI. századi Joannes Malalas krónikája. Justinianus császár uralkodásának első évében (527) a krimi Bosporos környékén tanyázó „hunok” fejedelme, Gordas, Bizáncban megkeresztelkedik. Justinianus maga lett a keresztapja s gazdagon megajándékozva Gordast, visszaküldi hazájába, hogy mint keresztény védje a bizánci uralom fontos erősségét, Bosporost a barbárok támadása ellen. Ez a Bosporos a mai Kercs, a meotiszi tavat a Fekete tengerrel összekötő boszporuszi, ma kercsi tengerszoros mellett, a krimi bizánciak és a Kaukázus feletti, Kubán melléki „hunok” cserekereskedésének volt a színhelye. A „hun” népnév, éppúgy mint a „türk” vagy „bolgár”, gyűjtőnév volt, amely jelentette ezeknek a népeknek uralma alatt élő kisebb népeket is. Gordas hazatérve erőszakosan lép fel a kereszténység érdekében, a bálványokat beolvasztatja és ezekért Bosporosban bizánci pénzeket kaptak. A pogány papok azonban összeesküsznek Gordas ellen és egyetértve Gordas testvérével, Muageris-szel, Gordast megölik.

Muageris nevében kutatóink egyértelműen a magyar népvét látják. Tehát két olyan fejedelemről van itt szó, akik a magyarságon, vagy a magyarságot is magábanfoglaló törzsszövetségen uralkodtak. A magyarság tehát a VI. században ki volt téve a bizánci térítő tevékenység hatáskörének.

A VII. században Irniknek, Attila fiának egyik ivadéka, Kurt (Kuvrat) egyesíti bolgár fejedelemségében a magyarság meotiszi őshazáját is magában foglaló Kaukázus-vidéki népeit. Előzőleg Kurt hosszabb ideig tartózkodott Konstantinápolyban, ahol 619-ben megkeresztelkedett és Herakleios császárral (610—641) jó viszonyban volt. Visszatérve hazájába, a hunnak nevezett bolgár és ugor népet, legalább részben, a keresztény hitre térítette s ezek Mihály szir pátriarka krónikája szerint keresztények is maradtak mindaddig, míg 680 táján kazár uralom alá nem kerültek. Ebbe a bolgár birodalomba beletartoztak a magyarok is.

Egy VIII. századi püspökjegyzék, amelyet a párizsi Nemzeti Könyvtár őriz, felsorolja a konstantinápolyi pátriarka alá tartozó metropolitákat és az alájuk rendelt püspökségeket. A metropoliták egyike a krimi Doros érseke, a hozzá tartozó hét püspökség közül pedig az egyik a „hunok”, a másik az „onogurok” püspöke. Egyéb adatok tanúsága szerint a hunok a Kaukázus vidékének lakóit, az onogurok pedig a Meotisz keleti partján, a Kubán folyó mentén lakó onogur-bolgár népet és a meotiszi őshazában onogur uralom alatt élő magyarságot jelentik. Az onogurokkal egyébként már a Káspi tó feletti első őshazában került kapcsolatba a magyarság öse, az előmagyar nép. Egyesek a Közép-Volgánál, ennek mellékfolyói, az Oka, Káma és Bjelaja mentén, a mai Baskiriában keresik ezt az őshazát, mások viszont az Ural keleti lejtőin, Nyugatszibériában, az Ob és Irtis folyók vidékén. Ebben az őshazában találkozik a finnugor ősnép keleti ága, benne az előmagyarság, az altáji törökség nyugatra sodródott, ugor néven ismert ágával, az onogurokkal (on-ugor = tíz törzs), vagy későbbi nevükön bolgárokkal. A fejlettebb kulturájú ogur törökök

uralmuk alá vetik ezeket a keleti finnugorokat és az V. század közepén együtt kerülnek a Kubán-menti, meotiszi őshazába. Ennek az együttélésnek eredménye, hogy a magyarság nemcsak a földművelést és állattenyésztést tanulja meg és ezeknek török műszavait veszi át török uraitól az eddigi kezdetlegesebb zsákmányoló, halász-vadász finnugor életmód helyett, de még nevet is kap az onoguroktól. A volgai törököt, vagyis bolgárt jelentő *onogur* népnév *ongur, ungur* alakjából származik a magyarok *ungre, ungar* neve, amely mindmáig él a nyugati nyelvekben, míg a bizánci írók legtöbbször *türk*-öknek nevezik uraikról a magyarokat, hazájukat Turkiának, mígnem a IX. századi arab íróknál megjelenik *magyar* nevük is.

A VIII. századi püspökjegyzék szerint tehát a bizánci kereszténység ebben a században is folytatja térítő tevékenységét a Meotisz-part lakói közt, sőt már hivatalos szervezete is van. Minthogy ebben az időben a Meotisz keleti partja és a Kubán vidék kazár fennhatóság alatt állott, az említett két püspökség — amint elnevezésük is sejteti — missziós püspökség lehetett úgy, mint Hierotheos erdélyi püspöksége.

A magyarok a IX. század derekáig élnek a meotiszi őshazában. Eközben felszívja magába a magyarság a századok folyamán hozzácsatlakozott onogur és egyéb török elemeket, ethnikailag egységes nemzetté érett, úgy, hogy mikor a IX. század közepén besenyő támadás következtében kénytelen elhagyni meotiszi hazáját, a Don és Dnyeper közti új hazájában, Lebediában már a magyarok első vajdája, kiről új hazájukat is elnevezték, Lebediasz áll kazár fennhatóság alatt a törzsszövetség élén. Ez időtájt történik, 861-ben, hogy egy Krimben felbukkanó magyar csapat Cherson közelében összetalálkozik Szent Metód testvérbátyjával, Cirillel, akit a görög császár a kazárok térítésére a kazár kagánhoz küldött. Amint Szent Ciril életírója előadja, Ciril kíséretével megpihenve imádkozott, amikor a magyarok meglátva őket, rájuk rohannak. De amint látták, hogy Szent Ciril nyugodtan imádkozik, megszelídültek, tisztelettel meghajoltak előtte és társaival együtt békességben elbocsátották.

A bizánci keresztény térítésnek a honfoglalás előtti magyarságra gyakorolt hatását egy tárgyi bizonyíték is tanúsítja: már hazai földön, honfoglalás kori pogány magyar sírból került elő a bezdédi tarsolylemez, palmettás keretben állatmotívumokkal, közepén indás keretben a bizánci kereszttel.

Az előadottak mutatják, hogy a kialakuló magyarságra a bizánci kereszténység hatása intenzivebb, erősebb lehetett, mint ezt a ránk maradt pozitív nyomok sejtetik.

A nyugati, latin kereszténységgel csak mai hazájában jut először érintkezésbe a honfoglaló magyarság az itt talált szláv népek révén. Ide még bizánci emlékek kísérik. Tanúja ennek a pilini ezüst gomb, amely szintén egy honfoglalás kori magyar sírból került elő, ezzel a görög felírással: „Kyrie boéthei Joanné amen” — Uram segítsd meg Jánost amen. A latin kereszténység egyelőre csak a meghódolt szlávokkal való együttélés révén lesz a magyarság ismerősévé, lassú felszívódással készíti azt elő a keresztiség felvételére. Térítésről a nyugati, latin egyház részéről a honfoglalást követően a kalandozások korában nem lehet szó, a félelem elzárta nyugat felől a térítők útját. Az első nyugati térítő, Szent Wolfgang 971-ben vagy 972-ben jön hazánkba, a térítés szervezett munkája pedig csak 973-ban indul meg, miután Géza fejedelem követi útján Quedlinburgban hódol I. Ottó császárnak. Ennek nyomán jön Magyarországra Verdeni Szent Brunó, aki külföldi forrásaink szerint Géza fejedelmet és

fiát is István névre kereszteli. 973 után jönnek hazánkba Piligrim passai püspök papjai is.

S ebben az elég hosszú időszakban, 896-tól 973-ig, amíg a magyarság hozzáférhetetlen volt a nyugati térítés számára, Bizánc az új hazában is kapcsolatot talál a magyar néppel és jelentős térítők munkát fejt ki körében. És ez nem az itt talált szláv népek latin kereszténységének az együttélésből folyó észrevétlen hatása volt. Bizánc tudatos, felülről jövő, fejedelmi térítéssel vetette meg a lábát ebben a korszakban a honfoglalók közt az erdélyi Gyula, Bulcsú horka és Árpád dédunokájának, Tormásnak konstantinápolyi megkeresztelésével. Ismert fogása ez a bizánci politikának, melyet a Fekete tenger partján tanyázó barbár fejedelmeknél látunk: magához igyekszik kötni, barátságossá, esetleg szövetségessé tenni a nyugtalan és a birodalmat háborgató barbár szomszédokat. A X. századi görög források alapján dolgozó Joannes Skylitzes történeti munkája, amelynek idevonatkozó tudósítását átvették a XI. századi Georgius Kedrenos és a XII. századi Joannes Zonaras krónikái és amelynek hitelességét alátámasztják ó-orosz és egyéb források, így értesít erről az eseményről: A türkök (magyarok) mindaddig dúlták a rómaiak (bizánciak) területeit, amíg vezérük, Bulcsú, Konstantinápolyba nem jött és ott fel nem vette a kereszténységet. Maga Konstantinos császár lett a keresztapja, aki patriciusi rangra emelve és gazdagon megajándékozva bocsátotta őt vissza hazájába. Nem sokkal utóbb a császári városba jött Gyula is, szintén a türkök fejedelme, ő is megkeresztelkedett és ugyanazon jó-téteményekben és megtiszteltetésben részesült. Ő magával vitt egy jámborságáról híres szerzetest, Hierotheost, akit Theophilaktos pátriarka Turkia (Magyarország) püspökévé szentelt s aki odaérkezve sokakat kivezetett a barbár tévelygésekből. Gyula — írja tovább Skylitzes — hű maradt hitéhez, nem támadta többé a birodalmat. Nem így Bulcsú, aki megszegvén az Istennel kötött szövetséget, népével többször a rómaiak (bizánciak) ellen ment s midőn ugyanezt forralta a frankok ellen is, fogásba került és Ottó császárunk által fára húzatott.

Megemlékezik a magyar vezérek konstantinápolyi látogatásáról maga a császár is, VII. Konstantinos Porphyrogenetos (945—59), aki „De administrando imperio” című művében azt írja: „Tudnivaló, hogy Teveli meghalt és az ő fia, Termacsu (Tormás), a mi barátunk, aki nemrég jött fel (t. i. Konstantinápolyba) Bulcsúval, Turkia (Magyarország) harmadik fejedelmével és karchájával.”

Konstantinos császár idejében, 948 táján történik a két magyar vezér konstantinápolyi látogatása és megkeresztelkedése. Bulcsúval nem sokra mentek, de Gyula megtérése őszinte volt. Amint egy ó-orosz forrás írja: „Egyike a két vezérnek, az István nevű (Gyula keresztneve) igaz keresztény hittel eltelve meghala, aki sok Istennek tetsző cselekedetet mivelvén, békén tért a mennyei birodalomba.” Hierotheosnak az ő támogatásával végzett térítése a quedlinburgi követjárásig, tehát legalább húsz évig tarthatott Gyula országában, így a görög ritus jócskán megerősödhetett a Maros-Tisza vidéken, de biztosra vehetjük, hogy Bizánc módot talált arra is, hogy befolyását a többi törzsekre is kiterjessze.

Tényként kell tehát megállapítanunk, hogy a magyar kereszténység megszervezését Bizánc kísérte meg először, Turkia missziós püspöke, Hierotheos volt a magyarság első püspöke.

Ennek a térítő és egyházszerző tevékenységnek alkotásai azok a magyarországi bazilita, görög monostorok, amelyek már Szent István korában megvoltak, azon túl is fennmaradtak, s bár alapításuk évét a ránk maradt gyér adatok miatt megállapítani nem tudjuk, fennáll a le-

hetősége annak, hogy eredetükkel korábbi időbe nyúlnak vissza. Ilyen görög monostort találunk Ajtony székhelyén, *Marosvárott*, amelyet Ajtony alapított Ker. Szent János tiszteletére görög szerzetesek számára, akiket Ajtony legyőzése után a Csanád vezértől *Oroszlánoson* Szent György tiszteletére alapított monostorba telepítettek át. Görög monostor állott *Visegrádon*, *Szávaszentdemeteren* (Mitrovica, a római Sirmium), görög apácázárda *Dunapentelén* és *Veszprémben*. Tehát öt görög monostorról van tudomásunk az Árpádkorból, ami azonban nem zárja ki azt, hogy jóval több is lehetett. Egész sereg, közel ötven olyan árpádkori apátságról, monostorról van tudomásunk, amelyekről nem tudjuk megállapítani, milyen rendűek voltak. S hogy ezek közt bazilita monostorok is voltak, mutatja III. Ince pápának 1204-ben Imre királyunkhoz intézett levele, amelyben azt írja, hogy Magyarországon „licet unum sit ibi Latinorum coenobium, quum tamen ibidem multa sint Graecorum” — vagyis Imre király országában csak egy latin szertartású idegen nyelvű monostor van, a somogyvári francia bencéseké, de *görögnyelvű sok van*.

Ezek közül a görög monostorok közül nagy keresztje volt történet-tudósainknak immáron kétszáz éven át a veszprémvölgyi görög apácázárda. Hogy miért éppen ezzel verejtekeztek annyit, annak az a magyarázata, hogy Kálmán király 1109-i átírásában ránk maradt ennek a monostornak görög nyelvű alapítólevele. S mert a legújabb időkig makacsul tartotta magát még tudományos berkekben is az a vélemény, hogy a magyar kereszténység Szent Istvánnal kezdődött s ehhez még az alapítólevél *István*-t mondja a monostor alapítójának, természetesen, hogy a veszprémvölgyi monostort is szentistváni alapításnak tartották. Itt kezdődött aztán a verejtekezés! Hogyan, miért alapított Szent István feleségének, a bajor Gizellának városában görög monostort, hisz Gizella a gandersheimi zárdában benedekrendi apácának készült? Azután: ha nézzük a szentistváni térítő és egyházszervező munka teljesen nyugatról való irányított-ságát és nyugat felé irányulását, ha nézzük Szent István munkatársait ebben a tevékenységében: a már korábban itt működött Wolfgang, majd Piligrim papjai után Szent Adalbertet, Astrik pécsváradai apát, később kalocsai püspököt, Anasztáz esztergomi érseket, a velencei Szent Gellértet és nem utolsó helyen a bajor Gizellát: hogyan hihető, hogy a nyugati kereszténységnek Cluny szellemében való XI. századi megújulását sugárzó magyar térítő tevékenység egy nagyon érzékeny ponton, a nőnevelés kérdésében és az apácák mineműségében éppen keletre szorult volna? Ezek az ugyancsak nyomós megfontolások indították *Karácsonyi* Jánost, utána *Békefi* Remiget és másokat, hogy elejtsék az apácák görögnyelvűségét és Gizella királynéval jött bajor bencés apácákkal népesítsék be a „görög monostor”-t. Hogy aztán Szent István miért szerkesztetett a bajor apácák részére görög alapítólevelet, ezt *Karácsonyi* úgy próbálja magyarázni, hogy a monostor alapításakor épp egy a görög nyelvű hivatalos iratok formuláiban járatos görög pap tartózkodott Szent István udvarában, ahol természetesen szervezett kancelláriáról ekkor még nem lehet szó. Ez a görög pap — mondja *Karácsonyi* — írta a veszprémvölgyi alapítólevelet. Semmiképp sem elfogadható magyarázat különösen 1005—1015 körül, amikorra *Karácsonyi* a monostor alapítását teszi, hiszen akkor már igazán bővében lehetett a szent király latin írásművekhez értő papi személyeknek.

A veszprémvölgyi görög apácázárdában, magunkévá téve *Melich* János és *Balogh* Albin véleményét, mi is a Hierotheos-féle keletmagyarországi térítés nyugatra, a fejedelmi törzs szállástörzskirája vezető nyomát látjuk, és a monostor alapítását a X. századba, Géza fejedelem, keresztény

nevén István korába helyezzük. Ide, a Dunántúl szívébe is utat találhatott a görög kereszténység a Konstantinápolyban Bulcsúval együtt megkeresztelt Tarmács (Tormás), Árpád dédunokája útján is, kinek nemzedékrendje: Árpád — Tarkács (Tarhos) — Tevel — Tarmács (Tormás). Tevelnek, Tarmács atyjának nevét két veszprémmegyei község, Adásztevel és Nagytevel őrzi, tehát Tarmács is veszprémmegyei honos volt. Az a Tarmács, aki Konstantinos császár fentidézett szavai szerint talán legközelebb jutott a tudós császárhoz s aki a császárt a magyar fejedelmi családról informálta. S ha forrásaink szerint Bulcsú csak színleg lett is keresztény, mégis csak tartsuk számon, hogy ennek a bizánci patriciusnak nemzetsége nemcsak Veszprém szomszédságában, a zalai Balaton-parton volt honos, de a veszprémi káptalani levéltár egy 1269-ben kelt oklevele szerint az ő nemzetsége adta Veszprém egyik legelső püspökét, a Vérbulcsú vagy Lád nembeli Bulcsút. Egy másik, 1320-i oklevelünk szerint pedig a Vérbulcsú nemzetség benn Veszprém városában is birtokos volt: Vérbulcsú nembeli Amadé fia, Pál 1318 május 26-án adja el Beder ispán fiának, Péter sümegi várnagynak a veszprémi váralján fekvő telkeit és egyéb veszprémvárosi javait.

Mégis a görög kereszténységnek igazi meghonosítója a nyugati részekben Sarolta volt, Géza fejedelem felesége, a Konstantinápolyban megkeresztelt és hitében állhatatos erdélyi Gyula leánya. Amazonalkatú erélyes nő, aki az egykorú Thietmar merseburgi püspök krónikája szerint versenyt tudott inni és katonák módjára lovagolt. Amikor Szent Adalbert levelet küldött Géza fejedelemnek, ajánlatosnak tartotta, hogy annak feleségét is megkeresse soraival: „... quae totum regnum manu tenuit, virum et quae erant viri, ipsa regebat” — egészen kezében volt az uralom, férjét és férje ügyeit ő kormányozta. Vagyis mai nyelven szólva ő viselte a kalapot. Saroltáról, akit minden valószínűség szerint Hierotheos keresztelt meg, azt írja személyes ismerőse, Querfurti Szent Bruno: „qua duce erat christianitas cepta” — ő volt a magyar kereszténység elindítója. Ez a Sarolta, Szent István királyunk édesanyja, plántálja át az Árpád-házba a görög kereszténységet s az ő révén létesül tartózkodási helyén, Veszprémben a görög bazilita monostor. Még pedig azokban az években, amikor még nem áll ennek az alapításnak útjában az erőteljesebbé váló nyugati térítés, tehát 995 előtt, Szent Adalbert munkatársainak megjelenése előtt. Bizánc monostorokat létesítő *hitéleti befolyása* ekkor ugyanis már megszűnik Magyarországon; Koppány lázadásakor, 997-ben már Pannonhalmán vannak a brewnowi bencések, Radla, Szent Adalbert tanuló-társa, Géza családjának nagybefolyású udvari papja.

S amint Géza korának alkotása a veszprémvölgyi görög monostor, a török időkben elpusztult esztergomi Szent István vértanú egyházának 1397-ben kelt egyházlátogatási jegyzőkönyve szerint ezt az egyházat, Esztergom első egyházát is Géza fejedelem — amint a jegyzőkönyv mondja, „Géza király” építteti. Szent István maga mondja a pannonhalmi alapítólevélben, hogy a pannonhalmi monostort atyja, Géza kezdi építeni. *És Géza fejedelem alapítja a veszprémi püspökséget és Szent Mihály veszprémi székesegyházát is.* Szóról-szóra ezt állapítja meg már 1777-ben Pray György a Gizella királyné veszprémi sírja körüli vitában. A királynésírok fölé síremléket állíttató Isvales Péter veszprémi püspök (1503—11) ezt véseti a síremlékre: „Huius sacri templi fundatrici Geslae...” — e szentegyház alapítójának, Gizellának. Amire Pray ezt jegyzi meg: „Ignoravit enim, ut omnes alii, illud a Geisa cum episcopatu conditum fuisse” — nem tudta ugyanis, mint mindenki más sem, hogy Géza alapította azt a püspökséggel egyetemben. Pray György a pannonhalmi alapítólevél alapján

állítja ezt, amely szerint Koppány lázadásakor, amikor még sehol másutt nem volt püspökség, 997-ben a veszprémi püspökség és Szent Mihály székesegyháza már fennállott. Ugyanezen az alapon tartják történetíróink is a veszprémi püspökséget hazánk egyik legrégibb püspökségének. Ma már többet tudunk. Kezünkben van V. István feleségének, Kun Erzsébetnek 1276-ban kelt oklevele, amelyben ezt írja: „... *sancta Vesprimiensis ecclesia, prima omnium cathedralium regni sedium*” — a veszprémi szentegyház, az ország minden székesegyházának elseje: vagyis a veszprémi székesegyház az első az ország összes püspöki székesegyházai közt. Azután IV. László 1277-ben kelt oklevele, amely megbélyegezve Csák Péter Veszprémet 1276-ban felduló hordáit ezt írja: „*Hy prorumpentes nuper videlicet in sanctissimi principis angelorum venerandam valde priorem et antiquiorem inter pontificales sedes Hungarie regni Vesprimiensem basilicam*” — a minap megrohanták ezek az angyalok fejedelmének Magyarország püspöki székei között legelső és nagyon régi veszprémi bazilikáját.

S hogy Magyarország első és legrégibb püspökségének és székesegyházának alapítása — úgy, amint ezt a pannonhalmi oklevél sejteti és Pray György határozottan állítja — Géza fejedelem műve, megerősíti Szent Istvánnak 1002-ben kelt veszprémi oklevele, a veszprémi püspökség ún. alapítólevele is. Ha szemügyre vesszük a Szent Istvántól eredő, vagy neki tulajdonított többi alapítólevelet, mindegyikben egész világosan megtaláljuk a szentistváni alapítás tényét: „*fundavimus*”, „*construximus*”, „*per nos fundate*”, „*erectionem episcopatus statuimus*”. Ezekkel szemben a veszprémi oklevélben *birtokadományra vonatkozó bevezetés után* a püspökségről, mint fennállóról beszél a szent király: „... *quatuor civitates, nominibus Wesperen, in qua ipsius episcopatus sedes est constructa*” — négy város, Veszprém nevű, ebben szervezte meg magának a püspökségnek székhelyét. Egy szóval sem állítja oklevelében Szent István, hogy a veszprémi püspökséget ő alapította! Innen van, hogy a fehérvári káptalan 1342 augusztus 22-én kelt oklevelében Szent Istvánnak veszprémi oklevelével foglalkozva nem nevezi azt alapítólevélnek, hanem adománylevélnek: „... *unum (privilegium) sanctissimi Stephani quondam primi regis Hungarie super dotatione possessionaria predicte ecclesie Vesprimiensis facta confectum*” — Szent Istvánnak, Magyarország egykori királyának kiváltságlevele, melyet az említett veszprémi egyháznak juttatott birtokadományozásról kiállított. Csak újabbkori történeti és oklevéltani irodalmunkban szerepel ez a kiváltságlevél azért, mert abban a szent király a birtokadományok mellett az atyjától, Gézától alapított püspökség joghatósági területét is megállapítja.

Szent István atyjának, Géza fejedelemnek ezek a templomépítő és egyházzervező tényei természetesen nehezen illeszthetők bele Géza fejedelemnek abba a félpogány jellemrajzába, amely Szent István nagyobb és kisebb legendája és Hartvik legendája nyomán belevésődött a magyar történelmi köztudatba. Ezek az 1077—1116 közt írt legendák Szent István 1083-ban történt szenttéavatásának jegyében készültek. Céljuk a szent király glorifikálása. Ezért fakul el előadásukban Géza kereseténysége, ezért igyekeznek az apa minden érdemét áthárítani a fiúra. Ranzanus Péter, Mátyás király udvarában élt humanista és történetíró, *Epitome rerum Hungaricarum* című művéből kitetszően Ranzanus Szent Istvánnak egy ma már nem létező, korábbi keletű életiratát ismerte és ennek alapján emlékezik meg Gézáról. Nagy érdeme Ranzanus művének, hogy megörökítette Géza fejedelem nagyjelentőségű történeti egyéniségét úgy, ahogy ezt ő Szent István elvesztett életiratában olvasta. A legendák, a magyarsággal szemben nem valami jóindulatú külföldi krónikák nyomán ala-

kult hagyomány félpogány Gézája helyett Ranzanusnál a keresztény hitet meggyőződéssel felkaroló fejedelemről olvasunk. Kilencedik fejezetét azzal kezdi, hogy Géza, Taksony fia különös kegyeltje volt az Úrnak, lévén minden magyarok közt az első, aki hitt Krisztusban és engedelmeskedett az ő evangéliumának. Amint Szent István maga vallja a pannonhalmi oklevélben, hogy az ottani építkezést atyja kezdte, ugyanígy ír Gézáról Ranzanus is: nemcsak az első öntudatos kereszténye volt a magyarságnak, hanem az első templomok építője is és az egyházszerzés alapvetője. Géza „*pie ac religiose*” hunyt el — írja Ranzanus — és fia, Szent István „*in illius opus successit*”, vagyis Géza jámborul halt el és fia, Szent István folytatta az ő művét.

A quedlinburgi követküldéssel Nyugattal békét kötő Géza bölcs politikájának és a nyugati térítést mindenképpen támogató, az első templomokat építő és egyházszerző munkájának köszönhetjük, hogy nagy fia, Szent István aránylag kevés küzdelem árán egy emberöltő alatt meg tudta szervezni a keresztény magyar királyságot és a magyar katolikus egyházat.

Az viszont, amit a magyarságnak a kereszténységgel az őshazákban való első találkozásairól előadtunk, úgy hat, mint az őskereszténység katechumenatusa, a kerzstségre való előkészítő iskolája. A Gondviselés intézte úgy, hogy a magyar nemzet bölcsőjében, néppé érésének idején ott a Fekete tenger északi partvidékén megbarátkozzék a kereszténységgel és megszerezze azt a lelki hajlandóságot, amely ezt a kis népet a kereszténység felvételére és ezeréves létre képesítette. A sokkal hatalmasabb avar nép, amely Dél-Oroszországon és a Fekete tenger északi partvidékén át rohanásszerűen érkezett Ázsiából hazánk területére, jóllehet több mint két századon át élt és uralkodott itt keresztény környezetben, mindvégig idegen maradt európai hazájában, s mint a keresztény civilizáció ellenségei ellen vezetett ellenük Nagy Károly a VIII. század végén megsemmisítő hadjáratokat. A IX. század végén új hazájába érkező magyarság pedig alig száz évi itt tartózkodás után áttér a neki már nem idegen és nem ismeretlen keresztény hitre, beleilleszkedik a nyugati kulturkörbe, mert megvolt ehhez a sorsdöntő lépéshez az őshazákban kialakult lelki készsége.

A BAROKK SZOBRÁSZAT MAGYARORSZÁGON

Laikus olvasó talán csalódottan teszi le *Aggházy* Mária könyvét,* miután belelapozott. Csakugyan nem „ismeretterjesztő kiadvány”. Szaktudományos munka, elsősorban szakemberek számára. Megérdemli mégis az általános érdeklődést. Olyan emlékanyagról szól, amely hozzáértő a multunkhoz; maradványaival találkozunk templomban és utcán, csak éppen formáit és mondanivalóját nem értjük már eléggé. Nagyobb érdeme azonban ennek a három kötetnek, hogy *első önálló feldolgozása* 17. és 18. századi barokk szobrászatunknak. Eddigi összefoglalásai az egész ország művészettörténetével foglalkozó művek barokk fejezetében hűzödtak meg, mindössze szerény alfejezet gyanánt.

Sok részletkutatás után érkezett el a szintézis ideje, Középkori falfestményeink, táblaképeink, középkori faszobrászatunk, sőt barokk festészetünk is megkapták évekkal ezelőtt a maguk monografiáját. A barokk-kutatás nálunk a század elején kezdődött, de ma sem tart lépést középkori emlékeinkével. Területei meglehetősen elszigeteltek egymástól. Monográfikus feldolgozások is szórványosabb. A legújabb műemléktopográfiai vállalkozás csak három megye anyagát tette eddig hozzáférhetővé. Ezért kellett a szerzőnek sokszor töretlen talajt vennie munkába, ha a kor szobrászatának stílustörténetét meg akarta írni. Amit alkotott, nem tizenegy könyvből szerkesztett tizenkettedik, hanem valóságos életmű. Húsz egynéhány esztendő tudományos aszkéziséé: egyetlen tárgykörre koncentrált figyelemé.

A munka egyébként nem kizáró értelemben „stílustörténet”. Nem egyszerű morfológiai rajza a két század szobrászatának. Gazdag, sokoldalú kép áll elő mesterek és művek származását, mesterek és megrendelők életkörülményeit, izlését, igényeit érintő megjegyzéseiből. Tárgytól elkalandozó történeti eszmefuttatások nincsenek a könyvben. A történeti talaj azonban mindvégig érzékelhető marad. A szerző az ábrázolás ikonográfiai mondanivalójának is gyakran megmutatja kulturtörténeti, vagy szociográfiai jellegzetességét. Így például 17. századi polgárház erkélyreliéfjein ráismer a korabeli protestáns iskoladráma bibliai és antik-római szereplőire. A 18. századi kastélyok parkfigurái felfedezi az akkoriban divatos udvari opera szereposztását, a nyírbátori passióoltáron a ferences misztériumjátékét. Fr. X. Messerschmidt karakterfejeinek és portréinak háttere gyanánt a felvilágosult műveltség természettudományos, orvosi és irodalmi érdeklődésére figyelmeztet.

Annak a tiszteletreméltó magyar kutatóhagyománynak örököse, amely barokk emlékeinket külföldi összefüggéseiben, az *európai* stílúsáramlatok *távlatában* kívánja megismerni. A típusok, motívumok átvételét és vándorlását határon innen és túl kettős úton nyomozza: egyfelől *stiluskritikai* módszerrel keresi a közvetlen és közvetett mintákat, másfelől vallatóra fogja a hozzáférhető *levéltári* anyagot mesterek, műhelyek, megrendelők személyi adatai felől. Az utóbbi eljárás teszi hitelessé, sőt érthetővé a stíluskritikai úton felfedezett összefüggéseket. Fugger házasság hozta például Augsburgból Pozsonyba a Pálffy síremlék szobrászatát 1600-ban. Az emlék viszont megrendelők sógor-sága, atyafisága révén vált mintájává félszázadon át egész sor felvidéki mág-nás síremléknek. G. R. Donner pozsonyi műhelyének oltártípusaival, stallum megoldásaival pedig Eszterházy Imre primás udvarából kikerült püspökök rendezték be pozsonyi mintára pécsi, gyulafehérvári, kalocsai egyházmegyéjük templomait.

Újonnán feltűnt, névtelen példányokat nem „a fényképezőgép lencsájének felfedező munkája” nyomán szokott meghatározni. Iparkodik a helyszínen is-

* *Aggházy Mária: A barokk szobrászat Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. 3 kötet: 301, 379, 238 o. 283 egyszínű és 16 színes reprodukcióval. Ára 210 Ft.*

merkedni meg velük. Erről tanúskodik az adattár forrásrovatában eléggé gyakran olvasható: „kiszállás felvétele” jelzet.

A sokágú kutatói apparátus forrásai között nem jelentéktelen és tájékozottságot próbáratevő műfaj a régi *metszeteké*. A motívumkölcsonzésnek igen népszerű eszközei abban a korban. Mintalapok gyűjteményeiből tanulták a 17. századi erdélyi és szepesi szászok a „Rollwerk” és „fülkagyoló” ornamentika változatait, valamint a később hosszúéletűvé vált akantuszleveles díszeket. Szobor és reliefkompozícióknak festmények metszetes reprodukciói szolgálnak gyakran mintául. A 18. századi szerzetes „arkuláris” (bútorasztalos) faragók szívesen másolják rendi kiadványaik illusztrációit padok, stallumok domborműveire. A metszetek származása változatos. Egyaránt akad köztük olasz, németalföldi, francia, német.

A szerző kritikával használja fel az eddig publikált kutatási eredményeket, de ugyanolyan személytelen tárgyilagossággal építi be őket művének egészébe, mint a saját felfedezéseit. Polemizáló, idegen nézeteket konfrontáló kitérőkkel nem zavarja meg az egyöntetűséget. Egyetlen hiányt érezhet a szakirodalom részleteiben nem járatos olvasó: sokszor nem világos, kinek az álláspontját fogadta el a bibliográfiában felsoroltak közül. Hasznos lett volna talán az úgyis adattári tételenkint közölt címek mellé zárójel közt, egy-két szóval jelezni az idézettnek idevágó fontosabb megállapítását. Olyanformán, mint a Régi Képtár *Pigler* Andor-féle katalógusában.

Ha már most szemügyre akarjuk venni magát a szoboranyagot, amelyről szó van, jó előbb számotvetnünk néhány közhelyként emlegetett fogyatékoságával.

1. Legfeltűnőbb talán, hogy *kevés* köztük a *mestermű*. G. Raphael Donner látszik nálunk az egyetlen európai méretben is nagystílű művésznek. Akad sok jótechnikájú, még több közepes, vagy annál is gyengébb tehetségű mesterember. Viszont éppen barokk színpadi pompában, nagy érzések kifejezőjeként, fonák és szálnalmas lehet a középszerűség. Szerencsére enyhíti a kontrasztot a szerényebb kivitelű példányok nagy részének kedves, kisvárosias naivsága. Különösen a pest-budai emlékekre érvényes ez, és kiterjedt rokonságukra. Hiszen az oltárok babaarcú szentasszonyai, a homokkőcsipkés szelíden szomorú Nepomuki Jánosok a főváros kisvárosi multjának utolsó hirmondói közé tartoznak.

2. Sokszor hallhatjuk, hogy a hazai barokkművészet *idegen importcikk*, amiért azután nem is tudott talajt fogni nálunk. Ha abból indulunk ki, hogy a mesterek között alig találunk magyar nevűt — azok is inkább jelentéktelen kisiparosok —, igaznak tűnik a vád. Viszont a középkor és a reneszansz példái sem sokkal vigasztalóbbak ebből a szempontból. Bizonyos, hogy az ausztriai kormányzerveknek is jutott kezdeményező szerep a hazai emlékek egy részénél. Azonban az is bizonyos, hogy a korabeli magyar társadalom nem látott, nem is láthatott nemzeti kérdést a művészet irányában. (Ugyanakkor a külföldi divatú öltözködést nemzetietlennek bélyegezte.) Természetesnek találta, hogy szobrot német mesternél, nyeret, csizmát magyar iparosnál, mázas fajansz edényt „újkeresztényeknél” (habánoknál) lehet rendelni. Ilyen tekintetben nem igen volt különbség a külföldieket behívó arisztokrata, a német polgár, de a magyar népességű alföldi mezővárosok, sőt helyenkint népi rétegek felfogása között sem. Mert ha lett volna, akkor a kecskeméti határ pásztorai nem állíttatnak saját jószántukból „Nepomucénus Szt. János Ótárát” a „pesti statuárius” szobraival. Akkor nem torkolják le maguk a helvét hitű csizmás polgár a pestisemlékre adni vonakodó hitfeleiket 1741-ben mondván: „Is-tenszobor lissen az, nem bálványiszobor!” És akkor nem hozatnak Kiskunfélegyháza letelepült földműves lakói faragott rokokó mennyországot templomuk számára. Talajt fogott bizony nálunk a barokk formavilág, mégpedig nemcsak a felszínen. Átjárta a népművészet régióját is.

3. A legsúlyosabb kifogás talán barokk épületeink és szobraink ellen, hogy barokk épületek és barokk szobrok. Általában ma is azokat a stílussajátosságait hibáztatják, amelyek 80—90 év előtt szúrtak szemet a műtörténészeknek. *Ipolyi, Römer* és *Henszlmann* — mint a könyv bevezetésének tudománytörténeti áttekintésében olvashatjuk — annak idején elkorcsosult reneszansznak minősítették a barokk formákat. Ennek ellenére méltatták a barokk festészetet. Velük együtt az akkori esztétikai irodalom, sőt a festői gyakorlat is. Szemléletmódjuk tehát nem írható az előző stíluskorszak iránt szokásos elfogultság rovására. Része volt abban a barokk szobor szoborszerűtlenségének is. A görög elvek értelmében csakugyan nem „plasztikus”. Inkább festői. Szténiyi, nyugtalan kompozícióira nem érvényes Donatello állítólagos axiómája, hogy a jól szerkesztett szobrot sértetlenül le lehet görgetni a hegyoldalra. Faragott függőnyel, ágas-bogas ornamentikával szegélyezett építményei kulisszaszerűen rétegződnek. Ráeső és beeső fény kontrasztjátékában vibrálnak. A barokk nem ismer gátlást anyagszerűség címén. Farag és mintáz felhőt, fény-sugarat fából és stukkóból. Deszkára festett márványmustrával gyöngyházás színvariációkat komponál.

Ha csakugyan történeti szemlélettel akarjuk megérteni az európai stílusalakulást, nem küldhetünk lomtárba egy egész korszakot normatív esztétikai elvek kedvéért. Hogy a barokk művészet festői, régi közhely. Csak *Wölfflin* zseniális formaelemzései győzhettek meg róla, hogy a festői *látásmód* a 17—18. század mindenfajta képzőművészeti megnyilatkozásának „grammatikája és szintaxisa”. Szobrász és építész öntudatlanul belekalkulálta művébe az atmoszféra, a fény-árnyék játék optikai élményét. Rajzvázlataik árulják el, hogy inkább folthatásokban gondolkodtak, mint a kitapintható forma körvonalaiiban.

Igaz, amint a szerző is hangsúlyozza, a barokk szobor többnyire alárendelt disze az építészeti keretnek. Legyen az templom, oltár, kastély, vagy éppen franciás modorban nyesett park. De talán maga az építészeti keret is alárendeltje valaminek: az egész mű festői összképének. Az építészeti mű annyiból dominánsabb, hogy ő az elsődlegesen téralakító tényező, tehát ő adja magvát a festői egésznek. Ha később a rokokó szobor már a felburjánzó ornamentikának válik alárendeltjévé, mellőzve az architektonikus elemeket: ez csak újabb fokozata a festői effektus igényének.

Nem feladata a könyvnek, hogy általános elvi útbaigazítást adjon a barokk szobrászat megértéséhez. *Módszere* azonban, *ahogyan* a plasztikai anyagot *megláttatni* kívánja, ilyen szempontból is figyelemreméltó.

Nem szakítja ki a szobrot szerves tartozékai közül, hanem oltárt, szószékét, votív-oszlopot, síremléket, faragott kőkaput... plasztikai egész gyanánt kezel. Ezeknek az építészeti műfajoknak fejlődését sokszor távoli őstípusokig kíséri vissza. Egyik-másik egész fejezetet kap.

Ugyanígy szerves tartozék módjára kezeli a figurális plasztika mellett az *ornamentális* elemeket. Ezek néhol ki is szorították az építészeti tagozatok formáit oltárokon, epitáfiumokon. Már a 17. század végén jelennek meg képet, szoborcsoportot keretező hatalmas akantuszindás faragott csipkék, vagy az egész építményt körülvevő medaillonok leveles keretben. Az ornamentika stílusfázist, vagy áramlatot meghatározó kritérium is egyben. Kár, hogy a szerző csak a 17. századi motívumait, vizsgálja nyomról-nyomra. A 18. század akantuszmintái után érkezett rokokó és Louis-seize változatokat már csak elszórt megjegyzésekre méltatja.

A *drapéria* ugyan magának a figurális plasztikának alkatrésze, de tagadhatatlanul dekoratív kísérlet is egyben: kanyargó, lobogó, térkitöltő dísz. És ugyanúgy kialakultak skémái a műhelygyakorlat másolató eljárása során, mint az ornamentikának. A Conti-műhely távolabbi darabjait drapéria-stílusuk révén gyűjthette egybe a szerző. Érdemes lett volna a hazai változatok tipológiáját következetesebben megrajzolni eredetükkel együtt. A középkori ger-

mán faragótechnika és az olasz formák öröksége kombinálódik bennük mindvégig.

A barokk szobormű festői egésze kívánná, hogy több szó essék a könyvben egy nem jelentéktelen mozzanatról: a *színezésről* és a felülethatás többi eszközéről. Festőnek, aranyozónak legalább annyi köze volt a színes barokk szobor külső megjelenéséhez, mint a tervező építésznek és arkuláriusnak. Eredeti színösszsképe nélkül ugyanolyan félszegen és csonkán hat a szobor, mint mikor múzeumi talapzatra állítják. Egészen más az íze, a levegője a naturalista színezésű, aranyozott ruhában csillogó szenteknek, angyaloknak a meszelt fal elé állított fekete-arany barokk oltárépítményen. Megint más világ — főleg a régence periódusban divatos (1700—1730) — a márványmintás faarchitektúrába plántált szobrok ezüstlemezre lazurozott, fémes ragyogású ruhaszínezése. Megjegyzendő: bár a márványozás beleillik a barokk illúziókéltető hajlamaiba, mégsem akart agyszerűen olcsó anyagban márványt hazudni. Thököly István fenyőfazongoráját, vidéki patikaszkereányt, mennyezetes ágyat, sőt könyvfedelek bőrkötését nyilván nem megtevesztő céllal márványozták, hanem az éles kontur festői fellazítására és a türkizkék, fehérpiros, mályvarózsaszínű kolorit összehangolására. Azt sem lehet mondani, hogy a színes faoltár a provinciális izlés vágyálmait fejezi ki nemesebb anyag után. J. B. Fischer v. Erlach sem restelte megtervezni 1709-ben a salzburgi ferencesek színezett főoltárát. Végül ugyancsak más színekbe illik a rokokó szobrok jókora részének — alighanem a felkapott stukkó-plasztika hatására szokásos — fehér és fehér-arany felülete. A színezés módja nagyjából együtt változott a stílusfázis többi elemével. Jellemző például, hogy egy 1770-es évek végéről származó templomi inventárium „régimódi”-ként regisztrálja a 30 év előtt élénken színezett oltárokat: „ut antiquitus mos erat”, amint régente szokásos volt.

Többet várna az ember, legalább utalászerűen a szobrok *anyagáról*. Színezetlen példányoknál a textura is hatott. Nem lehet véletlen, hogy a korabeli kedvelt materiák rendszeren gyorskezü, nagyvonalú megmunkálásra valók. Kővek közül a homokkővet szerették. Széles fogasvésővel jó darabosan kezelhető. Fák közül a puha hársfa és a cirbolyafenyő népszerű. A hirtelen felrakott, gyorsan modellált stukkó is hasonló előnyökkel járt a festői lehetőségek kiaknázására. Fémek közül szimpatikusabbnak találják fátyolosan derengő fénypontjaival az ólmot, mint az éles hidegfényű bronzot. Természetesen szempont volt az olcsó ár is a szinte tömegprodukción előállító korban.

Végül — úgy érzem — idetartozó volna néhány megjegyzés a szobrok mai állapotáról. Ez nemcsak műemlékvédelmi probléma. Arról van szó, hogy nem ismerjük, nem is ismerhetjük barokk szobraink tekintélyes részét igazi megjelenésében. Városi templomokban megmaradt példányokat a multszázadi és későbbi tatarozások semleges színűre urbanizáltak. Falusiakat a gyári gipszek ihletében: halványkék, rózsaszínű mázzal vontak be. A könyvben fehér, vagy fehér-aranyként említettek is alighanem jókora részben gazdagodtak ilyen réteggel. A könyv színes tábláin reprodukált búcsúszentlászlói Szent Anna, gyöngyösi Szent Bonaventura, a tarcali egyházatyák és a pesti angol-kisasszonyok főpapszentjei minden jel szerint átfestett példányok. Az egykor festetlen képményfabútor is elvesztette többnyire eredeti natur-színének meleg, barátságos tónusát, komor diófapác árca mögött. Sajnos, múzeumi konzerválás sem biztosít mindent. Példa rá a könyvben három ízben is reprodukált, remek egervári Szent Rókus szobor. Durva ácsszeggel csipőjéhez ütve viseli óriási kulcsát. Ennek a botot tartó kéz csuklójáról kellene lefüggenie.

A két század szobrászati emlékeit nagyobb *mesterek* és fontosabb *műhelykörök felvevő területei* szerint állítja a szerző történeti rendbe. Stíluskorokat záró és kezdő határvonalként csak a 17.—18. század fordulóját tekinti. Egybeesett akkor nagyjából a töröktől szabadult ország történetének és az európai barokk stílusváltásának fordulópontja. Ennél szűkebb stílusbeli korhatárokat

nem tart megszabhatónak a hazai művészetben. Nagy fáziseltolódással éltek egymás szomszédságában régebbi és újabb formák, műfajok. A területi osztályozást műfaji csoportosítással egészíti ki. Külön fejezetben szerepelnek a síremlékek, a stukkó-plasztika és a votivemlékek. Bár ezekbe is beékelődik egy-egy kisebb terület egyéb szobrászi produkciója. Például a votivemlékek közé a bányavárosoké.

A 17. századi két részre szakadt Magyarország lakossága három különböző művészi tájegységet alakított ki: Erdélyét, a Felvidékét és a Dunántúlt. *Erdély* zárt világában élnek legtovább a reneszánsz hagyományok, főleg a *síremlék-plasztikában*. Olaszos magyar műhely dolgozik Kolozsvárott, németes szász Nagyszébenben.

A királyi Magyarország politikai és kulturális központja *Pozsony*, illetve *Nagyszombat*. Itt tűnik fel az itáliai szobros falisíremlék délnémet változata. (Ez a hadvezér-síremlék típus félig szekularizált templomi műfaj. Nem az örök életre, hanem a földi multra emlékeztet.) Innen indul az osztrák izlésen átszűrűt olaszos stukkódíszítés. Nagyszombaté az első nagyméretű emeletes oltárretabló (hátépítmény). Itt és a Dunántúl nyugati peremén kezdődik a barokk kertis szobrászat, egyelőre vegyes ikonográfiai összetétellel: szentek eremitageai váltakoznak antik istenszobrokkal és heraldikus szkémáikból kilépett címerállatok kútfiguráival.

A *Felvidék* templomi és profán művészete polgáribb. Lőcse, a Szepesség kereskedő empóriumá egyben művészi központ. Innen és Késmárkról indul a század folyamán két menetben is a szepesi faragó stílus — középkori helyi hagyományból és lengyel-sziléziai kölcsön formákból keveredve — déli és keleti irányba. Az erdélyi luteránus templomok innen öröklik másfél századon át tartó konzervatív faragó módorukat. Szinte jelkép a Kollmitz-féle lőcsei szószék, oszlopos de gótikus szerkezetű hangvetőjével. A középkori szárnyasoltár alapformái módosulnak itt oszlopos, emeletes barokk retablóvá.

A *Dunántúl* nyugat felől kapja impulzusait, a nagy mágnás-dinasztiák osztrák-stájer megrendelése révén. Az így közvetített itáliai hatás hamarosan kiszorítja a középkori tradíciókat. Diadalkapuszerű hatalmas oltár-retablóik egy fázissal előtte járnak a szepesieknek. Behívott kő- és stukkószobrászok Esterházy, Batthyány, Nádasdy kastélyokon dolgoznak. Régi leltárokban asztali dísznek szánt faragott-festett kisplasztikáról is lehet olvasni. Sopron kőfaragó műhelyei az országban egyedülálló polgári síremlék és lakóház díszítő izlést produkálnak.

A 18. század utat nyit nyugati mintáknak és mestereknek az ország belseje felé, főleg az újonnan életrekelte főváros új művészi gócpontján át. Ekkor terjed el a századforduló jellegzetes műfaja: a *fogadalmi emlékmű*. Török vere-ségek emlékére müncheni mintájú „győztes Mária”-szobrokat emelnek. (Utóbb rokokó ízű Immaculata-kat.) Az egymástérő pestisjárványok nyomán Szentháromság emlékeket állítanak. Részben a kremsi hárompilléres megoldás, részben a bécsi Grabensäule felhős obeliszkjének változatait. Eleinte bécsi, illetve nyugatmagyarországi magánalapítványokból, utóbb a városok polgárainak kezdeményezéséből és költségén.

A század legnagyobb szobrászati élményét *G. Raphael Donner* 11 esztendei pozsonyi munkássága hozza. Kongeniális mecénása, és közvetve hatásának terjesztője a primás: Esterházy Imre. Donner nem akadémikus. Azonban munkái nyomán lép be a magyar művészetbe eléggé korán a bécsi akadémia hatása a klasszikus formákon nevelt „szobrászibb” felfogás képviselőivel. Erjesztő hatását a század végéig, a klasszicizmus beköszöntéig megtartja, a rokokó modor ellensúlya gyanánt, egyben a céhbéli kismesterek győztes riválisaként is.

A mérsékelt polgári színvonalat elsősorban Pest és Buda műhelyei képviselik az országban. Betelepedni kész szobrászai eleinte csalódottan húzódnak vissza a szegény városból. A 20-as évektől a 70-esekig főleg templomok beren-

dezése jelent komoly munkaalkalmat. Ebben az időben távolabbi városok is foglalkoztatják a pesti és budai „statuáriusokat”. Profán épület szobrászatát épületestől elseperte a 19. század végén kezdődő bérházépítkezés és a városrendezési terv. Ebbe a fejezetbe kerülnek kvalitásbeli rokonságuk révén a különböző *szerzetes-faragók* munkái is Kolostorról kolostorra viszik a 80-as évekig az újabb stílusáramlatok többnyire eredeti hazájukból hozott technikáját.

A hazai *rokókó* fejezete mutatja, hogy ezen a területen maradt leg több adóssága a barokk kutatásnak nálunk. Csak sejtett, fel nem derített kapcsolatok rajzolódnak ki a Dunántúl déli részén beszűrődött, igen jó minőségű, gráci eredetűnek mutatkozó darabok és az északkeleti Felvidék néhány gazdagon díszített templomi példánya között. A bajor rokókó formáit átültető J. Anton Krausz jászói szereplése is ismeretlen eredet, ismeretlen előzmények után jelentkezik.

Erdély a 18. században is külön világ marad. Néhány bécsi-pozsonyi import darabon kívül magyarok kezén népművészeti motívummá válnak a barokk idomok. A századok megmaradnak 17. századi örökségük retrográd ismételtetésében. A kolozsvári kőfaragó- és szobrászműhely pedig nem hoz többet a polgári későbarokk szerény termékeinél.

Befejezőül egybefoglalja a szerző azokat a szálakat, melyek a barokkból a *klasszicizmus* talajára, vendégművészettől nemzeti művészethez vezettek. Akadémizmus és felvilágosodás szövetségében készül elő a sorvadozó barokk világ a következő század mondanivalójára. A felvilágosodás humanitárius és nemzeti gondolatait magukénak vallották nem utolsó sorban a 18. század nagy építető főpapjai is.

Az adattár részletes ismertetése nem lehet célja ennek az írásnak. Nagy értéke, hogy tudományos anyagként az eddig regisztrált emlékeknek. Feldolgozásának egyenletlenségei az eddigi kutatás hézagaira hívják fel a figyelmet, főképpen az alföldi anyag területén.*

Aggházy Mária munkája mindenképpen *határkő* a maga területén. Eddig hiányzott a kutatóknak: ezután nélkülözhetetlen lesz.

* Idekívánkozik mindenesetre néhány tallózó megjegyzés adatokra, melyeket a szerző vagy mások feldolgozásából, vagy hiányos kölésekből szerezett.

1. Így mindjárt a **nyírőbatori** minorita templom stílusan összetartozó három oltárának születése esztendőjétől nehéz elfogadni: 1751 és 1753-at. Formáik alapján a szerző is a 17-18. század fordulójának szépségéi emlékeivel kapcsolja őket össze. A késői keltezés magyarizátául viszont kénytelen helyben továbbélni „megszakítatlan hagyományt” feltételezni. Ilyen hagyománynak azonban nem látni nyomát a környéken. Az 1737-es Krucsay-féle oltár sem lehet összekötő láncszem: későbbi formákat visel amazoknál. A téves kiindulás alighanem a szakirodalomban egybeült idézett két falitábla félreértéséből ered. Azok t. i. mindössze az oltárok búcsúkiáltásainak, ill. az alapul szolgáló pápai brevének dátumát rögzítik.

2. **Privigyéről** Kecskemétre csak a piarista templom régi főoltára (1714-ből) és szőszéke (1680-ból) került. Mellékoltárak nem. A főoltár viszont nem a szépségműhelykör leszármazottja. Jezsuita Pozzo-tanítvány: Christoph Tausch tervezte. Mintája is hozzáférhető Pozzo népszerű építészeti kézikönyvében. A római Szt. Ignazio Szt. Alajos oltárának alternatív tervrajzáról komponálta Tausch, aki az oltárképen szignálta nevét. Tehát Bécsen át érkezett olaszos típusról van szó. Rokonságát Trencsénben kell keresni, a régi jezsuita főoltáron.

3. **Privigyén** a lebontott helyébe 1740-ben épült piarista templom meglévő oltárplasztikája Dionysio Stanetti műve. Stanetti özvegye férje halála után annak egykori megrendelőit — köztük a piaristákat is — sorra perelte már kifizetett tartozásokért. A jogtalan követelésen kelt felháborodás mentette meg a különben elkallódásra ítélt adatokat.

4. Szintén nehéz egyetértetni a **pesti Egyetemi templom** főoltárszobrai két szerző közt megosztó véleménnyel. Ha csakugyan Conti műve a középső: Mária születése, miért nem Contié a két remeteszobor is? Technikájuk teljesen egyezik, kvalitásuk egyformán jó. — Ugy érzi az ember: Hebenstreit jogtalanul jut utólag igazolt műveinek szintjét meghaladó darabokhoz: hogy identifikálható legyen keze nyoma — mint „paulinusok szobrászáé” — a templom valamelyik darabján.

5. Conti Lipótnak egyébként egykorú kifizetési jegyzékekből igazolt műve a **kecskeméti** piarista templom szépen faragott **kőkapuja** 1745–47-ből. (V. ö. Vigilia 1956 júliusi szám.)

6. A **tatai piaristák** tabernakulumán — adoráló angyalaival együtt — nem szükséges feltételezni Schwaiger Antal szerkesztését. Annaira jellegzetesek formái egyezéseivel J. Christian **Schletterer** késői stílusával, hogy levéltári adat nélkül is nehéz másnak tulajdonítani. Keletkezésének ideje is összhangban van a tatai kastély Immaculata szobrával. A keresztől hozzákészült oltárkép 1770-ből datált.

EGY FRANCIA PÁSZTORJÁTÉK

ANDRÉ OBEY: ÉJFÉLI HARANGSZÓ (Les trois coups de minuit)

A magyar közönség nyilván nem tud sokkal többet Andre Obey-ról, mint, hogy Reginald Rose drámáját, a „Tizenkét dühös ember”-t, amely az elmúlt színházi évad egyik eseménye volt, ő dolgozta át színpadra.

Ki is ez az író, a nagysikerű „Három óraütes” (szószert fordítva) szerzője? Ha csak annyit tudunk, hogy hatvannyolc éves, költő és regényíró s a francia színpadi szerzők között különleges helyet foglal el, keveset tudunk róla. André Obey a színpad megszállottja; már gyermekkorában színházat alapít, első zsenéi többnyire rögtönzések, ezeket nővére és néhány tehetséges pajtása adja elő s ómaga készíti a díszleteket is. A liceumban Racine untatja, Molière elbűvöli... A német-görög tagozatban Goethe és Euripides, Aischylos és Sophokles darabjait fordítják s ekkor már érzi, hogy többé nem szabadulhat a színpadtól. Az érettségi után a nagy élmény: felfedezi Shakespeare-t s ez lényegében kihat írói munkásságára. Lilleben beíratkozik a jogi és bölcsészeti karra, de közben kitör a világháború s Obey súlyos fejszélével a Limoge-i kórházba kerül, itt kezdi írni háborús naplóját; felfigyelnek rá, nemsokára a fővárosba kerül, újságíró lesz. 1928-ban önéletrajz-regényével elnyeri a Renaudot-díjat. A színházzal a húszas években veszi fel a kapcsolatot, de ekkor még útkereső, darabjait jobbára avantgardista együttesek (pl. „A tizenötök”) hozzák színré és nem is kevés sikerrel. Az első igazi sikert a „Noé” hozza meg 1931-ben s ebben az évben még két másik darabja is, köztük a sokat emlegetett „Bataille de la Marne”. („A Marne-i csata”). Nem szédíti meg, hogy most már bejutott a divatos szerzők sorába; igényes író, tehetsége megmenti a felszínességtől. Darabjait egyforma sikerrel játsszák a klasszikus Comédie Françaiseben, a Vieux Colombierben vagy a Porte-Saint-Martinben. Betlehemes játékat Páris egyik munkásszínházának: a Théâtre de l'Oeuvre-nek írta. Obey művészetének különben is sajátos egyéni, bizonyos értelemben paradox vonása, hogy bár a nagy tragédiaírók hatása alatt formálódott, még klasszikus témáit is (Don Juan. — Le Viol de Lucrèce, — Venus et Adonis, — Introduction au Cid —) modern megfogalmazásban, korunk nagy kérdéseire mutatva, mai formanyelven írja meg a ma színházának.

1944-ben a francia rádió színházi és irodalmi szakosztályának, egy évvel később pedig az Arts et Lettres irodalmi osztályának vezetője. A Comédie-Française és az Odeon fuziója idejében 1946—1947-ig a Comédie-Française igazgatója, de saját kívánságára csak ideiglenes minőségben.

És most valamit a darabról.

A karácsony nemcsak a gyermekek fantáziáját izgatja, az írókét is, a közőpork ismeretlen szerzőitől kezdve egészen Shakespeareig. Nem csoda, ha Andre Obeyt is megihlette. Az „Éjféli harangszó” színhelyét Obey egy angol kisvárosba teszi, idejét a középkor végére. Mégis háborzongatóan mai ez a darab, mert örök emberi tulajdonságokat villant fel egy középkori pásztorjáték keretében: hűséget és szeretetet, egyszerűséget és tiszta szívet, Istentagadást és szilárd hitet, gyűlölködést és irigységet, rágalmat és szolgálalkúséget, a bűnt és a Pénz hatalmát. A városka lakói évtizedek óta minden karácsonykor kibérelnek az üres gabonarakárt, ahol egy összetanult együttes — a „Hit-testvérek” — Jézus születésének misztériumát adja elő ilyenkor. A pásztorjáték egy rég porladó ismeretlen költő műve, s az együttes tagjai egyszerű, jámbor polgárok, a mészáros, a szabó, a varga, egy ifjú deák (a Szamár) s a robusztus kovács: (az Ökör) a társulat vezetője. A jéghideg pajtában az utolsó próba folyik, két nappal karácsony előtt. De baj van: Mária megszemélyesítőjét baleset éri és nem akad alkalmas leányzó, aki helyettesíthetné. A buzgó

kis Greene talál megfelelő helyettest, egy bájos és előtte ismeretlen leány személyében, de kiderül, hogy az Alica, a hírhedt Hattyú kocsma kevély tulajdonosának, a pénzeszsák Goodlacknek a szolgálója. A könnyűvérű leányt megejti a misztériumjáték tiszta fénye, amely gyermekkorát idézi s a színjátszók — főleg Bradshaw, a kovács — emberséges jóhiszemősége, amellyel megbíznak bene. Lelkesen, szívvel-lélekkel próbálja a szerepet. Blachwill, az istentelen, kapzsi éjjeli őr, akinek a jéghideg csúrt kellene fűtenie, elszel, hogy leadja a maga kaján helyzetjelentését a leány gazdájának. (Egyébként megjósolja az új esztendőre a világ végét. És ez is találat: akkor a világ végétől, ma pedig, a hidegháború idejében az atomfegyverektől retteg az emberiség.) Goodlack, ez a középkori kapitalista, minden szép és nemes tagadója, Alice testének-lelkének kizsákmányolója — nevetséges, légből kapott kifogásokkal megtiltja Alice közreműködését. De a leányt már megbűvölte Jézus születésének misztériuma, ő most már Mária, úgy érzi s nem hederít a tilalomra. Goodlack megfenyegeti a társulatot, hogy minden eszközzel meg fogja akadályozni az előadást. S a Gonosz legyőzi a Jóságot, a megvesztegetett polgármester nem lép közbe, a városka rágalmakkal és botránkozással megbolydított lakói távolmaradnak s a hagyományos, szép misztériumjáték — az ember leborulása az Istengyermek előtt a pásztorok képében — évtizedek óta most először elmarad. De mégsem! Ha az emberek el is hagyták az istállót: a Szamár meg az Ökör a jászol mellett marad, hogy a maga módján őrizze tovább a szeretet hagyományát.

Ezt meséli el Obey, hallatlanul tiszta hangütéssel, egyszerűen és keményen, közvetlenül és természetesen, nem riadva meg helyenkint a középkori hangnemek megfelelő vaskosabb hangszereléstől sem; a mű így teljes, egész és hiteles. S e nemes zengésű orkeszterben mint a hárfa édes dallama, csendül fel Obey költészete.

Alább szemelvényt hozunk a második felvonás végső jeleneteiből.

Bradshaw: Dodger azt mondta, hogy mielőtt átöltözől, beszélni akarsz velem. Igaz?

Alice (rövid szünet után, halkan): Igen... úgy is volt, de aztán... nem is tudom, valahogy elvesztettem a bátorságomat. Ez alatt a két nap alatt annyi mindent kellett elviselnem, hogy ez egészen felkavart. Azt hiszi, kellemes dolog ilyen hangulatban próbálni? Ahogy én belefekszem, hogy minél jobban kielégítsem a közönséget? Őszintén megmondom... el akarom menni.

Greene: Képes lett volna erre?

Alice: De akkor megláttam ezt a kosztümöt. Ott lógott a falon és... Szóval megláttam... és gondolkodás nélkül belebújtam... Nem tudtam ellenállni neki, láthatja.

(Szünet)

Greene: És képes lett volna erre!

Alice: Mire?

Greene: Hogy cserbenhagyjon. Valóban képes lett volna rá, hogy faképnél hagyjon bennünket? Ránk nem gondolt? (Alice nem válaszol, félrenéz. Könyörögve.) Mondja, megtette volna?

Alice (rövid hallgatás után): A gyenge nemhez tartozom, Greene úr.

Greene (hevesen): Ugyan már?

Alice: Majd rájön... (Szelíden.) Az a fő, hogy itt vagyok.

Greene (búsan): Igen, de nem egészen.

Alice (mosolyog): Attól még jól mehet a darab!

Greene (halkan, forrón): Egészen itt kell lennie! Egészen! (Szünet. Nézik egymást.)

Alice (kissé zavarban): Maga gyerek. (Olyan mozdulatot tesz, mintha meg akarná simogatni a fiút, de balról valami zaj hallatszik s erre lehanyatlik a keze. Jön Hodge, Józsefnek öltözve.)

Hodge (Bradshawhoz): Tehát? Milyen a terem? Telik? Telik?

Bradshaw: Hamar készen lettél, ni csak.

Hodge: Hja, öreg színész vagyok már, van benne gyakorlatom. (Az előtérbe megy.) Nahát!... Üres ház! (A terembe bámul.) Hát így vagyunk öregem? Gratulálok. (Lowell jön, pásztor-jelmezben.) Már többször csalódtam életemben, de ennyire még soha! (Megfordul.) Egy lélek sincs itt!

Lowell: Mi az?

Hodge: Egy árva lélek se! (Csend. Jön Scott és Dodger.)

Dodger (bátortalanul): Még nincs itt senki?

Scott: Nincs? Űgyan!

Hodge: Hát gyere, nézd meg.

Scott: Elhiszem.

Bradshaw: Bevallom, ezt nem hittem volna. (Szünet.)

Dodger: Még nincs éjfé.

Hodge: Na és!

Dodger: A múlt évben — emlékszem — mind egyszerre állítottak be, csordában...

Hodge: Éjfé után?

Dodger: Azt hiszem...

Bradshaw: Ez nem biztos...

Lowell (hirtelen): Hallgassatok! (Ujjával csendet int.)

Bradshaw (ugyanúgy): Mintha most Matthews suhant volna át a termen...

Lowell (erélyesen): Mondom, hogy hallgassatok.

Bradshaw (idegesen): Minek?

Lowell: Csend! (Ujjaival kiütemezi az óráütést.) Hét, nyolc, kilenc.

Scott (halkan): Hallom.

Hodge (ugyanúgy): Én is... A szél megfordult, hang ellen...

Lowell: Tíz... tizenegyet... és tizenkettőt... Szóval... éjfé. (Kis szünet.)

Bradshaw (fojtott hangon): Jó hallásod van? (Hosszabb csend.)

Hodge: Szóval... uraim, láthatjátok. (Sóhaj.) Vége a komédiának.

Scott: Ahol mi voltunk a bohócok.

Alice: Miattam.

Scott (szárazon): Nem is miattunk. (Némi szünet.)

Lowell: Akkor... most már (ásít) mehetünk aludni?

Dodger (szemrehányóan): Lowell! (Bradshaw felé int, ezután a magábaroskadt férfihez megy.) Ne búsulj, George.

Bradshaw (még nem tért magához): Tessék?

Dodger: Azt mondom, hogy ne búsulj. Nem érdemes... (A vállára teszi a kezét.)

Bradshaw: Lesújtó ez, öregem... (Újabb csend. Hodge megint a rivalda elé megy, s a terembe bámul.)

Hodge: Nincs itt egy lélek se! Ha legalább vagy tízen lennének itt, no mondjuk, ketten vagy hárman... de senki! (Keserűen nevetve.) Hihetetlen!

Scott: Mondd, George, te tudtad, hogy az asszonyod nem jön el?

Bradshaw: Mondta, de nem hittem. (Felemelkedik.) És még most sem hiszem. (Fel s alá járkál.) De mi lehetett a várost? (Megáll Alice előtt.) Mi? Mit csinált az emberekkel, mindnyájával, a te gonosz kocsmárosod? Megbambonázta őket?

Alice (halvány mosollyal): Ő volt az erősebb.

Bradshaw: Muszáj nevetni. Erő: ez más!... Nem ő az erős, hanem azok a gyengék, akik gyáván attól félték, hogy kitöri a nyakukat.

Dodger: Igen, igen, gyávák!

Bradshaw: És senki sem akadt köztük, senki, aki lekent volna neki egyet, egy duplát. Mindenki begyulladt, mindenki hasra esett! (Kis szünet.) Csak ezt akartam mondani... (Sóhajt.) Szóval leverték... Leverték barátaim, le a sárga földig. Nem marad más hátra, mint fogni a cókómkot és...

Greene (élénken): Bradshaw úr! (Bradshaw meglepődve fordul feléje. Gyön-géden.)

Bradshaw: Tessék fiacskám.

Greene (felindultan): Azt... azt akarom mondani, hogy... (Megakad.)

Bradshaw: Tudom. Hogy nehéz a szíved?

Greene: Igen... de nem ezt...

Bradshaw (mint fent): Hát mit?

Greene: Ne haragudjék... (Halkan.) Játszanunk kell.

Bradshaw: Mit mondasz?

Greene (határozottan): El kell játszani a darabot.

Bradshaw: A... darabot?

Greene: Igen, a misztériumot. El kell játszaniuk.

Bradshaw: Miket beszél ez itten? Nem látod a termet?

Greene: Látom, de ez nem tesz semmit.

Bradshaw (felkel): Idefigyelj. Nyilatkozz: úgy gondolod, hogy a darabot az üres terem előtt adjuk elő?

Greene: Igen. A társulatnak el kell ezt játszania karácsony éjszakáján. (Kis szünet.)

Bradshaw: Hát... ez...

Lowell: Ez bolond.

Scott: Ugyan! Nevetséges lenne.

Hodge: Jól mondod! Kész röhej! (Nevetnek.)

Dodger (Greenehez, szelíden): Azt akarod mondani, hogy mi... hogy izé... mégis csak... kezdjük el? Most, nyomban?

Greene: Igen, ezt.

Lowell: De te nem gondolkozol! Nem bánád, ha egymagunkban ágálnánk itt, egyedül és elhagyatva, ebben a kietlen teremben!

Greene: És ők nem voltak egyedül? Ők nem voltak elhagyatva?

Lowell (szavába vág): De ebben a hidegben!

Greene: És nekik talán melegük volt az istállóban?

Alice (elgondolkozva): Ez igaz.

Lowell: Nem mondom; viszont ők szentek voltak.

Hodge: Semmi akadálya, hogy te is az légy. (Nevetnek.)

Greene: Mondja kérem, ha most hazamegy, mit fog csinálni?

Lowell: Ne legyenek gondjaid: tudok egy kis zugot a kandalló mellett, a jobb sarokban...

Greene: És ki lesz a másik sarokban?

Lowell: Mit tudom én... a feleségem.

Greene: És milyen képet fog vágni a felesége?

Lowell: Hát... amelyet akar. Egyszer, mikor hazamentem...

Greene (szavábavág): Barátságatlan, morc képet, tele szemrehányással...

Lowell: Nem akarta, hogy eljőjtek!

Greene: Most mégis lenézi önt, amiért nem maradt itt.

Lowell: Bánom is én! Akkor majd lefekszem.

Greene: Csakhogy nem fog tudni aludni.

Lowell: Én? Haha!

Greene: Majd meglátja. Mert nemcsak a felesége: ön is le fogja nézni saját-magát.

Bradshaw: Igaza van neki.

Dodger: Úgy van, úgy van!

Lowell: Ugyan hallgassatok...

Greene (félbeszakítja. Határozottan): El kell játszanunk a darabot.

Hodge: Hát gondoskodj közönségről, te taknyos!

Greene: Itt vagyunk mi. Valamennyien. És ez elengedő.

Bradshaw (derűsen): Hát nem rettenthetetlen?

Alice: Ó az!

Dodger: Csak nem hátrál meg!

Scott: Szeretné, ha játszanók, ez egyszer bizonyos.

Dodger: De hát bármennyire szeretné is, az üres padoknak csak nem játszhatunk!

Greene: Nem is a padoknak... Az éjszakának... a hóesésnek... az égnek fogunk játszani...

Hodge: Mit akarsz ezzel mondani?

Greene (lelkesen): Azt, hogy még eddig mindig megünnepeltük a karácsonyt ezzel a misztériummal. Most első ízben maradjon el, a mi hibánkból? Ez lehetetlen!

Bradshaw (melegen): Győztél, fiam! Meggyőztél minket! (a többiekhez) Tehát játszunk?

Alice (kiáltva): Játsszunk!... (Szégyenkezve.) Ó, bocsánat.

Bradshaw (mosolyog): Nem történt semmi.

Dodger és Scott (vidáman): Játsszunk!

Hodge (beletörődik): Játsszunk.

Lowell (kelletlenül): Hát jó. De azért ez örülség.

Bradshaw: Megsúgom, ilyen örülség még több is akad a világon. Nosza, ugorjunk fejést a vízbe gyerekek, habozás nélkül. Hoppla!... József, Mária és a Szamár menjen a helyére! Betlehembe!... Mozgás!

Hodge: Oda utazzunk?

Bradshaw: Oda, Utána meg menekültök Egyiptomba. (Nevetnek. Hodge, Alice és Greene a kis színpadhoz megy.)

Greene (visszafordul): És az ökör?

Bradshaw: Jelenleg kérődzik.

Lowell: Joga van hozzá.

Bradshaw: Miért?

Lowell: Mert ez azt bizonyítja, hogy evett. Én meg majd meghalok éhen.

Bradshaw: Na tessék! Egyszer az éhség a baj, máskor meg a hideg; mondd, mitől nem vagy te oda? Nem is pásztor vagy te, Lowell, hanem vértanú! (Nevetnek, József, Mária és a Szamár elhelyezkedik a kis színpadon.)

Alice (ragyogó mosollyal): Boldog vagyok!

Bradshaw: Annál jobb.

Alice: Minden olyan olyan egyszerűnek és tisztának tűnik!

Bradshaw: Szóval most már nem is akarsz elmenni?

Alice: Nem... Ne hozza eszembe.

Bradshaw: Akkor jó. Tehát kezdjük. (Egy lépés után megáll.) A prologot perze elhagyjuk.

Alice (lesujtva): Ó... és mért?

Bradshaw: Jól adod! Mert nincs kórusunk!

Scott: Hitvány árulók...

Dodger: Hűtlenül elhagytak.

Bradshaw: Ugyan! Talán jobb is így.

Lowell: Gondolod?

Bradshaw: Igen, Most mi is olyanok lettünk, mint a pásztorok; mindent elvesztettünk ezen az éjszakán, körülöttünk csak a hó s a galád világ... Olyan szánnivalóak lettünk, mint ők.

Dodger: Úgy is van!

Scott: Erre nem gondoltam.

Bradshaw: Keresünk egy csillagot...

Dodger: és meg is találjuk.

Bradshaw: Tehát?... Készen vagytok, pásztorok?

A három pásztor: Igen, igen.

Bradshaw: Ti következtek. (A bal színpal felé indul, de közben megáll és visszafordul.) Jól játsszátok meg ennek a hóban topogó három jóléleknek a szorongását... Életesen!

Mind a hárman: Igen, értjük. (Bradshaw újra elindul, de újra megáll.)

Bradshaw: Ha megpillantjátok a csillagot a sötét éjszakában, ezt úgy csináljátok, hogy...

Mind a hárman (kimerülten): Igen, tudjuk... tudjuk...

Bradshaw: Még valamit...

Scott (közbevág): Könyörgök, hagyd abba. Hiszen magam is szeretném jól játszani a szerepemet, sőt többet mondok: szívvel-lélekkel, de hagyjál végre játszani.

Bradshaw (mosolyog): Igazad van, Scotty, ostobaság, hogy ennyit fecsegek. Eltűnök, felszívódom, már itt se vagyok... (Indul, de ismét megáll.) A függőnyt Greene!

Greene: A függöny?

Bradshaw: Persze. (Elhúzza a kis színpad függönyét.)

Greene (hangja): Ó, bocsánat.

(Az előadás mégis félbeszakadt, mert az egyik páholy felől némi zaj hallatszik. Kiderül, hogy az alattomos és jellemtelen Brackwill lapul benne, az éjjeli őr. Kipenderítik és kérdőre vonják. De minthogy egy követ fúj Goodlack-el, a kevély kocsmárossal, még neki áll feljebb. Bradshaw nekitámad.)

Bradshaw (élesen): Te csak azért jöttél ide, hogy láthass bennünket letörve, elcsüggedve, szánalmasan! Ez volt a terved, úgye? És így festettél volna le azok előtt, akik erre várnak a Hattyúban. Milyen öröm lett volna! Milyen gúnyos hahota tört volna ki! De képzeld csak, a Hittestvérek, ezek az egyszerű és hűséges emberek, akiket a rosszindulatú, alattomos és hitetlen világ kivet: ezek mégis játszanak... Mert a lényeg az, hogy ezt a régi szép szokást ebben a városban fenntartsuk és ha kell, kiharcoljuk. Erről van szó. Szóval — vesztettél!

Blackwill: Boldog vagy.

Bradshaw (szenvedélyesen): Elvesztetted a játszmát! Nem csüggedtünk el, nem vagyunk szívbjajosak. Te és a hozzád hasonlók, akik utáljátok a tisztalelkű embereket, azt hittétek, hogy majd sikerül belénk fojtani a szót. De ezt az őseinktől ránk maradt szép misztériumot — láthatod — most mégis csak előadjuk! Itt, egyedül, közönség nélkül, az öröm és a dicsőség kedvéért! (Diadalmasan.) Egyetlen néző nélkül! (Lelkesedés, nevetés. Később.)

Bodger: De mégis van egy.

Bradshaw: Mit mondasz?

Dodger: Azt, hogy mégis van egy néző.

Bradshaw (fölkapja a fejét): Te jó Isten, micsoda ötlet!... Hát persze! Brávó,

Dodger! (A többiekhez.) Majd neki játszunk.

Hodge: Nagyszerű!

Lowell: Ragyogó ötlet!

Bradshaw: Blackwillnek fogunk játszani! (Rendelkezik.) A püspöki trónust! Hamar!

Dodger (helyesbít): A dísz-zsöllyét.

Bradshaw: A püspököt mondtam! (Nevetés. Dodger, Hodge és Lowell a jobb színpal mögé siet a zsöllyéért.)

Scott (nevet): Kitűnő ötlet!

Blackwill: Ha azért figurázol...

Bradshaw (félbeszakítja): Itt a trón! (Kijelöli a helyét az előtérben.) Adjuk meg a tiszteletet a nézőnek!

Blackwill: Ha azért üzöd ezt az értetlen tréfát, mert hagyom magam...

Bradshaw: Te csak gondold, hogy tréfálok! (Blackwillhez lép.) Ülj bele!

Blackwill: Botrány, amit csinálsz, Bradshaw.

Bradshaw: Ülj a fenekeden a püspöki székben és ne merészelj felkelni engedély nélkül. Egy-kettő, ülj le! (Lenyomja a székre.)

Mind: Leülni!

Blackwill (felkel): Kikérem magamnak, hogy...

Mind: Leülni! (Bradshaw vállonragadja és belevágja a karosszékekbe.)

Bradshaw: Ime! (Általános nevetés. Blackwillre mutatva.) Ime, itt látható városunk bölcseinek mintaképe, minden ostobaságával, aljasságával és gyűlölködésével. Jól néztek meg! Keresve se találtunk volna rútabb és hitványabb pofát, mint ez itt.

Blackwill: Dehát mondjátok...

Bradshaw: Fogd be a szád... (A többiekhez.) Ilyenek, mint ez, milliósámmal nyüzsögnek a nagyvilágon. Milliónyian ebből a hasraeső, csúszó-mászó, talpnyaló fajtából, akik csak eddig alázkodnak meg, míg egy szép napon, valamilyen gaszáguknak köszönhetően megint felülkerekednek. Ők azok, akik a hatalomra törve lábbal tiporják az igazságot, megkövezik a szenteket és a keresztre szögezik Jézust.

Blackwill: Nem is igaz, én...

Mind: Ülj le!

Bradshaw: Nem érdekes. A társulat játszik. Neki fog játszani.

Blackwill: Nem fogok odanézni.

Bradshaw: Gyerünk, barátaim! A pásztorok jelenetét, végig!

Scott: Helyes! (A színészek indulnak a színpadra. A függönyt visszahúzzák. Bradshaw nem mozdul, megáll Blackwill mögött.)

Bradshaw (Blackwillhez): Nehogy megzavard az előadást, hallod? mert agyonütlek!

(Az előadás folyik. A pásztorok jelenete végetért s most József és Máriaé következnek. De alighogy belekezdnek, az ajtó kivágódik és beront a sötét-lélek Goodlack, a Hattyú tulajdonosa, Alice gazdája. Tombolva követeli vissza a lányt. És hiába minden, szép szó, rábeszélés, és Alice könnyei: magával is viszi. Ezek után már a színjátékosok is sorra szétszélednek.

Következik a befejezés, a darab legszebb, legköltőibb jelenete.

Balra az ajtónyílásban felbukkan Hodge, Lowell lámpással és Scott. Köpenyeikbe beburkolódzva, zajtalanul, lábújjhegyen, libasorban lépkednek a háttér kijáratára felé.)

Bradshaw: Amott megy a mi karácsonyi pásztorjátékunk. (A három férfi csendben elmegy.)

Bradshaw (mintha magához beszélne): Az ezernégyszázötödik esztendő óta most történik meg először ebben a városban, hogy nem ünnepeljük meg a karácsony misztériumát. Kilencvennégy esztendő óta először! Kilencvennégy esztendőn át játszották a misztériumot, apáról-fiúra, utódról-utódra, kézről-kézre hagyományozva és most egyszerre csak elszakadt a szál. Nem lesz több misztérium. Rég porladó halottaink, akik templomunk ölében nyugosztok, most megfordulhattok a síroktokban... Kilencvennégy esztendő! ... A százéves évfordulót kívárni nincs kintartásunk, néha emlegetjük, ez nem kerül semmibe... (Előírás szerint énekelve). Per omnia saecula saeculorum... Gyarlóak az emberek, Greene.

Greene (szelíden): Ó, nem.

Bradshaw: Nem? (Nevet.) Optimista vagy! (Feláll.) Azon gondolkozom, nem játszhatnók-e el mindenenek ellenére csak mi ketten a darabot?

Greene: Mária nélkül ?

Bradshaw: Mária nélkül. Nem tudom, de talán menne... Te olvashatnád a szerepét.

Greene (feláll): Én a Szamár vagyok.

Bradshaw: Látod ? Már te is meghátrálsz... Bizony, hogy gyarlók vagyunk. (A baloldali ajtó újból kinyílik. Dodger jön, bebugyolálva, lámpással. Gyorsan keresztülmegy a színen, a háttér felé. Bradshaw halkán, Dodgerre mutatva.)

Irány: a karácsonyesti ünnepi vacsora ! Ez a legfontosabb, mindnyájunknak. (Dodger kinyitja, majd becsapja az ajtót. Csend.)

Ezúttal tahát elszakadt a szál. Kilencvennégy esztendő: elszáll, eltűnik. (Néhány céltalan lépés után.) Tudod, mi döbönt meg a legjobban ? Az, hogy az emberek nem is érzik, mikor szakad meg a szál... Üvölténiök kellene pedig... de nem, élnek és virulnak, mint eddig, lepketáncot járnak könnyelműen és hűtlenül, mintha mi sem történt volna. Ej, mit ! Tán jobb is így... (Néhány lépést tesz, megborzong.) Milyen hideg van itt ! Indulunk haza ? Gyerünk. (Már indul is, nehéz léptekkel, meggörnyedve.)

Green (nem mozdul): Bradshaw úr...

Bradshaw (megáll): Tessék. (Visszafordul.)

Greene: Nem szakadt meg a szál.

Bradshaw: Nem ?

Greene: Még nem: mi még itt vagyunk.

Bradshaw: Hát aztán !

Greene: Mi még tartjuk a szálát.

Bradshaw: Ugyan minek ? Ketten maradtunk... ketten hét helyett; ezzel nem számolsz ?

Greene: A mi szerepünknel senkire sincs szükségünk.

Bradshaw: Mi a mi szerepünk ?

Greene: A hallgatás.

Bradshaw (rámosolyog): Csakhogy ez... semmitmondó szerep.

Greene: Ó, dehogyan is, Bradshaw úr; semmi sem mond többet, semmi sem olyan jelentős, mint a hallgatás. Az ember hallgat, mert szeret... csak hallgat, mert nagyon szeret !

Bradshaw (elgondolkozva): Igen... igen...

Greene (lelkesen): Ha az ember nagyon-nagyon szeret, nem is tudja kimondani —érti ? — mert úgysem talál rá szavakat... Igazában sohasem tudjuk kimondani a szeretetünket... hát csak hallgatunk.

Bradshaw (mint az előbb): Igen, Greene... Dehát mit szeretünk ?

Greene (mind lelkesebben): Mindent, ami van, volt és lesz; a kicsit és a nagyot, a jót és a rosszat, a szomorút és a vidámat, mindent... az életet !

Bradshaw (mint az előbb): Hát persze... De akkor... De hiszen ez csodálatos, Greene ! Akkor a szál nem fog megszakadni !

Greene (egyre hevesebben): Hallgatunk !

Bradshaw (szintén): Hallgatunk !

Greene: És lehelünk.

Bradshaw: Lehelünk... (Rajongva.) Mi csak lehelünk, s akkor a fagyos istállóba beköszönt a tavasz. Rálehelünk a csodálatos Gyermekre, s ez az életet jelenti neki. Husvét lesz tél derekán. És jövő a halálban... Boldog karácsonyt, Szamaracska !

Greene: Boldog karácsonyt, Ökör bátyó ! (Felteszik a fej-maszkot, lassan felmennek a kis színpadra és letérdelnek kétoldalt a bölcső elé.)

Bradshaw: Leheljünk csak Greene, leheljünk.

Greene: Lehelek, egész lelkemből.

A függöny lassan lemegy.

Franciából fordította: Fertsek Ferenc

SZABÓ ANNA VERSEI

KARÉNEKESHEZ

Szólj, kedvesem:
hangod,
mint a fuvola.
Hallgatom,
alacsony
zsámolyon
ülve.
Szólj, édesem,
dúdolj, és hangod
mint a távoli
orgona
játéka
hangzik.
Dúdolj, és fülem
megtelik
édességgel,
lépesmézzel a
torkom.
Énekelj, dalolj,
együtt a többivel,
és benned
éneklek
néma
ajakkal.

GYERMEK

Este rád gondoltam,
mélyen elaludtam.
Moccant már a hajnal,
kócolt, zilált hajjal
titkokat álmodtam.
Jobbra-balra rúgtam
mintás takarómat:
újra betakartad
kedves kis alvódat.
Fürge pici lábam
pihent, mint a fecske —
fióka, kit elrejt
ökölnyi fészkecske.
Kipihente lábam
a nagy fáradtságot,
mi majd következik,
járva a világot.
Nem álmodtam előbb,
csak a pirkadattal,
csak akkor játszottam
nagy-titok álommal,
mert éreztem: leste
titkomat az este.

MAGAMNAK

Ne hidd,
hogy szétmarcangolt
napjaid,
lehulló szirmaid,
avittas köntösöd
és földre gyöngyözött
verejtékcsojpeid
— ne hidd,
hogy számolatlan
erődnek rebbenése,
öröklött szekered
ezernyi zökkenése,
meg nem írt leveled
kínjának döfködése
— ne hidd
azt, hogy balul
végzett utad,
és izmod ereje,
ha kerekes kútat
hajtottál hasztalan:
mind elfeledve van,
a tompa mélybe hull
s itt senki sem szeret.
(Minden nap gömbölyű
és minden perc kerek.)

MI EMBEREK

Létünket megelőző,
nyelv-nem-izlelte gondolatokkal
hizlaltuk fel a Holdat,
hogy visszaverje majd ránk
a Nap jó sugarát.
Cseppenő asszonyi vérrrel
festettük sötétre az árnyat,
hogy megijedjünk tőle,
boldog nagy rémülettel.
Ácsoltunk férfi-módra
hajlékot, házat, házlat,
és kiagyaltuk bátran
a kocsi kerekét.
A mennybolt-adta idegen sugárzást
édes kalácsba fontuk,
és fazekunkba főztünk
növényt meg állatot.
Erős kezünkbe fogtuk
tűzbélű játékunkat,
a sárborított lapdát
vigan, mi emberek.

Kezdetől fogva nagy súlyt helyezett az egyház arra, hogy igehirdetői, ha idegen környezetbe kerültek, megoldják a nyelvi nehézségeket, mert hiszen Krisztus üzenetét közérthetően kell tolmácsolni. A katolicitás azonban többet is kíván ennél a külsőleges alkalmazkodásnál. Az újonnan megismert földségek lakói gyakran már évezredekre vagy századokra visszanyúló saját kultúrával rendelkeztek, s ami ebben értéknek számíthat, azt az egyháznak igyekeznie kellett magáévá tenni, hogy az emberi különféleségeken és változatosságon át minél teljesebben megmutatkozzék és kibontakozzék Krisztus testének kimeríthetetlen gazdagsága. Ez a magyarázata annak, hogy ahány típusa alakul ki az embernek és az emberi életnek, annyi új profilja támadhat a szentségnek is. S az egyház katolicitását éppen abban a képességében kell fölfedeznünk, hogy ezeket a profilekat mind egységbe tudja vonni Krisztussal, akinek egyedüli szentsége így mindig új formákban nyilvánulhat meg az egymást követő korok és az eltérő jellegű társadalmak előtt.

Tömören összegezve ezekkel a meg-látásokkal vezeti be *Joseph Thomas* azt a fölöttébb időszerű tanulmányát, amelyet „Az ipari világ és a hit” címmel az *Études* számára írt s amelyet hamarosan átvett a *Dokumente* is. Mint részletesen kifejti ugyanis, ma megint az a helyzet, hogy az egyház még a régi keresztény multtal bíró országokban is egészen új típusú emberekkel s merőben új körülményekkel találkozik. Vannak területi különbözőségek, de mögöttük egyetemes hatással rajzolódik ki az atomkor új ipari forradalma, amely sorban borítja fel a hagyományos társadalmi szerkezeteket és változtatja meg az emberi tudatokat. Bármerre nézünk, lehetetlen észre nem vennünk, hogy eddig nem tapasztalt új ellenállásokba ütközik a keresztény hit. Ok-e azonban ez arra, hogy magunk is megrendüljünk és kedvünket veszítsük? Semmiképpen — feleli *Thomas* —, mert ugyanakkor azt is érezhetjük, és annak a jeleit is észlelhetjük, hogy a kegyelem és az isteni szeretet megnyilatkozására új lehetőségek nyílnak. S nem változhat az a hitbéli meggyőző-

désünk sem, hogy az embernek továbbra is meg kell találnia helyét az egyházban, a saját üdvössége okából, de az egyház miatt is, amely csak így felelhet meg a „világ megszentelése” feladatának.

Ami tehát elsőrendű kötelességünk: hogy világosan felférjük a helyzetet, a történetnek azt a nagyjelentőségű szakaszát, amelybe születésünk állított minket. Az alapvető kérdést, amelyet ebből a célból tisztázni kell, hogy mely vonások teszik új típusú ezt a mai embert, akit az atomkor jelképének és építőmesterének tekinthetünk. Sokan próbáltak már felelni erre. *Thomas* a lényeges változást abban véli megjelölhetni, hogy az új ipari társadalomban a foglalkozás nem egyszerűen kenyérkereset többé, bizonyos szakma és illetékességi kör, amely mellett s amelytől függetlenül az ember külön munkálthatná ki személyiségét, hanem rányomja bélyegét az ember egész gondolkodására és minden, még olyan egyéni, ténykedéseire is. A foglalkozás, amelyet választottunk vagy nekünk jutott, egy meghatározott perspektívában látatja velünk a világot is, meg az embereket is. Szemléletet, akaratot és ítéletet ír elő. Egy olyan „tudat-strukturát” hoz magával, amelyet csak a benne foglalt posztulátumokból érthetünk meg. Posztulátumnak nevezzük tudvalevően azokat az érvényesnek vett követelményeket, amelyek valójában nem bizonyíthatók, mert nem vezethetők vissza egyszerűbb és nyilvánvaló igazságokra. Ebből következik, hogy mi is csak ennek az „ipari tudatnak” elemzése nyomán pillanthatunk be a mélyebb okaiba annak, amiért oly sokan tagadják a hit és a technikai gondolkodás tényleges összeférését egymással. Valójában ugyanis — hangoztatja *Thomas* — nem az elméletben való összeegyeztetés a probléma. „Nem eszmék, elképzelések és tapasztalások tartalma mond ellene például a szentírás kijelentéseinek. A konfliktus az igényekben gyökerezik és bennük jut kifejezésre.”

Három sarkalatos vonás határozza meg az új ipari világ emberének értelmi beállítottságát: az ésszerűség elve, a teljesítmény kultusza és a bi-

zonyosság a folytonos haladásról. Nemcsak a nem-hívőkre, de a keresztény hívőkre is vonatkozik ez. Különbséget aligha találánk köztük — állapítja meg *Thomas*.

Vegyük az elsőt: minden ésszerű. E nélkül a posztulátum nélkül nem lehetséges tudomány és technika. A valóság — vagyis a dologi világ és törvényei — szüntelenül kutatásra hívja ki az értelmet. Az értelem sem rest: a kihívásra a dolgok belső logikájának oldaláról válaszol és a saját kihívásaival fordul a dolgok felé. S úgy látszik, az ember mindarra rábírhatja a dolgokat, amit szelleme kitervelni képes. A legmerészebb számítások is előbb vagy utóbb valósággá válnak. Mert ha a valóság olykor rá is cáfol a számításokra, hamar kiderül, hogy valami vulgár empirizmus vagy logikai elcsúszás van a háttérben. Az anyagi valóság nem csekély fondorlatot kíván a szellemtől, végül azonban nem kerülheti el sorsát: igazolnia kell az ember számításait. Tapasztalás és számítás egymást igazolja. Igazság csak állandó igazolás árán létezik. Igaz az, ami igaznak bizonyult. A kutatási és megvalósítási folyamat persze soha sem ér véget: minden fokozatában, az egészen magas fokozatokban is akad valami fel nem tárt maradvány, ha még olyan parányi is.

Hol itt a hely a „misztérium” számára? — kérdezhetjük joggal. Hiszen minden mérhető lesz a jelenségeken. Egyre messzebb távol a matematikai értelem illetékessége. A nagyszámok törvényével, a statisztikai és a valószínűség-számítással ma már maga az ember is belekerült, „beleintegrálódott” a saját kutatási körébe. S a kialakuló világkép tökéletesen egységesnek igérkezik. Erre mondja *Thomas*: igen, de csak egy feltétellel. Azal a feltétellel, hogy az emberi „irracionalitás”, vagyis a személyt és annak rejtelmét kirekesztjük az összképből. *Thomas* maga is elismeri, hogy a tudomány számára módszertanilag szükséges és helyes ez az eljárás, nekünk azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy van valami, amiről szándékosan nem vesz tudomást. Önkorlátozásnak is minősíthetjük ezt, ami még korántsem jelenti az ember teljes feladását. Sőt — a rendben nem foglalható, az esetle-

gesnek, a véletlennek ebben az elutasításában bizonyos emberi nagyság is rejlik. Emberi nagyság azok részéről, akik számszálalékosan bíznak a kutatás és szervezés hatalmában. Hogy ez a hatalom óriási, teljességgel beláthatatlan, eredményei pedig áldások lehetnek, s reméljük, lesznek is valamennyiünk részére — persze, hogy tudjuk és elismerjük. Mi azonban abban is bízunk, hogy egyszer majd azok, vagy azoknak utódai is, akik ma más véleményen vannak, rá fognak jönni arra, hogy az összes rendelkezések és rendkívüliségek azonos forrásból fakadnak, s akkor majd, keresve a harmóniát s hallgatva reánk, ahhoz fordulnak, aki a szentírásnak Aquinói Tamás által annyiszor idézett szavai szerint „mindent rend, súly és mérték szerint rendezett el”.

Nincs mit csodálkozni azon, hogy az az ember, aki az ésszerűen formálódott anyagot tekinti az egyetlen valóságnak, szükségszerűen elzárkózik bármiféle misztérium elől. Csak az ilyen vagy olyan várokozásaink megíúsulása vezethet túl ezen — szögezi le *Thomas*. Nem mintha a tudomány és a technika kudarcot vallhatna a maga területén. Ellenben emberi vonatkozásainkban érhet bennünket kudarc, ha a matematikai értelemnek próbálunk alávetni olyan területeket, ahol csak a belátás és benső felismerés adhatja kezünkbe az eligazodás kulcsát.

*

Miként a „titkok világa” túlháladott kategóriának tűnik fel az atomkor új típusú embere előtt, ugyanúgy szűnik meg érzéke — mint *Thomas* mondja — az „ingyenesség és bőkezűség” iránt. Az ésszerű után a teljesítmény lett számára a második abszolút követelmény. A teljesítmény előtérbe helyezése többet jelent, mint csupán a tevékenységek megítélésének zsinórmértékét: kezdeményezések és döntések, módszerek és emberek értékelése függenek tőle. Az ésszerűnek keresése lehetővé teszi, hogy minden esetben meghatározzuk „the one best way for...”, az egyetlen legjobb utat valami felé, s a legjobb eszköz is az, amely a legkisebb befektetéssel a legnagyobb eredményt biztosítja.

A siker nem kellő becslése, a haszontalan tétozás, a bizonytalan tárogatózás megbotránkoztatja az új

ipari kor emberét. Hibáznánk azonban — emeli ki Thomas —, ha mind-ebből az önzetlen cselekvés visszautasítására és a szeretet megtagadására következtetnénk. Olyan törekvésről van itt szó, amellyel az új típusú ember igazolni kívánja a maga típusát. És ha nekünk, mint hívő keresztényeknek, az emberi élet végső értelmét illetően más is a nézetünk, fel kell ismernünk ebben a törekvésben a valóság ösztönzéseit pótló jelleget is, amely miatt könnyen elesik az a szándék, hogy az ember egyebütt is keresse az üdvösséget.

A mai ember nem akarja vesztegetni az idejét, mert attól fél, hogy ezzel az életét vesztegetné el. Innen a versengés az idővel és eszközökkel való takarékoságban, innen a lázas munka mindannak túlszárnyalására, ami e pillanatban van. Csakis a számszerűen megragadható siker igazolja az erőfeszítést és a fáradságot. A mai ember vonakodik attól, hogy olyan tanulmányoknak szentelje magát, amelyek nem bíztatnak kézzelfogható haszonnal, vagy, hogy olyan munkába temetkezzen, amely tisztára rutin. Az effektív teljesítmény a munka egyedüli igazolása. Ami a kapitalista világot illeti — mert Thomas általában is ezt a világot tartja szem előtt —, az emberek derekasan dolgoznak, hogy minél több élvezetben lehessen részüik. Közrejátszik a hatalom és a befolyás vágya is, amely nem ritkán erősebb, mint az élvezetek ingere. Végső soron azonban az alkotás az, ami az új ipari korban itt is, ott is az emberi lét egyedüli igazolásának számít. Magának a küzködésnek, a gyöt-rődésnek, az önsanyargatásnak csak annyiban van értelme, amennyiben valamely teljesítmény árának minősíthető. Egyébként abszurdum. Olyan szenvedés gondolata, amely nem jár haszonnal, távol áll a kor emberétől, ez már számára idegen világnak tartozéka.

A szenvedést persze mégsem lehet teljességgel kizárni: gyakran sujtja az embert önmagában s azokban, akik kedvesek neki. Értelmetlenségére azonban a technikai világ igyekszik megkerülőlni válaszolni, akként, hogy folyvást előbbre száguld és újabb és újabb vívmányainak ingerével megkönnyíti a feledést, felmenti az embert az alól, hogy visszagondoljon az elmúlt szenvedésre. S nem is vitás —

fúzi hozzá Thomas —, hogy a nagy teljesítmények nyugtató képet vetítenek elénk a világról. Az eredményesség követelménye amellett esztétikai és morális igényekkel is párosul, mi több, az erőfeszítések igazolásának szükségessége emeli a tisztaság és tisztesség becsületét is.

Kell-e azonban mondanunk, hogy a keresztény felfogás nem érheti be a világnak ezzel a szemléletével, amelyet a magánál szűkösebbnek talál? Önkéntelenül eszünkbe jut az evangélium paradoxona: „Aki meg akarja őrizni életét, elveszíti azt, s aki elveszíti életét Én miattam, megnyeri azt.” Az új típusú ember ezen a ponton is tanácstalanul áll szemben a kereszt misztériumával. Mint Thomas szellemben megjegyzi, nyilván belemenne abba, hogy az elvetett mag benne is kicsírázzék, de csakis akkor, ha teljesen bizonyos lenne a mennyei jutalom, a százszoros hozadék felől.

*

Két pontra mutattunk rá eddig, ahol szétválik a hit és a technikai civilizáció. Az ésszerűnek követelése megszüntette vagy alaposan tompítja a fogékonyságot bármiféle misztérium iránt; a teljesítményre való törekvés átforgalmazza a szeretet értelmét. Amit azonban az ipari civilizáció a leghatározottabban elutasít magától: a remény.

Különösen hangzik *Thomasnak* ez az állítása, siet is megmagyarázni. A remény elutasítását nem úgy kell értenünk, mintha ebből a mi világunkból hiányzanék minden várakozás. Ami azonban a várakozások mögött van, egyáltalán nem a remény, még csak nem is egy holnap bizonytalan találgatása, hanem a sziklaszilárd bizonyosság arról, hogy az ember máris ura a jövőnek. Az ipari világ új típusú emberei nem néznek a multba: előttük az összes ajtó a jövőbe nyílnak. A rohanó élet oly sebesen ragadja őket, hogy lehorgonyzásra idejük sem marad. Munkatempójuk, tevékenységük megkívánja, hogy egyedül a jövőt tekintsék az ő területüknek. Ezt a jövőt kell birtokba venni, ezt kell mintázni és alakba önteni. Eszköze: a terv. Eszmeileg a szocializmus szülötte és korfordító gyakorlata a terv, ma már azonban a kapitalizmus sem lehet meg nélküle.

Minden terv az „adottságok” visz-

szautasítása és túllépése. Ilyen vagy olyan formában átnyúlás arra, aminek lennie kell. Az ipari társadalom lényegéhez tartozik, hogy folyvást fejlődüljön önmagát. Ebben a világban az előrelátás képessége határozza meg a felelőségek és a hatalom mértékét. Célok rajzolódnak ki, programok készülnek, amelyek megdöntik a mindenkori jelen állapotokat. Az új típusú ember valójában sohasem a mában él, mert gondolatban és gondoljaiban már az acélmű előtt áll, amelyet négy év múlva fog beindítani. Így azután olyan mindenséget lát maga körül, amelyben nem érhetik meglepetések. Ha valami mégsem úgy sikerül, ahogyan kellett volna, az csak előrelátásának és számításának hiányosságaira utal. Nincs félelem, amely gátolná a merészséget. Az új típusú ember maradéktalanul meg van győződve arról, hogy a haladás ritmusa továbbra is gyorsulni fog. A saját személyes lehetőségeiből kiindulva szolidárisnak érzi magát a hatalmas expanziós mozgással, amely az egész ipari világot előbbre sodorja. Minden mérnök, minden tudós bízik abban, hogy összes kartársai ugyanúgy a jövőn dolgoznak a maguk munkakörében, mint ő a magáéban. Az eszközök korlátozottsága látszik az egyetlen dolognak, ami béníthatja a feltaláló erőt és a terjeszkedési akaratot. Egyébként azonban ez az erő és akarat nem ismer határokat. Az ember mindent ki tud és ki akar számítani. Nincs messze az idő, amikor a mezőgazdaságon is a technika fog uralkodni s végét veti az ismeretlen tényezőknek és véletleneknek, amelyek erre a termelésre nehezédtek. A politikusok empirizmusa, a régebbi közgazdászok pontatlan elképzelései helyet adnak a tudományos módszerességnek, amely a multbelinél sokkalta nagyobb biztonságot nyújt a hozandó döntéseknek.

Minden ember meg van győződve arról, hogy személy szerint is jobb sora lesz holnap, mint amilyen ma részéül jutott. Az egyének is terveikért élnek. Mindannyian célokat követnek, amelyek egzisztenciájuk számára ugyanannyi állomást jelentenek. Az olajfinomító, amelyet tíz évvel előbb megterveztek, sokkal bensőségesebb kapcsolatban áll a hűtőszekrényvel, amelynek vásárlását a család előírnyozta, vagy az öröklakással, amelynek megvan a kifizetési terve, mint

általában hinnék — mutat rá Thomas. Az ember tehát mint egyén is, mint közösségi lény is teljesen a jövő felé fordul. Sem a materiális kényelem és jövedelem síkján, sem a foglalkozása társadalmi vonatkozásaiban, sem főleg ami a technikai teljesítményeket illeti, nem elégszik meg azzal, aminek örövend. Így van ez mindenütt. Ezt is tudomásul kell vennünk.

*

Nemcsak *Thomas*, más szociológusok is feltették már a kérdést: önmagunknak ebből az állandó túlhaladásból nem nő-e ki az atomkorban az ember „elidegenülésének” valami új változata? S bizonyosra veszem, hogy a marxista szociológusok számára is adódik probléma. A folyton továbbra és megint csak továbbra tűzött cél vonzása sokkal erősebbé válhatik, semhogy az ember megőrizhetné irányában azt a távolságot, amely szűksége ahhoz, hogy a cél értelme és értéke felől tárgyilagosan ítélkezzék. Ami azonban bennünket, keresztény gondolkodókat, különösképpen foglalkoztat: hogy a közvetlen célok sokasága, amelyeket az ember maga elé állíthat, hagy-e időt és módot az embernek arra, hogy fontolóra vegye önmaga és a dolgok végső értelmét? A kereszténység álláspontja ugyanis nem titok: csakis egy végső cél elfogadása, az ember transzcendens rendeltetése adhat megnyugtató értelmet és kielégítő értéket az emberi célok munkálásának. S ez a „végső” cél nem egy „távolabbi” cél — emeli ki *Thomas* —, ez nem a „jövőben” fekszik, hanem egy olyan „odaát”-ban, amely szerintünk közelebbi minden jövőnél. Ha csak egy jövőbe való mozgást tudunk elképzelni, akkor nyilvánvaló, hogy a mai mozgás is csak a végső kifejlésben lehetne igazolását. Minthogy pedig a végső kifejlés ismeretlen, az új típusú ember — ahogyan mi látjuk — kénytelen felmenteni magát az alól, hogy végső igazolást keressen.

Thomas ebben fedezi fel — s nem alaptalanul — annak a ténynek okát, hogy kortársaink általában — vagyis nyugaton is — idegenül állnak szemben a vallási kérdéssel. A vallás számára ugyanis az ember csak abban a mértékben nyíthat meg, amelyben érdeklőd a lét értelmének és értékének problémája. A jelennek értelmét és értékét viszont csak az fogja kérdezni,

aki ki tud lépni azoknak az elképzeléseknek köréből, amelyeket a jövőről táplál. Végére is az az ember, aki lélekben nem él benne a mában, hogyan észlelhetné Isten jelenvalóságát? S az az ember, aki önmaga számára sincs jelen, hogyan lehetne jelen az Isten számára?

Számolnunk kell azzal is, hogy a szakadatlan törekvés célok megvalósítására könnyen elmossa a transzcendenciát. Nem kétséges ugyanis — mondja Thomas —, hogy miután ez a törekvés végnélküli jövőbe irányul, bizonyos mértékben az ember — szerintünk veleszületett — vallási igényét is kielégítheti. Egy új vallásfelelőséget választ ki, amely valamit magára vesz az igazi vallás tekintélyéből. Vegyük hozzá, hogy a terv teljesítése igazolja a mindennapi áldozatokat, mozgósítja az ember legszemélyesebb erőit. A terv tehát maga is, még esetleges elégtelenségei mellett is, áraszt valamit az abszolútum varázsából.

*

Kell-e ezután csüggednünk? helyezkedjünk-e arra az álláspontra, hogy „indusztrializáció” annyi, mint „dekrisztianizáció”? — kérdi Thomas és természetesen tagadó a válasza. Semmi nem ingathatja meg azt a meggyőződésünket, hogy az ember mindig vallásos lény marad, aki boldogságát és üdvösségét keresi. S ugyanígy bizonyos az is, hogy adódnak kinok, megpróbáltatások és csalódások, amelyek az embert személyiségének magvában érik s ezeket semmi a világon nem igazolhatja, még a siker sem.

Mindez azonban nem változtat azoknak a keresztény hívőknek komoly feladatain, akik maguk is benne élnek, és pedig szívesen és együttműködően élnek benne ebben az ipari világban. Kétségtelen, hogy a modern életfeltételek nem kedveznek a türelmes elemzéseknek és finom megkülönböztetéseknek. Az új típusú ember kétségesen néz előre, de ugyanakkor nehezebb esik, hogy elmélkedően túla is tekintsen, hiszen már a szakmabeli teendőinek sikeres végzése is erősen igénybe veszi. Éppen ezért — hangoztatja Thomas — csak azok a keresztények, akik a nem-hívőkkel együtt munkálkodnak ebben a társadalomban, állíthatják oda a világ elé az

egyháznak egy olyan arcát, amelyen felismerhető az üdvösség ígérete. Akkor és csakis akkor fogják felfedezni az emberek, hogy üdvösségük megtalálása okából nem kell megtagadniuk azt, amit a legjobbnak tartanak magukban és körülményeikben.

A keresztényeknek ez a tanúsága a nekik Krisztustól ajándékozott szabadságot fogja tanúsítani. Amire törekedniök kell, hogy igazolják szellemi-lelki kiegyensúlyozottságukat — tapasztalható két véglet között: azok között, akiket kedélytelenné tesz és kiszikkaszt a modern élet, s azok között, akik szenvedélyeik gátlástalan kiélésével feledtetik fáradságukat. Tudniök kell olyan komolyan végezni feladatukat, ahogyan Isten is komolyan veszi azt. Tudniök kell, hogy azokban a csodálatos alkotásokban, amelyekben eszükkel és kezükkel részt vesznek, azt a hivatást teljesítik, amelyet a teremtés reggelén kaptak. Mert ha felfedezik munkájuk vallási jelentőségét, akkor a munkájukat is megfelelő helyre tudják állítani az emberi hivatás teljesítésében. Azzá a szabad emberré lesznek, akinek Szent Pál nevezte őket, azzá a „szellemi emberré, aki helyesen ítélkezik mindenről”.

*

A technikai civilizáció behatolása és előnyomulása az összes kontinenseken kötelességünké teszi, hogy tüzetesebben leltározzuk hitünk gazdagságait. Ezzel együtt az új világot vivő eszmei áramlatok mélyén is meg kell találnunk azokat az igazságokat, amelyek a mi szemünkben is kimagasló értékek. S annál inkább meg kell találnunk azokat, mert nem egynek közülük vallásj rezonanciája van. Ezt a rezonanciát pedig, amennyiben nem összhangzatos a keresztény tanítással, igyekeznünk kell — elsősorban a saját körünkben — kiigazítani és módosítani.

A hitet kétségkívül veszélyezteti az ésszerűség kultusza. Annál kevésbé szabad lankadnunk abban, hogy hirdessük a teremtő Értelem kimagasló értékét, azét az Értelemét, amely mindent „rend, súly és mérték” szerint fogott össze és osztott el. Jó lenne talán — jegyzi meg Thomas —, ha a hitoktatásban nagyobb teret adnánk a teremtő Istennek, mert ezt a teret „a történet urának” kiemelése vala-

melyest szűkítette. Szent Ágostonból bizonyára nem hiányzott a szükséges tisztelet a misztérium iránt, mégis hasznosan magyarázta meg híveinek az Ige szerepét a teremtésben, rámutatva ekként az értelem vallási jelentőségére. A mi álláspontunk az, hogy az emberi értelem mindig csak Isten teremtő értelmének nyomain haladhat. Ezeken a nyomokon keresztül kell tehát Istent felismerni. Az isteni szellem végtelenül túlszárnyalja a világot és a történetet, de valósággal jelen van bennünk. Csak innen kiindulva találkozhatunk Istennel. S ő is itten vár minket.

A teljesítmény kultuszával kapcsolatban Isten mindenhatóságának tényét és fogalmát kell kidomborítanunk, figyelmeztetnünk Isten hatalmára a teremtésben és az ember szívében. A teológusok jóval előbb beszélték a „hatékony kegyelemről”, semmint az ember elgondolkodott volna a saját hatékonyságáról. Egyedül Isten „műveli bennünk az akarást és a cselekvést”, mondja Szent Pál. Ha a modern ember nem találkozik többé Istennel a természet szemlélésében, amelyet elfelejtett szemlélni, akkor meg kell őt újból találnia a saját energiáinak forrásában, mivel, hogy „Ő az, akiben élünk, mozgunk és létezőnk”. A teremtő Isten a mi életünk életője, a forrás, ahonnan minden cselekvés folyik.

Főleg azonban a haladásról való bizonyosságnak lehetnek olyan értelmezései, amelyek ugyanakkor, amikor hitünkre is emlékeztetnek, gyöngíthetik azt. Hitünk ugyanis szintén magával hozza a jövőbe való tekintést, a

hit is egy örökös „előre”. Egyidejűen azonban a hit egy „odaát” is: mialatt a világ egy mindig továbbfutó holtnapnak él, épül egy maradandó város, amely csak később lesz látható. Összes cselekedeteinkben egy terv ölt alakot, ez azonban Isten terve. Mert Isten az egyetlen, akinek Igéje egy műben valóban beteljesedhet. Ő az egyetlen, akinek Igéje megtestesült. És az emberek cselekedetein át az, aki a megtestesült Ige, növekszik és éri el teljes nagyságát az egész kinyilatkoztatás napjára.

A modern ember azt várja az egyháztól, hogy emlékeztesse őt az alapigazságokra. Nem kétséges, hogy mindenekelőtt a jövő az, amiről tájékozódni kíván. S aki megérteti vele, hogy lehetséges az összhang a „mindenben minden” Isten misztériuma és a maga több rendre irányuló kemény erőfeszítései között, amelyeket munkája követel, az bizonyos lehet, hogy meghallgatásra talál nála. Meg kell világítani számára az emberi munka vallási jelentését, s újból és újból elő kell adni a legegyszerűbb igazságokat, amelyek annyira ismertek, hogy nem is gondolunk az ismételtetésükre: Isten áll mindeneknek a kezdetén s mi csak teremtő működésének és végtelen értelmének nyomait állapíthatjuk meg mindenütt; Isten a lelke mindennek és amit mi cselekszünk, csupán rendelkezés azzal az életerővel, amely belőle árad; Isten áll a végén mindennek s általunk olyan művet épít, amely túlelmelkedik rajtunk, Fiának testét, „akiben az összes dolgok létüket bírják”. Röviden kifejezve: többet kell beszélünk Istentről.

A KIS ÚT

Lehetséges, hogy kinevetnek és nem is válaszolnak kérdéseimre, de talán éppen a nyári számok valamelyikében helyet kaphat az én problémám is, ami — higgyék el — talán nem is olyan kis jelentőségű, mint ahogy általában a lelkiatyák kezelik. Az állatokról van szó és arról, hogy a katolikus erkölcsstan — szerintem — sokkal kevesebb figyelmet szentel ennek a kérdésnek, mint általában a mai ember. Egyszer azt hallottam, hogy az állatkinzást sem minősít bűnnek és fordítva: az állatok szeretete nem szerepel az erények között. Ez annakidején engem nagyon megbotránkoztatott, de még senki sem méltatott arra, hogy komoly választ adjon.

A felvetett kérdés valóban szokatlan és magam is szinte félve ültem le az íróasztalhoz, hogy ilyenrel foglalkozzam. Nem arról van ugyanis szó, hogy az erkölcsstannak nem lennének ebből a szempontból is kiforrott és kicsiszolt elvei, hanem sajnos — mint mindennek — a túlhajtott állatkultusznak vannak olyan ferdeségei és kinövésai, ami miatt maga a kérdés is groteszk színbe tűnhet. Nem csak a „vénkisasszony macskájáról” van szó, vagy a kedves ölebről, ami házi zsarnokká fejlődik, hanem még ennél furcsább jelenségekről. Az egyik afrikai nagy gátat nemrégiben készítették el a Viktória-vízesés körül. A völgykatlan lassan vízzel kezdett megtelni és a kiemelkedő dombok szigetekké váltak. Kiderült, hogy egy sereg mindenféle állat gyűlt össze a szigeteken és ezek az éhhalállal küzdenek. Angliában valóságos nemzeti felháborodás tört ki és óriási költségen expedíciót szerveztek az állatok megmentésére. Önmagában ez nem is hiba, sőt a jószívűségnek a jele és dicséretre méltó törődés „kisebb testvéreinkkel” (hogy a szentferenci mondást alkalmazzuk). A hiba inkább ott kezdődik, hogy a szivék és a zsebek könnyebben megnyíltak az állatok számára, mint az embertársaknak. Mert ugyanebben a cikkben olvastam, hogy az a társadalom, amelyik súlyos ezeket költött egy messzi földrész majmainak megmentésére, ugyanakkor nem tudott áldozatot hozni egy nyomorék gyermekeket ápoló kórház további fenntartására.

Ilyen és hasonló esetek miatt kell ezt a kérdést nagyon reálsan megközelíteni. Közismert, hogy különösen a Nyugatról hazajövők elképesztő eseteket mondanak el az állatkultusz ferdeségeiről. Talán még azt is tegyük hozzá, hogy vannak olyan hívek is, akik az állatok szenvedéseinek láttán még az Istenben is megbot-

ránkoznak és anélkül, hogy észrevennék, tulajdonképpen önmagukat jobbnak tartják, mint a Gondviselő Atyát.

Mi tehát az alapja ennek a ferdeségnek? Elsősorban a saját személyiségünk beleélése az állatba. A mi katolikus felfogásunk szerint az állatnak nincs személyisége, az ember és az állat között az átmenet nem fokozatos, hanem a kettő között áthidalhatatlan az űr. Az állat azért néma, mert nincs gondolata, amit kifejezhetne. A személyiség az emberben az a vonatkoztatási központ, amire reflektálva válik értelmessé külső és belső világunk. Az állat a szó emberi értelmében nem szenved, mert nincs „kinnek” szenvedni, mint ahogy csecsemőkorbán mi is a külvilág számára a szenvedés külső jeleit mutattuk, mégsem emlékezünk semmire, mert a személyiség még nem ébredt fel bennünk, tehát a szenvedések akkor még nem vonatkoztak senkire. Nagyon jól tudom, hogy mindez így önmagában nagyon is felületes tárgyalása a szenvedés kérdésének, de a jelen gondolatmenet céljának megfelel. Önmagunk és mások megfigyelése megtanít arra, hogy amikor az állatokat szeretjük, mindig önmagunkat vetítjük ki. Így azután érthető, hogy — magunk szempontjából — hasznos és kártékony állatokat különböztetünk meg. Még soha sem hallottam, hogy valaki a patkányok irtását megbotránkoztatónak találta volna és sajnálta volna „szenvedésüket”.

Mi tehát az állatok iránti viselkedésnek helyes mértéke? Mindenben az ésszerűség. Az ember a teremtett földi világ ura, de nem zsarnoka. Az ésszerűség mértéke szerint mindent felhasználhat a maga céljára. Joga van — anélkül, hogy valami bűnt követne el — az állatokat megölni, húsvukat fogyasztani, orvosi, tudományos kísérletekre felhasználni, háziasítani és saját céljaira felhasználni stb. Az

állatok öncélú kínzása természetesen bűn, mert az Istentől megállapított ésszerű renddel ellenkezik. A bűnnek az alapja azonban nem az állaton elkövetett jogtalanság, hanem a kínzónak lelki durvasága és eldurvulása. Különösen a gyermekeknél kell vigyázni arra, hogy az állatok kínzása ki ne fejlessze bennük a másokkal szemben való érzéketlenséget, mások fájdalmának semmibevevését.

Ami az állatok szeretetét illeti, annak is az ésszerűség határain belül kell maradni. A falusi ember ebből a szempontból tökéletes példaképe lehetne a városi embernek, mert szereti az állatait, de — nem az ágyában. Hogy erény-e az állatok szeretete? Olyan kérdés ez, amit nagyon sokféle szempontból nézhetünk. Mindenesetre lehetne olyan alapvető jóindulat jele, ami még az állatokra is kiterjed, jószívűség és nemesség, amely nem él vissza az erejével és az állat védtelenségével. Sokszor azonban éppen azt tapasztaljuk, hogy a nagy állatbarátok egyáltalában nem emberbarátok. Ilyenkor az állatszeretet semmiképpen nem erény, sőt az erélytől mind messzebb vihet, mert tulajdonképpen az önzésnek egy fajtája.

Mint mindenben, az állatok szere-

tetésben és a velük való helyes bánásmódban is az Úr Jézus adja a tökéletes példát. Dicséri a báránykált szerető jó pástort, aki életét is adja a juhaiért, s még a csipogó verebet is észreveszi és értékesnek tartja. De De mindez nem a cél: a cél az ember halhatatlan lelke és örök üdvössége. Lépcsőfok az állati élet, hasonlat, példázat, hogy jobban megértsük azt, ami a lényeg.

Az állatok szeretetéből lehet erény is, ha valaki a szépségük, megfoghatatlan „okos” ösztöneik, kedvességük láttára észreveszi a mindent teremtő Atyát és halát ad azért a dicsőségért, amelyik még a méhek repülésében vagy egy kutya hűségében szemében is megcsillan.

Szeresse tehát a levélíró és a többi állatbarát a néma kedvenceit; de sohase feledje el, hogy egyetlen embernek, egyetlen halhatatlan emberi léleknek az értéke messze több, mint a világ minden állata, és egyetlen emberi könny méltóbb a letörlésre, mint a kedvenc állatainkért hozott áldozat. Szeressük csak az állatokat, de szeressük elsősorban az embert, és a sorrendet soha semmilyen körülmények

miatt ne forgassuk fel. *Eglis István*

NAPLÓ

A „RETTEGETT” SZENTSÉG. „*Sacramentum tremendum*” = a rettegett Szentség a neve sokszor az Oltáriszentségnek, azt akarjuk vele kifejezni, mily óriási valami, hogy Jézus Krisztus valósággal és lényege szerint jelen van benne. A félelem azonban, mely az emberi lelkekből árad, mégsem ezt a szentséget veszi körül didergő hullámaival, hanem egy egészen másik szentséget. Azt, amelyet helytelenül, de annál gyakrabban szoktak a „halottak szentségének” nevezni, vagy más néven, s ez jelenleg az Egyházi Törvénykönyv és a Római Rituálénak is hivatalos neve: az *utolsó kenetnek*. Csak a XII. század óta ismerjük ezt az elnevezést, a halottak szentsége név elferdítése a Tridenti Zsinat által használt „*sacramentum exeuntium*”, azaz haladóklók szentsége elnevezésnek. Nem egészen vigasztaló ez a név sem, az ősi Egyház „a szent olaj, olajkenet, Isten szent kenete, betegek kenete”, vagy egyszerűen „szent kenet” neveket ismerte csak. A keleti egyház az „*euchelaion*” = az imádság olaja nevet használja mind a mai napig.

Mindegy, milyen e szentségnek az elnevezése, tény, hogy mai nap a rettegettség, a halálfélelem aurája burkolja körül és ezzel elveszi a kilátást arra, mekkora irgalom és szeretet nyilatkozik meg éppen ebben a szentségben az Isten részéről. Hiszen éppen általa „könnyebbülést ad a betegségekben, bűnöket bocsájt meg, szentséget nyújt, isteni erőt, végezetül pedig a mennyek országát” adja nekünk a mindenható és könyörületes Isten (Tesszalonikéi Simeon †1429). A félelem egyik oka abban keresendő, hogy a középkor utolsó két századában a skotista iskola hatása következtében az a lelkipásztori gyakorlat kapott láb-
ra, hogy szinte az utolsó pillanatban, a halál előtt adták föl, „*in extremis*” =

a végső percekben s ezzel hozták kapcsolatba az elnevezést is. Még szentek is az elmúlt századokban, bár teljesen elkészültek a halálra, mégis az utolsó napon vagy órában részesültek a Kenet szentségében. Pedig ez a gyakorlat nem a legelőnyösebb, hiszen a szentségnek van egy hatása, feltételeis ugyan, de valóságos: ha Isten akarja, a *testi egészséget* is visszaadhatja. S ezt a hatást teszi — természetesen szemmel nézve — majdnem lehetetlenné, hiszen az Isten ok nélkül nem tesz csodát, már pedig az volna, ha az utolsó órákban adják fel a szentséget. Nem a *haldoklók*, hanem a *súlyos betegek* szentsége ez, akkor, amikor a betegségből kifolyóan halálos veszedelemben van a beteg, de éppen nem biztos a halál, csak lehetséges.

Ez tehát a rettegés egyik oka, egy nem egészen alkalmas gyakorlat, de van ezért *másik oka* is. Manap nagyon sokan vannak, akik nem követik az ősi keresztény elvet, hogy a halált, mint lehetőséget minden nap szemük előtt tartásák és „a halál elmélkedésében állandóan gyakorolják magukat”, amint a Római Katekizmus mondja. Inkább görcsösen elkerülik a halál gondolatát, van, aki nem képes temetőbe belépni, elkerüli a teremtetéseket is. Magát a szentséget is akárhányszor egyoldalúan állítják be, ha nagyritkán van szó róla, de akkor is azt állítják, hogy „a halálra szentelés” ritusa az. Szellemesen és helyesen mondta már 1948-ban *Dom Botte O. S. B. a „Maison-Dieu”* 15. füzetében, hogy minél gyorsabban vissza kellene térni a „betegek kenete” elnevezéshez, mert az „utolsó” jelzőnek gyászos következményei vannak. Nem az ókor túlzott kedvelése e változtatásnak az oka, hanem az igazság szeretete, mert éppen ez a terminológia okozta, hogy egy bizonyos teológiai irányzat a *haldoklók* részére tartotta fenn ezt a szentséget. *Dom Botte* nagyon helyesen vádolja a korabeli asketikus irodalom egy részét is: időzve valamilyen brosúrát, melynek a címe „Az utolsó szentségek” (*Les derniers sacrements*). Elsorolja a fejezetcímeket: „A szent útravaló — Az utolsó kenet — A teljes búcsú a halál percében — A *haldoklók* imádságai” — és hozzáfűzi, miért nem veszi bele az ilyen szerző a temetés szertartásait is? Valóban: tessék ilyen füzet elolvasása után megmagyarázni azt, hogy a szentkenet a betegek meggyógyítására is rendeltetett...!

Azt mondtuk, hogy „*is*”. Nem kizárólagosan, nem elsődleges céllal. Az elsődleges cél ugyanis a lélek gyógyítása, az ideigtartó büntetések elengedése, a lélek megerősítése, elnyugtatósa, megkönnyebbülése, végső eredményben: a *lehetséges* halál esetére az örök életbe való minél biztosabb, közvetlen belépésnek megadása. De azért ott van mint másodlagos cél, a testi meggyógyulás is, és nem szabad csak azért, mert másodlagos, ezt elhanyagolni, róla nem szólni, még kevésbé majdnem lehetetlenné tenni azáltal, hogy az utolsó percre halasztjuk Isten irgalmának szentségét. Mi a valóban katolikus eljárás, megtanulhatjuk Egyházanyánk szavából, abból a szóból, amelyet a szentség kiszolgáltatása alkalmából mondat szolgáival.

Ha felütjük a *Római Rituálét* — magyarországi rituáléink szóról-szóra ezeket a szövegeket tartalmazzák — szinte elcsodálkozunk. A „másodlagos” cél, a testi gyógyulás egyáltalán nem elhallgatott valami, hanem messze előtérbe állított igazság. *Három imádságot* mondat az Egyház a szent kenet feladásával kapcsolatban, maguk a kenésekhez mondott szavak (a szentségi „forma”) a bűnök teljes bocsánatát fejezik ki: „Ezzel a szent kenettel és az ő kegyes irgalmassága által bocsátás meg néked az Úr mindazt, amit látással (halállal stb.) vétettél.” Az említett három imádság a szentség hatásaiért könyörög és roppant instruktív. Az *első ima* lényegében ezeket kéri: „... Megváltónk, kérünk, gyógyítsd meg ennek a betegnek erőtlenségét a Szentlélek kegyelme által, gyógyítsd meg sebeit és bocsásd meg bűneit, a léleknek és a testnek minden fájdalmát úzd ki belőle, és irgalmasan add vissza neki a teljes egészséget, hogy könnyőruletesség folytán helyreállítván, előbbi foglalkozásához visszatérhessen”. Hiszen vár a betegre a „*pristina officia*”, az előbbeni, *a betegség előtti foglalkozás*, a föld, az íróasztal, a műterem, a műhely, a gyár. Hol van itt a „halálra-szentelés” gondolata, az átmenés a másik világba? Pedig előkészít erre a szentség: megbocsátja a bűneit, erőssé teszi a lelket, de tapintatosan nem szól még magáról a halál lehetőségéről sem, holott megvan, mert különben nem lehet a kenet szentségét fölvenni.

A második imádság lapidáris rövidegességgel gyógyulást kíván a lélek és a test részére: „Tekints Urunk, kérünk, N. szolgádra, ki testének betegségében kinlódik, üdítsd föl a lelket, melyet Te teremtettél, hogy fenytítekeid által megjavulván, a te orvosszered által gyógyultnak érezze magát.” Nem a halál, hanem a *gyógyulás a cél*, ezt, kéri az egyház imádsága, lelki és testi értelemben. Nem tudja, nem tudhatja, mi lesz a vég: felkészíti a beteget a végsőre is, de nem ezt hangsúlyozza, hanem a gyógyulást.

A harmadik imádság, belenyugodva Isten akaratába, már azt kéri csupán, hogy a beteg, akit ellátott a szent kenettel, „a földön küzdő *egyháznak újra ép tagja lehessen*. Ünnepelesen, esedezve, szólítja meg mindnyájunk édesatyját: „Szent Ur, mindenható Atya, örök Isten, Te a beteg testekbe áldásos kegyelmedet árasztod és teremtenyedet sokrétű jósággal megőrzöd! A te neved segítségül hívására állj mellette: szolgádat mentsd meg a betegségtől, add vissza neki az egészséget, emeld föl jobboddal, erőd adja vissza erejét, hatalmad oltalmazza, és *szent egyháza részére az áhított jó egészségbe állítsd őt helyre!*” Ezek íme, egyházunk szavai, midőn a szent kenetet ajándékozza nekünk.

Nagy kedvem volna bemutatni, hogy a régi időkben, sok száz liturgikus kódex mennyire más és mégis tartalomban teljesen hasonló módon imádkozott, mikor még nem volt teljesen egyforma szertartásrend, ehelyett azonban elégedünk meg azzal, ha *keleti szertartású katolikus* testvéreink hivatalos és ugyancsak egyformásított szertartáskönyvét, az *Euchologiont* idézem. Az áldozópap a szent olajjal megkeni a betegnek szemét, füleit, orrcimpáit, mellét, kezét és lábát és közben ezt az imádságot mondja: „Szent Atyaisten, lelkeink és testeink orvoslója, ki hozzánk küldted a minden betegséget gyógyító és az emberi nemet a haláltól megszabadító egyszülött Fiadat, a mi Urunkat, Jézus Krisztust. Gyógyítsd meg e kenés által. N. szolgádat testi és lelki betegségéből és ébreszd őt Krisztusod kegyelmével új életre a mi legszentebb Királynénk, az istenszülő és mindenkor szűz Máriának és összes szenteknek könyörgése által. Mert Te vagy minden gyógyulás forrása, mi Istenünk, és Téged dicsóítottunk a te egyszülött Fiaddal és egyvalóságú Lelkeddal együtt most és mindenkor és örökön örökké. Amen.” Láthatjuk ebből a főimádságból is, mennyire azonos a keleti egyház felfogása a szent kenet szentségét tekintve a latin szertartásúéval: beszél a lélek gyógyulásáról, előkészíti az örök életbe való átlépésre, de magát a halált, mint lehetőséget sem említi. Abban is megegyezik a keleti liturgia szent-kenet-szertartása a latinnal, hogy *utolsó könyörgésében* már csak a beteg felépüléseért imádkozik ezekkel a szavakkal: „Könyörögjünk még a mi Urunkhoz, Istenünkhöz, hogy szabaddá tegye N. szolgáját betegségéből és minden erőtlenségéből, irgalmazzon neki és emelje föl őt betegsége ágyából és adjon neki lelki és testi egészséget, mondjuk mindnyájan: Hallgass meg minket és könyörülj!”

Nem érdektelen dolog, ha a *tapasztalatra is hivatkozunk*. Azt mondtuk, hogy ne az utolsó pillanatban, hanem kellő időben vegyük fel a szent kenetet. Néha azonban — hibánkon kívül — előfordulhat, hogy már egészen válságos állapotba került a beteg és az utolsó kenetet abban a tudatban adják neki, hogy testi állapotának mit sem használ. Egy tizenhat éves fiú agyvelőgyulladásban szenvedett, a vélemény az volt, hogy a másnapot még talán megéri. Édesanyja papot vitt hozzá, aki a fiút ismerte. A beteg magához tért, meg is gyónt, áldozott és fölvette a szent kenetet. Utána mély álomba merült és másnap, mindenki csodálatára jobban volt. Hetek múlva meggyógyult és most, hat év után, teljesen egészséges.

Afrikában történt, 1905-ben, hogy egy hittérítőt súlyos betegen szállítottak Mombassába, a központba. Az orvos, protestáns ember, kiváló trópusi szakorvos, a misszió főnökének mondomta, úgy tudja, van valami a katolikus vallásban, ami a haldoklóknak kell: azt adják most csak oda neki: „Vége van, *poor fellow* — szegény fickó!” A főnök tehát haladéktalanul ellátta a súlyos beteget. Esméletlenül volt, gyónt és áldozott. A szent kenetet is ziháló lélekzettel, áhítattal figyelte, amint főnöke sorra kente érzékszerveit a szent olajjal. Elérkezett az utolsó imádság, amelyet idéztünk, hogy az Isten jó egészségben állítsa őt helyre szent egyháza részére. A pap a rituálét nézte, a társak a földön térdelve hajtották le fejüket. De a protestáns trópusi orvos a beteget

figyelte és megdöbbenve kiáltott föl egyszerre: „Halló — mi történik itten?” A beteg szinte már-már megtört szeme megelevenedett, halálosan sápadt arca színt kapott s a beteg megszólalt: „Adjatok nekem enni, mert éhes vagyok!” „Doktor úr, ez az utolsó kenet” — mondotta a főnök az orvosnak. A beteg enni kapott, és hamarosan meggyógyult és elmebeteg utókurára Európába. „Grand thing, yes” — bizony nagy dolog ez, mondotta a derék orvos, értetlenül állva a történetek előtt.

Ugyanebben az időben *Braziliában* történt hasonló eset. Egy messze a civilizációtól élő *estanzieiro* (farmer), P. Hefelnek népmissziós beszédét hallgatta meg egy útja alkalmából, véletlenül. Derék, jószívű férfiú volt az *estanzieiro*, nagy kiterjedésű farmján gazdálkodott, egyúttal orvos is volt s a környék betegeit teljesen ingyen, mintegy passzióból kezelte. De szabadkőműves volt, és vallását sose gyakorolta. A híres egyházi szónok egyetlen beszéde gondolkodóba ejtette őt, és szótlanul lovagolt haza. Hónapok múlva kiújult szívbaja, súlyos beteg lett. Maga is tudta, hogy állapota válságosra fordult, ezt mondotta P. Hefelnek kezelőorvosa is. Küldött hívta a híres szónokot az őserdő mélyén fekvő farmba, tizenkét óras lovaglás után pillantotta meg a súlyos beteget. Miután tanúk előtt visszatért az egyházba, meggyönt, áldozott és felvette az utolsó kenetet. Felesége, aki meg volt ugyan keresztelve, de sohasem gyakorolta vallását, ott, a beteg férj ágya mellett járult az első szentáldozáshoz. Másnap az atya elbúcsúzott a betegtől, abban a meggyőződésben, hogy hamarosan meghallja halála hírért. Ezzel szemben azonban egy-két hét múlva azt hallotta, hogy látogatása után teljesen váratlanul jobban lett és meggyógyult. Két év múlva, mikor P. Hefel az esetet megírta, semmi baja sem volt és immár katolikus lévén folytatta addig is gyakorolt emberbaráti tevékenységét.

Egy francia orvos *Surbled*, kis könyvecskében állította össze harminc gyakorló esztendejének tapasztalatait. „Harminc év óta módomban állott — írja — pácienseimnél tapasztalni, hogy sok esetben egyszerre megszűnt a betegség, váratlan javulás állott be, sőt valóságos gyógyulások történtek. Mindez semmi kétséget nem hagy maga után, hogy az utolsó kenetnek ilyen evilági hatása is van.” Mennyire igaza van az egyháznak, mikor a rituáléban, az utolsó kenet-höz írt bevezetésében, rövid mondatokkal arra buzdítja a betegeket, hogy áhitattal és kellő időben vegye föl a szentségeket, míg eszméletlenül van és ép érzékekkel rendelkezik és semmiképpen ne essék bele a csalóka és veszedelmes halogatás taktikájába. Mert nemcsak lelkének, hanem, mint bizonyítani igyekeztünk, testének is javáról van szó. (*Radó Polikárp*)

A SZENT JOBB ORVOSI SZEMMEL. Az orvost, mint szakértőt többek között igénybevehetik mindazokban az esetekben, amikor az egyház a szentté, illetőleg boldoggá avatási eljárás folyamán el akarja dönteni, hogy a szóban forgó gyógyulások, amelyekről felteszik, hogy a szentség hírében elhaltak közbenjárására történtek, a természet törvényei szerint magyarázhatók-e, vagy nem. Ennek eldöntése ugyanis egyik feltétele a kanonizációnak, az erényeknek hősiesség fokában való gyakorlása mellett. De kikérhetik az orvosokéért véleményét minden olyan esetben is, amikor a sírból, illetőleg koporsóból kiemelt holttestet, vagy egyik-másik testrész minősége, anyag azonossága felől kell nyilatkoznia. Ilyen kérdések sokszor hosszú idő, olykor évszázadok múlva merülnek fel, megválaszolásuk pedig nem csekély szaktudást kíván meg a szakértőtől. A kánonjog szerint (Can. 1281. §. 2.) a szentek egész teste, feje, karja, keze, szíve, nyelve, lábszára vagy az a testrész, amelyen a vértanút megkínozták, mint kiváló ereklyék szerepelnek. Tudjuk, hogy minden oltárban, mely felett misét mondanak, éppen a szentek ereklyéit, mégpedig csontereklyéit zárják.

Szent István királyunknak évszázadok óta a hívők részéről nagy tiszteletben részesülő ereklyéjén, a Szent Jobbon ezelőtt kilenc évvel, 1951 augusztus havában penésztelepre gyanús jelenséget észleltek, melynek megállapítására és az esetleg szükségessé váló konzerválás elvégzésére szerzöt, mint orvosszakértőt hívták meg. Ismeretes, hogy a Szent Jobb a második világháború vége felé Ausztriába került, ahol *Rohracher* András salzburgi érsek vette őrizetbe s ahonnan 1945 augusztus 19-én este *Ralph Diefenbach* amerikai tábori

lelkész hozta haza s adta át a Szent Jobb akkori őrének, Witz Béla érseki helytartónak. A Szent Jobbot akkor a Szent István bazilikában helyezték el. Rá néhány napra, augusztus 23-án, egyházi és világi férfiakból álló hat tagú bizottság jelenlétében történt meg a vizsgálat és a jegyzőkönyv felvétele.

A Szent Jobbhoz nem lehetett másként hozzáférni, csak az ereklyetartó szétszedése és az abból való kiemelés után. A Szent Jobb akkori állapotát az alábbiakban ismertetem az anatómiai viszonyok figyelembevételével. A vizsgálat testrésze ököltartásban lévő mumifikálódott jobbkéznek felel meg. A hüvelykujj ráfekszik a mutatóujj első izpercének orsói (radiális) oldalára. A hámréteg mindenütt a körmökkel együtt hiányzik, a körömágyak jól látszanak. Az írha, ahol nem hiányzik, mindenütt keményen rászáradt a csontos alapra és sötétbarnán elszíneződött. Az irharéteg néhol berepedezett, a kézhát közepetáján kb. 5 forintnyi területen hiányzik. A középcsontok (metacarpus) felett a szalagszerűen elvékonyodott és a csontokra ugyancsak rászáradt fesztítő inak egy-egy részlete látható. A tenyér irharétege ép, sárgásbarna, penésztől mentes. A kéz hátát és az ujjak fesztítő oldalát szürkésfehér, bolyhosnak látszó penészhéteg fedi. Az ebből vett kaporék nagyító alatt egy penészgomba-fajnak (*Aspergillus niger*) bizonyult. A penésztelepeket letisztítottuk és utána a kezét mindenütt konzerváló folyadékkal gondosan bekentük. A kézcukló aranyfoglatba erősen be volt rögzítve s ezért a kivételét onnan nem erőszakoltuk, nehogy az ereklye megsérüljön vagy esetleg összetörjön. A vizsgálat elvégzése után a Szent Jobbot visszahelyeztük a tartójába, amelyet azután az ottlévő szakemberek megfelelően ismét összeállítottak.

A leletből tehát megállapítható, hogy a vizsgált kéz a halál utáni kiszáradásnak abban az állapotában van, amit mumifikációnak ismerünk. A rothadás kezdetén a hámréteg a körmökkel együtt levált, sőt az irharéteg a kézhát közepetáján kisebb területen szintén elpusztult, viszont az írha többi része a kéz fején és az ujjakon az alatta levő lágyrészekkel megmaradt és a csontokra rászáradt. A tenyéren és az ujjak hajlító felszínén az írha feltűnő jó, de száraz állapotban volt feltalálható, amit ezeknek a helyeknek védettebb helyzete magyarázhat. Az írha alatti lágyrészekből a fesztítő inaknak csak az a része vált szemmel láthatóvá, amely a kézhát közepetáján az elpusztult írha helyén a kézközépcsontokra rászáradt.

A történeti adatok szerint (l. *Fraknoi Vilmos: A Szent Jobb. Századok*, 1901. évf., és *Karácsonyi János: Szent István király élete*. Bpest, Szent István Társulat, 1904.) a holttest 1038-tól 1083-ig, tehát 45 évig feküdt márványkoporsójában, mielőtt azt megnyitották volna, ami éppen elegendő idő ahhoz, hogy a holttest teljes felbomlása megtörténjék. Tekintettel arra, hogy a halál a nyár derekán következett be, a feloszlás is hamarabb indulhatott meg. A koporsó megnyitásakor abból kellemes illat áradt és rózsaszínű „vízzel” volt tele; a király „tetemeit” a koporsóból kivették és tiszta vászonlepedőbe rakták. A kellemes illat valószínűleg a balzsamozáskor használt illatszertől származott, a rózsaszínű víz pedig az a hullalé lehetett, amelyet a szétbomlott vörösvérsejtek festékanyaga színezett halvány vörhenyesre. A bebalzsamozást — úgy látszik — nem végezték szakszerűen, mert különben aligha történhetett volna meg a holttestnek úgyszólván teljes feloszlása, ami lehetővé tette, hogy az uralkodó „tetemeit” (bizonyára a csontjait a lágyrészfoszlányokkal) vászonlepedőbe rakhatták. Egyébként *Hartvik* győri püspök is — Kálmán király idejében — említi a test feloszlását, részeinek szétválását és a hús „porrá” levését, míg a jobbkez „épsége díszet megtartotta”. A kéznek viszonylagos épségben maradásához magyarázatul szolgálhat az a körülmény, hogy a kéz a halottnak hanyattfekvő helyzetében a legmagasabban fekvő testrésze lehetett, amely a koporsó alsó részében elhelyezkedő hullalé maceráló hatásának s így a teljes széteséshez vezető felbomlásnak nem lehetett kitéve. A meleg levegő hatására a kéz kiszáradt s ezzel bekövetkezett a kézre szorító ún. részleges mumifikáció. A penész, ami a kéz háti felszínét ellepte, úgy jöhetett létre, hogy a világháború alatti és utáni szállítás közben az ereklyetartó fedőlapjai meglazultak s így a penészképződésnek lényeges feltételei: nedvesség, levegő, penész csírák könnyen hozzájuthattak. A penész azonban csak felszínes volt s

aránylag könnyű volt azt eltávolítani és ezzel a Szent Jobbot sikerült az utókor számára eredeti állapotában megőrizni.

A mumifikáció különösen délen a meleg és száraz levegő hatásának kitett holttesteken vagy holttestrészeken nem ritka jelenség. Az ilyen kiszáradás tehát természetes fizikai folyamat eredménye. A mi éghajlatunk alatt a mumifikáció megfelelő körülmények között csak ritkábban s akkor is inkább holttestrészeken vagy kisebb holttesten (pl. csecsemőn) fordul elő.

Ijjas Antal tollából, az Új Ember 1959. augusztus 16—23-i kettős számában megjelent „A Szent Jobb története” című értékes közleménye indította arra, hogy a Szent Jobbra vonatkozó jegyzeteim figyelembevételével észrevételeimet és nézeteimet közreadjam. Ha orvosi szempontból a rendelkezésünkre álló adatok nem is nyújtanak elég bizonyítékot a Szent Jobbnak viszonylagos épségben maradásához, s így ez a jelenség a fentiek alapján rendkívülinek sem mondható, mégis ez a körülmény semmit sem árthat annak a kegyeletnek, amellyel szentté avatott István királyunk ereklyéjére tekintünk. Hiszen a tisztelet elsősorban Istennek azt a szolgáját illeti, aki az erénynek hősiek gyakorlatában, hivatásának teljesítésében nemzetének példaképe, egyházának pedig a szentségi méltóságra érdemesített híve volt. (*Bochkor Ádám*)

BESZÉLGETÉS A 75 ÉVES HARMAT ARTURRAL. *Harmat Artur*, az egyházi zene hazánkban és külföldön egyaránt köztiszteletben álló, kiváló művelője, Erkel-díjas zeneszerző, karnagy, zeneíró és tanár, 75 éve, 1885-ben született. Vajon honnan indult el, merre vezetett ez az eredményekben és elismerésekben gazdag művészi út?

— Zeneszerzést és egyházi zenét — kezdte visszaemlékezését *Harmat Artur* — az esztergomi Bazilika máig sem felülmúlt karnagyától, *Kersch Ferenc*től tanultam. Innen kerültem a budapesti Zeneakadémiára, ahol előbb középiskolai énektanári képesítést, majd zeneszerzői oklevelet szereztem. Külföldi tanulmányaim során Prágában a gregorián énekekben az Emaus kolostor apátja, *Albanus Schachleitner* volt a tanárom, Beuronban *Dominicus Johner*, Berlinben pedig *Max Ast* énektanára és karvezetésre tanított.

— Az önálló zenei működést 1904-ben mint nyitrai énektanító kezdtem el. Később az Egyházi Zeneegylet karnagya és a piarista gimnázium énektanára lettem. Itt ért 1912-ben *Kacsóh Pongrác* meghívása az akkor megszervezett fővárosi énekkartói gárda tagjai közé. 1921-től vezettem, majd újjászerveztem és tetemesen megnöveltem a Palestrina Kórust, mely — a Budapesti Kórusba történt beolvadásáig — a magyar zenei életre jelentékenyen ható tényezővé nőtte ki magát. A székesfővárosi Felsőbb Zeneiskoláról kerültem 1924-ben a Zeneművészeti Főiskolára. Itt liturgiát, gregorián éneket, egyházzenei rendeleteket, magyar egyházi népeket, összhangzattant, ellenponttant, hangszerelést és kargyakorlatot tanítottam. Ezt az egyházi karnagyképzést — több külföldi, így bécsi, regensburgi, berlini és római tanulmányutam eredményeként — én szerveztem meg. Kezdeményezésemre alakult ki az ének-zenetanári tanszak is, melynek 1939-ig vezető tanára voltam. Az innen kikerülő, fiatal muzsikuskárda azóta már gyökeresen megreformálta és nívóban jelentékenyen fellendítette a hazai egyházi zene, az iskolai ének- és zeneoktatás s általában a kóruskultúra minőségi eredményeit. Mint egyházkarnagy 1938-ig a belvárosi főplébánia templom, majd 1956 júniusáig a Szent István Bazilika énekkarát vezettem.

— Ezidő alatt számos egyesület, egyházi és világi zenei intézmény hívta meg vezetői sorába. Több kitüntetésben is részesült. Megkérhetnők, hogy erről is beszéljen?

— Először is az Országos Cecilia Egyesületet említeném, melynek társ-, majd díszelnökévé választottak. Itt 1926-ban *Bárdos Lajos*, *Koudela Géza*, *Selmeczky Vilmos*, *Kertész Gyula* és az egyesület akkori elnöke, *Demény Dezső* voltak első munkatársaim. Velük indult el és néhányunkkal folytatódik ma is az a mozgalom, mely egyrészt szigorúan őrködik az egyházi zene tisztaságán, s a liturgikus reformok érvényre juttatásán és népszerűsítésén, másrészt arra törekszik, hogy templomaink kórusain a liturgikus eseményekkel kapcsolatosan valóban az egyházi muzsika jusson szóhoz. Az említett munkatársak sora ké-

sőbb igen értékes egyéniségekkel bővült, így Werner Alajossal és másokkal. Az egyesület *Shvoy* Lajos püspök elnökletével ma is virágzik. 1929-ben kerültem a frankfurti Internationale Gesellschaft für Erneuerung der Katholischen Kirchenmusik igazgatósági tanácsába. Ennek az egyesületnek égisze alatt több szép sikert könyvelhetünk el, főleg a magyar kompozíciók külföldi előadása terén. 1950-ig, a Művészeti Dolgozók Szakszervezetének megalakulásáig, a Magyar Zeneművészek Szabad Szervezetének alelnöke voltam. 1948-ban választottak a Szent István Akadémia rendes tagjává és a Bartók Béla Szövetség társelnökévé. Vörösmarty Mihály versére komponált kantátámért, a Szép Ilonkéért, 1956-ban, a Magyar Népköztársaság Erkel díjának I. fokozatával tüntettek ki, 1958-ban pedig a Zeneművészeti Főiskolától aranydiplomát kaptam.

— Miben foglalhatná össze zeneszerzői pályájának legfőbb mozzanatait ?

— Még akadémista koromban első szerzeményeimmel kétízben nyertem el a Haynald díjat. Hogy azután voltaképpen mi mindent is komponáltam ? Nehéz lenne ezt így elsorolni. 1918-ban mutatták be a Szent István Bazilikában első misémet, melyet Szent Margit tiszteletére írtam. Azóta ? Hát igen, azóta hosszú a sor: 10 latin és egy magyar mise, 3 Te Deum, 4 Ecce Sacerdos, 2 latin és 3 magyar passió, különböző változó-részek, zsoltárok, nagyszámú latin és magyar motetták. 1939 karácsonyán került első bemutatásra, majd 1957 karácsonyán felújításra a Magyar Rádióban „Betlehemi Csillag” című kantátám. Emellett számos ősi, egyházi népéneket dolgoztam fel, szólóra, s különböző kíséretes, valamint a'capella kórusokra. Világi szerzeményeim közül megemlíthetem: egy orgonaszonáta, orgonapreludiumok, kisebb-nagyobb világi kórusok, a már említett Szép Ilonka, mely először 1956 elején a Budapesti Kórus és a Rádiózenekar előadásában hangzott el, különböző magyar költők, valamint Catullus verseire írt dalok.

— Évtizedeket töltöttem el a XVII. és XVIII. századi magyar egyházi népénekek tanulmányozásával, megfejlesztéssel, s mai használatra való alkalmazásával. E munka eredményeként, *Sík* Sándor közreműködésével, előbb egy 30 éneket tartalmazó gyűjtemény, a *Lyra Coelestis* látott napvilágot. Őt esztendővel később, 1931-ben jelent meg a 306 éneket magában foglaló Szent vagy Uram!, amelynek különböző kiadásai azóta több mint negyedmillió példányt tettek. Orgonakönyvem hetedik kiadását a közelmúltban jelentette meg a Magyar Állami Zeneműkiadó. Szólnom kell a Szent István Társulatnál 1957-ben kiadott Cantus Cantorumról, hazai földön mostanáig legnagyobb énekgyűjteményünkről, amelynek liturgikus részét nagy gonddal, nagy tudással és óriási munkával *Werner* Alajos állította össze. Magában foglalja valamennyi szertartásunk gregorián énekeit és először hozza nálunk a megújított nagyhét énekkönyvét. A Cantus Cantorum, amellyel a külföldieket is messze megelőztük, immár a hazai kántorképző tanfolyamok nélkülözhetetlen segédkönyve lett.

— És zenetudományi munkássága ?

— Napilapokban és szakfolyóiratokban egyaránt számos kisebb-nagyobb bírálatot és tanulmányt írtam, az iskolai ének- és zeneoktatás, zenetörténet és egyházi zene tárgyköréből. *Karvaly* Viktorral együttesen túlnyomóan népdalainkra felépülő énekiskolákat szerkesztettem. 1947-ben jelent meg a Palestrina-stílus technikáját taglaló Ellenponttanom, mely az első ilyenirányú hazai tankönyvünk. Második kötete 1956-ban látott napvilágot.

Köztudomású, hogy *Harmat* Artur, mint templomi karmester, mindenkor igyekezett eleget tenni a fennálló egyházi rendeleteknek. Ennek megfelelően, a liturgikus szertartásokkal kapcsolatosan, általában helytelenítette a zenekari misék túlzott kultuszát. Erről a kérdésről ezeket mondta:

— A kóruson elsősorban az egyháztól javasolt stílusokat kultiváltam. Tehát a kötelező gregorián mellett a nagyon ajánlott Palestrina-stílust és az igen jól használható, új magyar egyházi zenét. Itt *Kodály* Zoltán, *Kersch* Ferenc, *Bárdos* Lajos, *Deák Bárdos* György, *Lisznyay* Szabó Gábor, *Pikéth* Tibor, *Halmos* László és mások műveit. Zenekari miséket csakis ott adtam elő, ahol

nem tehettem másként, így például a belvárosi plébániatemplom nagymiséin. A bécsi klasszikusok felé szintén a legtartózkodóbban viselkedtem, mert véleményem az, hogy amennyire indokolt lehet műveik használata a szülőföldjükön, teszem Salzburgban, vagy Bécsben, annyira nehezen fogadható el általános használatuk a szigorú, liturgikus előírású egyházi zene vonalán. Róma soha egyetlen ajánló szót sem mondott mellettük, holott a többi történeti egyházzenei stílusokat többé kevésbé helyesli, sőt javasolja is. Nálunk, Budapesten, persze vannak templomok, ahol tetszik a kedélyes, bécsi-stílusú muzsika, pedig ezt — minden vitathatatlan zenei értéke mellett — elsősorban a liturgián kívüli egyházzenei hangversenyekre kellene fenntartani. Ezen a téren ideális nevelőhatása lenne. Mindezekben a törekvésekben természetesen elsősorban a papságunknak kellene a kórusokat támogatniok, mint ahogy külföldön is tapasztaljuk.

Befejezésül még megkérdeztük, mit vár Harmat Artur, a zeneszerző, katolikus költőinktől és a katolikus sajtótól ?

— Minthogy az egyházi népénekszöveg-írás legalább oly művészi feladat, mint bármely más költeményé, én — különösképpen a liturgikus reformmal és hazai szempontjaikkal kapcsolatban — minél több korszerű, szép verset látnék szívesen. Viszont, éppen mint zeneszerző, nem győzném eléggé hangsúlyozni, hogy költőink ezekben a verseikben a zenei és éneklési követelményeket a lehető legnagyobb mértékben tartsák szem előtt. Gondolok itt a hangsúlyokra, cezurákra, strófászerkezetekre. Mindezek figyelembevétele nélkül illuzórikus a jó megkomponálás, de az éneklés lehetősége is. Sikert csakis a szöveg és a zene teljes homogenitása biztosíthat. Mindez természetesen csakis a strofikus népénekszövegekre vonatkozik. Nagyobb zenei formák elbírják a szabad szárnyalású, szélesebb hangvételű költeményeket is. Ami a katolikus sajtó illeti, én úgy hiszem, értékes szolgálatot tenne a bevált szövegeknek közlésével. Szükséges lenne, hogy híveinket alaposabban és rendszeresebben tájékoztassuk az egyházi muzsika mibenlétéről, történeti fejlődéséről és a tárgykörbe vágó egyéb kérdésekről.

Harmat Artur két legutóbbi kari művét — egyik Arany: Mátyás anyja, másik Petőfi: Honfidal című verseire készült — a közelmúltban jelentette meg nyomtatásban az Állami Zeneműkiadó. Bemutatjuk — Andor Ilona kórusának nagyszerű előadásában — két évvel ezelőtt volt a Zeneakadémián. Búcsúzóban további tervei után érdeklődünk.

— Majd a fiatalok — feleli és mosolyogva mutat rá az íróasztalán tornyosuló kotta- és papírlapokra. Ez itt mind az ő munkájuk: új zeneművek, szövegek. Még átnézésre várnak !

Mi azonban éppen ezeknek a fiataloknak nevében is azt kívánjuk, hogy Harmat Artur, akinek a 75 év is töretlenül hagyta örökifjú derűjét és életvidámságát, még sok új művel örvendeztesse meg az egyházi és világi zene értőit és kedvelőit. (*Balássy László*)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Roger Martin Du Gard *Önéletrajzi és irodalmi emlékei* (Benedek Marcell szép fordításában) sok mindent elárulnak a figyelmes olvasónak korunk e nagy, egyik legnagyobb írójáról. Nem intimitásokat; azokból jóformán semmit. Aki ilyesmit keres, föltétlenül csalódní fog, mint Gyergyai Albert mondja utószavában, mert ezek a jegyzetek „alig-alig tesznek célzást Martin Du Gard közvetlenebb, személyesebb körülményeire, érzelmi vagy családi vagy társadalmi életére, s a szemfüles olvasó csak egy-egy elejtett mondatból meríthet némi tájékozódást”. A szokványos „önéletrajzi” anyag tehát vajmi sovány; ez az író nem tárulkozik ki, nem árul el titkokat magáról, nem tetszeleg szerepekben; élete az, hogy — dolgozik. Azt is látványosság nélkül, szerényen és aggályosan, félrevonva műhelyébe, egyesítve magában a művész föltétlen igényességét a szó legnemesebb értelmében vett iparos, anyaggal dolgozó munkás becsületességével. Egy korban, amikor sokszor még a legkiválóbb írókban is volt valami, már-már kötelező bohémiség, szemfényvesz-

tés, rosszabb esetben kóklerség: Martin Du Gard mintaképe a megbízhatóságnak, a szerény céhbéli tisztességnek. S amikor az elbeszélés új módszerei és trükkjei rengeteg szellemes bukfencre és ötletes kibúvóra adtak alkalmat s arra csábítottak sok író, hogy a probléma *megoldása* helyett kötél-táncot járjon a probléma *fölkött*: Martin Du Gard soha nem folyamodott ál-megoldásokhoz, soha nem tért ki az *ábrázolás* valódi föladatai elől; annak sosem tetszetős szellemességére, hanem mindig elérhető legnagyobb igazságára törekedett. Emlékeiben ez a legmegkapóbb: az író, a művész — egy sokszor nehézkes természetű író, egy sokszor szinte tájékozatlannak látszó művész küzdelme magával, anyagával, formájával, az igazságért.

A művön azonban mindebből semmi sem látszik. A *Thibault család* úgy áll előttünk, mint az egyensúly, az arány és a könnyedség remekműve. Martin Du Gard az angol festő, Whistler szavait idézi, mint saját, fáradságos *ars poeticájának* is alapigéjét: „A kép akkor kész, amikor a megalkotására felhasznált eszközöknek minden nyoma eltűnt. Művészetben a szorgalom nem erény, hanem kényszerűség; minden nyoma, ami a kivitelben megmarad, a munka elégtelenségét bizonyítja, a munka nyomát egyedül a munka törölheti el.” S ezt a megjegyzést fűzi az idézethez: „Tapasztalás útján ugyanarra a meggyőződésre jutottam, mint Whistler. Ha elrontunk valamit, annak oka majdnem mindig a munka elégtelensége. Irodalomban még igazabb ez, mint a festészetben. A festő „kifáraszthatja” vásznát; az író nem „fáraszthatja ki” kéziratát: a könnyedséget csak munkával, egyre több munkával lehet elérni!”

Jellemző szavak Martin Du Gard-ra; s olyan szavak, melyeket minden írónak, s kivált minden fiatal írónak nagyon-nagyon meg kellene fontolnia. Van ugyanis egy babona — írók, olvasók, kritikusok egyaránt el-elfogadják; — eszerint a művészetben különlegesen nagy értéke van a spontánságnak, a közvetlen megnyilatkozásnak. Ezért aztán van író, aki szinte csak úgy, alaktalanul kiöklendezi magából émszertelen anyagát, spontán reakcióként a valóságra, s a művészi megformálást egyenesen csökevényes szépélgésnek minősíti. Holott más a riport és más a regény; s a regényben nem a spontánság a nagy érdem, hanem a spontánság *látszata*, amit többnyire valóban csak nagy munkával lehet elérni, a formálás fáradságával, levésve az anyagról minden fölösleget, kivésve lényeges vonásait, kidolgozva izomzatát, a természetes könnyedségnek addig a tökéletességéig, míg szárnyra nem kap, föl nem röppen, a magától értetődésnek, a természetességnek, az önkéntességnek azzal a fölényével, amit a *Thibault család* történetében érzünk, és Martin Du Gard nagy példaképében, alapvető nagy irodalmi élményében és mesterében, Tolsztojban. „Tolsztoj felfedezése serdülőkorom legkiemelkedőbb élménye volt — írja; — kétségtelenül ez hatott legtartósbabban írói jóvendőmre.”

Már maga ez is jellemző, és bizonyos fokig elkülönítő bélyege Martin Du Gard-nak (ahogy Gyergyai Albert is figyelmeztet rá az utószóban): Tolsztoj „tanítványa” egy korban, amikor az írók többsége, éppen ellenkező tájékozódással, Dosztojevskiért lelkesedik. Mert Martin Du Gard valóban tanítványa Tolsztojnak (s a *Thibault család* alighanem egyetlen műve a modern regényirodalomnak, amelyben — *mutatis mutandis* — a *Háború és béke* valaminő titkos, ihlető „nagyapaságát” érezni); valóban megfogadta, s szinte egyedül valósította meg azt, amit „Tolsztoj pótolhatatlan tanításának” nevez. Így ír erről: „Ha együtt élünk vele a maga teremtette világban, ha elnézzük, hogyan lát le a lélek legmélyéig, ha követjük mindenki titkának makacs kutatásában, az áruló jel örök keresésében (amit oly nehéz észrevenni, de egyszerre megvilágosít, mihelyt megtaláltuk), megfigyelőképeségünk fejlődik és kifinomul, látásunk élesedik, a mások titka átlátszóvá válik. Van-e ennél hasznosabb inaskodás fiatal regényíró számára? Tolsztoj nem tanítja meg egy bizonyos festési módra, de ha a tanítványban van bizonyos megfigyelőképeség, Tolsztoj megtanítja, *hogyan lásson a dolgok mélyére.*”

Ezek is meggondolkoztató, útmutató szavak. Valóban ez a leghasznosabb inaskodás fiatal regényírók számára: beiratkozni egy kicsit Tolsztoj (és Martin Du Gard) iskolájába. Eltanulni az igazság fáradhatatlan megközelítésének becsületességét, ahelyett, hogy módszereket, technikákat és „festési módokat” igyekeznének ellesni ettől vagy attól. Martin Du Gard leckéjét egy másik nagy

mai francia író — és nagy Tolsztoj-tisztelő — szavaival „hitelesíthetjük”: Mauriac beszél egy alkalommal, éppen a híres „módszer-forrással”, Prousttal kapcsolatban a mai technika-mániáról: „Prousttól — írja — semmi sem állt távolabb, mint az a mai regényírók között annyira közkeletű föltételezés, hogy van olyan regényírói módszer, vannak olyan eljárások, amelyek már önmagukban értékesek és hatékonyak.” Holott csak egyetlen valóban „hatékony módszer” van: az, amit Martin Du Gard tanult Tolsztojtól, és amit a mai fiatal regényíró tanulhat Martin Du Gard-tól és Mauriacól is: a dolgok mélyére látni, megkeresni és megtalálni azt a bizonyos „aruló jelet”: trükközés helyett jellemezni, és bukfencek helyett elbeszélni. Lehet, hogy abban a pillanatban, amikor, csúcspontra érve, a lényegyet kellene megmutatni, a frakkos íróbüvész elegáns mozdulattal kiröppenti a tarka galambot a kabátja ujjából; s a hiszékenyek szájátva néznek a váratlan galamb után. De csak a hiszékenyek; s azok közül is nem egy fog ráeszmélni utóbb, hogy becsapták. S hogy aki a trükköt művelte, mégis csak kökler.

Az igazi művész kevésbé mutatós; de becsületes és igaz. Martin Du Gard egy helyütt Flaubert példáját idézi: az *Érzelmek iskolája* írása közben egy egész levéltárat dült föl, hogy megtudja, hol milyen nemzetőrzászlóaljak álltak őrséget. A dolog végeredményben egészen mellékes; Flaubert is nyilván tudta ezt; s azt is: aligha akad olvasó, aki számonkérné rajta, miért azt, s miért nem amazt az őrséget állítja regényében ide vagy oda. Igen, az olvasónak mindegy — de nem mindegy neki, az ő írói lelkiismeretének, tisztességének. *Neki* tudnia kell, még ha a regénybe esetleg egyebet sem ír be, mint ennyit: *egy valamely nemzetőr-zászlóalj*. Ugyanígy jár el Martin Du Gard is: „Amikor ilyen kutatásokra adom fejemet, én is (akárcsak ő) a *realitás* parancsának engedelmekedem. Olyan a természetem, hogy csak akkor tudok élő alakot teremteni, ha érzem, hogy tájékozódtam nyilvános és magánélete eseményeiről.”

Amit az *Emlékek* második felének napló- és levél-töredékeiből készülő, befejezetlen művéről, a *Maumort ezredes naplójáról* megtudunk: az az öregedő író drámai küzdelme „a realitás parancsának” jegyében, ezért az „epikai hitelért”. Mit akart? Egy hetven esztendő ezredessel megírni életét, emlékeit, életének egy megrázó szakaszában: akkor, amikor a németek beözönlének és ő szinte száműzötten él saját kastélyának egy zugában. „Ebben a hatalmas szerkezetben, amelynek tengelye egy határozottan megrajzolt jellem, lehetőséget látok arra, hogy beilleszem mindazt, amit még szeretnék elmondani s mindazt, ami elvetélt vázlatként hever fiókjaimban. Egy „summa”: teljes összege egy életnek s egy tapasztalásnak (a Maumorténak); negyven éven át felhalmozott ezernyi jegyzet fölhasználása; egy nemzedék végrendelete az emberiség két korszaka közt támadó szakadék előestéjén.”

De ahhoz, hogy a hetven éves Maumort-t ismerje, ismernie kell részlet-részletre egész életét: meg kell — magának, előmunkaként — írnia hőse életrajzát, majd azoknak az életrajzát, akikkel az élete során komolyabb kapcsolata volt. S mert „öntudatlanul a maga egyéniségével helyettesítette Maumort-ét”: el kell metszenie a köldökzsinórt író és alakja közt. Aztán: küzdelem a formával; irtozás a magyarázgatástól, „márpedig a naplóforma magyarázgatásra kényszerít”; szubjektív vallomás helyett az objektív ábrázolás válsztása — s ezek a *Maumort ezredes naplójáról* szóló töredékes napló legérdekesebb részei: ahogy az anyagával foglalkozó író hatalmába keríti az epikának anyagából sugárzó kényszere, még akkor is, ha tudja, hogy ez a sokszorosan nehezebb megoldás, hiszen „mennyivel könnyebb fürge tollal egy napló lapjait teleírni!” Megint fölbukkan Tolsztoj példája: „Vajon Tolsztoj adhatott volna az olvasónak oly változatos és mély látomást Natasa egyéniségéről, ha csak „Andrej herceg naplóján” vagy „Pierre Bezuhov följegyzésein” keresztül ismernék? Vagyis úgy, ahogyan egy bizonyos férfi látja a maga szemellenzőjével, elfogultságaival, egyéni izlésével? Nos, „Maumort naplójában” mindent egy agyvelőn keresztül látánk, mindenre egyetlen személyiség útné rá bélyegét; novellatervvel azonban (hogy az ezredes életének eseményeit novella-füzérekben beszélje el) kimenekülök Maumort egyéniségéből; embereket és dolgokat jobban és teljesebben láthatok, mint ő. (Mily szegényessé tenné *A Thi-*

bault családban Jennyt vagy Mme de Fontaint, ha csak Jacques vagy csak Antoine pápaszemén keresztül látná az olvasó!)"

A mű, annyi viaskodás, annyi rengeteg jegyzet halmozása után, mégsem készült el. A részletek, melyeket fölolvastott neki, igen tetszettek Gide-nek. Hogy valójában milyenek, egyelőre — míg ki nem adják őket — nem tudhatjuk. De ez is dráma, és megrendítő helyenkint: ahogy az öregedő író küzd a műért, lemond róla, újra nekilát, sokszor már szinte hit nélkül, inkább csak a munka kötelességéből, ahogy 1943 legvégén írja: „Csak megszokásból, a tetlenségtől való irtózásból dolgozom, azért az erkölcsi támaszért, amit a rendszeres munka ad az embernek: nem ‚dolgozom‘ már, csak ‚elfoglalom‘ magam.” Vajon nem azért változtat annyit a tervén, nem azért keres újton új előmunkálatokat, hogy kiterjen egy-egy mellékföladatba, mert a főföladathoz nem érez már elég erőt magában? „Az a pillanat, amikor az öregedő író tudatára ébred annak, hogy becsvágya mérhetetlenül fölötte járt képességeinek” — írja egyik naplójegyzetében „gyógyíthatatlan családása sebéről” — drámai, és — mondja — neveléséges pillanat. Neveléséges? Nem; ez az, ami különösen megrendítő. Mert Martin Du Gard igazán nem az a fajta író, aki a szükségből erényt — bár vitatható erényt — tud csinálni. „A mód, amit választottam — a füzet, amelyben egy szobájában üldögélő aggastyán följegyzi emlékeit — öntetszelgésre, a gyeplő eleresztésére, öreges bőbeszédűsége csábít” — írja Maumort-tervéről, 1948-ban. Már magát az elgondolást is rossznak találja, pedig annyit, oly kirtartóan foglalkozott vele. Ez a szűkszavú, mindig a lényegesre szorító író irtózik a fecsegéstől, s talán méginkább attól, hogy önfegyelmét veszítve ilyesmibe tévedhet. Mennyire más természet, mint Thomas Mann, aki éppen gyengéjét, éppen ezt a már-már aggálytalan „öreges bőbeszédűséget” tette meg mintegy műfaji elvévé a *Szélfámas vallomásaiban!* Az utóbbi egyike az irodalom sűríg termő, s öregségében aggálytalan bőszéggel termő „csoda-aggastyánjainak”; amaz kezdettől fogva nehézkesebb, aggályosabb, magát jobban gúzsbakító alkotó. Más-más természet mind a kettő. Martin Du Gard-ban talán egy kicsit több manni, s egy kicsit kevesebb martin du gard-i véna kellett volna ahhoz, hogy elkészüljön, talán egy történelmi vízvázlat remekművének, *Maumort ezredes naplója*.

Egy kis föloldódás, egy kis „krullos” fecsegés, egy kicsit kevesebb fegyelm talán átsegítette volna holtpontján, s megadta volna neki, legalább lelkiileg, azt a kalóriát, amit a háború szűk adagolása testileg megvont tőle. Az összeomlásban ott állt munkája, műhelye szigetén; tanújaként egy világ elsüllyedésének, túl a hatvanon, s azzal a tudattal, hogy valahogyan „számon kívül maradt”, hogy közte és a világ közt sorra szakadoznak a szálak. „Ez a három katasztrófális esztendő távlatot adott nekem. Megítélem magamat, mérlegelem művemem, világosabban látom korlátaimat. Igazi értékem szerint becsülöm meg magamat, ostoba szerénység nélkül, de illúziók nélkül is; az, ami tőlem még kitelik, nem éri meg, hogy továbbra is, török-szakad, alkotni és publikálni akarjak... (Én csak a multnak vagyok kortársa: amit gondolni tudok, amit mondani tudnék, egyetlen kérdésre sem felel meg, amit ma és halnap föltesznek azok a fiatalok, akik túléltek a pusztulást.)”

Sok éleslátás, sok igazság van ebben, és bizonyos keserű igaztalanság is. A mult kortársa, igaz. *S választ* a holnap kérdéseire nem ad. De a közvetlen multról nem igen akadhat hitelesebb, és művészebb tanúság az övénel; s ami a fegyelmet, mértéket, arányt és tisztességet illel: abban maradandó példa minden idők számára. (*)

ZENEI JEGYZETEK. (Külföldi karmester-vendégeinkről.)
Idény végére két nagyszerű eseményt is ígért a hangversenykalauz. Az egyik Lorin Maazel, a másik Sir John Barbirolli vendégszereplése. Lemezekről mindkettejük nevét jól ismerjük, személyesen még egyikhez sem volt szerencsénk. Az első találkozás pedig annál izgalmasabbnak ígérkezett, hogy egyikük sem tűzött műsorára hálás siker-darabokat. Maazel a Filharmóniai Társaság meglehetősen konzervatív közönségének Csajkovszkij, Ravel és Bartók műveket dirigált, Sir John Barbirolli pedig — Mozart tündéri Linzi szimfóniája mellett — Mahler I. szimfóniájával mutatkozott be.

Különösen Lorin Maazel érkezését előzte meg hatalmas várakozás (mely rövid ittléte alatt rajongássá fokozódott). Tavaly ugyanis hiába hirdette műsorát az egyik bérlet-sorozat, az utolsó pillanatban lemondta pesti vendégszeresét. Egyik külföldi ismerősöm akkor a következőket írta róla: „Maazelt sose sajnál, itt nagyon rossz vélemény alakult ki róla. Csak a külsőségek ad, Herbert Karajan mozdulatait és felfogását utánozza. Tehetségét elismerik ugyan, de csupán Lisztet és Berliozt szabad a keze alá adni, az operák közül pedig a moderneket. A klasszikus zene nem az ő területe, legfeljebb majd 10—15 év múlva, amikor lehiggadt már. Egyébként furcsa internacionális figura: holland család sarjaként Franciaországban született, és itt is nevelkedett. Később az USA-ba került; amerikai állampolgár ma is, de Olaszországban él. Mellékesen hat nyelven beszél és Európa majd mindegyik országában megfordult már. Mindenütt hatalmas sikere volt. Nem tudni, mit esznek rajta.”

Nos, lehet, hogy egy esztendő alatt 10—15 is eltelik némelyik ember életében — az atomkorszakban semmi sem lehetetlen — de az bizonyos, hogy Lorin Maazel ennyi idő alatt teljesen „lehiggadt” (ha erre ugyan egyáltalán szüksége volt). Úgy elvezényelte Budapesten Beethoven VII. szimfóniáját, hogy ... hogy — a legjobb Ferencsiket idézte emlékezetünkbe. Köztudott pedig: kitűnő karmesterünknek ez a legsikerültebb műsorszám.

A VII. szimfóniát maga Beethoven is elvezényelte 1813 december 8-án a bécsi egyetem nagytermében. A jótékony célú hangversenyen — a bevételt a hanai csatában megsebesült osztrák katonák javára fordították — Bécs legkiválóbb zenészei alkották a zenekart: a többi között Spohr (a neves komponista) és Dragonetti (a kor híres nagybögőse) játszottak a vonósok között, Hummel és Meyerbeer pedig a timpani szólamot vezényelték. Spohr később életrajzi emlékezéseiben is megírta, milyen hatást tett rá Beethoven — a karmester. „Az volt a szokása — írja —, hogy a kifejezés jeleit a legsajátosabb testmozgással hozta a zenekar tudomására. Így például a sforzandónál (egy-egy hang vagy akkord súlyosabb kiemelésére szolgáló jelzés) karját, melyet egyébkor a mellén font keresztbe, hevesen szétvetette. A pianónál (csendesebb akkordok) leguggolt, annál mélyebben, minél csendesebb hangot kívánt. A crescendo-nál (erősítések) fokozatosan felemelkedett, míg végül a forténál (nagy hangerő) egészen felszökkent a magasba; és anélkül, hogy észrevette volna, többször hangosan együtt énekelt a zenekarral.”

Nem tudni, hogy az előbbi kritikusok mit mondanának Beethoven karmesteri sajátosságairól. Lorin Maazerről, mint Beethoven-interpretátorról viszont megállapíthatjuk, hogy nem Karajant utánozza, hanem magát — Beethovent. Minden idegszálával a muzsikát követi, gesztusait nem a karzatnak szánja, hanem a művet kelti életre: alázattal és hitelesen. Olyan feszültséget teremt maga körül, hogy a hallgatóság minden zavaró külsőségről megfeledkezik, ringatózik a muzsika hullámain és amikor a hullámhegyről hirtelen visszazuhan az ébrenlét valóságába, nem tud megbirkózni feltörő érzelmeivel. — Csajkovszkij Pathetikus szimfóniájának III. tétele után „műsoron kívül” olyan tapsorkán remegtette meg az Erkel-színház falait, mint legutóbb Richter vagy Ojsztrah emlékezetes vendégszereslése után.

A teljesség kedvéért szólnunk kell Lorin Maazerről, a modern művek megszólaltatójáról is. Olyanra ugyanis csak egyszer volt példa, hogy Bartókot — a közönség követelésére — megismételtek volna. (Akkor Vaclav Talich, a kiváló csehszlovák karmester vezényelt műveiből.) Az Erkel-színházban és egy héttel később az Operaházban pedig így történt. Mellettem ült egy idősebb néni, aki a Mandarin-szvit végétével felpattant a helyéről és önfelédten kiáltotta: „Hogy volt, hogy volt!” Pedig ezt a művet igazán nem lehet könnyűnek, problémátlanoknak, vagy közérthetőnek nevezni. Lorin Maazel (és a virtuóz teljesítményt nyújtó Filharmonikusok) tolmácsolásában azonban olyan világosnak, magától értetődőnek tűnt az egész!

Tanulság és értékelés helyett pedig csak ennyit: Lorin Maazelt (és Sir John Barbirollit, akinek pompás karmesteri művészetét a hely hiánya miatt nem elemezhetjük az azt megillető részletességgel) mindig szívesen és örömmel várjuk vissza Budapestre.

(Üjdonság az Operaházban.) Az opera-műfaj kedvelői érdeklődéssel várták Horusitzky Zoltán Báthory Zsigmond c. új magyar operájának bemutatóját. (Jelen esetben ugyan inkább csak jól bevált újdonságról beszélhetünk, hiszen a művet már nagy sikerrel mutatták be Németországban.)

Horusitzky operája a török- és Habsburg-elyomás között hányódó Erdély sorsát idézi fel sokszor megrázó hitelességgel. Látszik, hogy a szerző alaposan beledolgozta magát a kor történetébe: innen van, hogy elsősorban a pompás kórusokkal és impozáns felvonulásokkal aratott megérdemelt sikert. Hogy mégsem sikerült megteremtene a történeti tárgyú népi operát, azt néhány kirívó rendezői félrecsúszás mellett a Borisz Godunov túlzottan érvényesülő hatásának tulajdonítjuk elsősorban. Mindamellet a mű színes, szellemes dallamvezetése és pompás külsőségei megérdemelten arattak forró sikert. Aligha csalódunk abban a feltevésünkben, hogy a Báthory Zsigmond mindig szívesen látott vendége lesz opera-színpadunknak.

A bemutató előadás népes szereplő gárdájából elsősorban Lukács Miklós szakavatott irányító munkáját és Tiszay Magda pompás jellemformálását emeljük ki Kendiné szerepében. A többiek is dicséretesen megállták helyüket és a jól működő zenekarral együtt megérdemelten vették ki részüket az új magyar opera sikeréből. Éppen ez a siker figyelmeztet arra, hogy érdemes lenne a mű némelyik részét újra átdolgozni, hitelesebbé formálni. (A főhős jellemfejlődésére gondolunk elsősorban.)

(Chopin és a kínai diákok.) Ebben az évben ünnepeljük „a zongora poétája” születésének 150. évfordulóját. Szerte a világon impozáns ünnepségek keretében idézik fel legies alakját és csodálatos muzikáját. A sok értékes emlékezés és tanulmány közül is kiemelkedik az a meglehangú kis írás, melyben Arthur Rubinstein, a ma élő legkiválóbb Chopin-játékos, elemzi a lengyel művész hatásának titkát.

„Szinte az egész világot bejártam Bach, Beethoven és Chopin zongoraműveivel — kezdi cikkét Rubinstein. — Úgy vettem észre, hogy Bachot inkább az intellektuális beállítottságú zenerajongók szeretik, míg Beethovent inkább a könnyen hevülőlk bálványozzák. Chopinnak ezzel szemben nincs külön tábora, az ő muzikáját mindenki szereti, mert átérzi és megérti.

Hogy mennyire így van — írja a továbbiakban Rubinstein, — azt egy kínai hangversenykötetemen tapasztaltam leginkább. Egyik koncertem után megkértek, hogy adjak még egy külön hangversenyt az egyik egyetem nagytermében. Könnyen ráálltam, mert kíváncsi voltam, hogy e távoli és sokszor exotikus elemekkel átszótt világ diákjai hogyan dolgozzák magukba az európai műveltség kincseit.

Igyekeztem amolyan keresztmetszet felét nyújtani hallgatóimnak. Az eredmény nagyon érdekes volt. Bach, Liszt és Chopin művei aratták a legnagyobb sikert. A legtöbb tapsot Bach egyik toccatajával szereztem, de úgy éreztem, hogy a diákok a Chopin darabok közben lelkesedtek leginkább. Kézzel foghatóan éreztem ilyenkor, hogy valamennyien nagyon élénken és szívesen dolgozzák magukba Chopin muzikájának minden elemét. Az ő darabjai közben megszíneződtek az arcok és sokkal lelkesebben és hevesebben ujjongtak a fiúk, mint bármikor egyébkor.”

Idáig Rubinstein emlékezése. S az ő megfigyeléseit — Chopin zenéjének internacionalizmusára vonatkozókat — mi is kiegészíthetjük eggyel: nemrégiben járt nálunk Takahiro Sonoda, a kiváló japán zongoraművész. Forró hangulatú szólóestjén a legnagyobb sikert Chopin darabjaival aratta.

Szeretnők most megidézni azt a régi kritikust, aki Chopint szűk zenei körinyencfalatjának nevezte. (Rónay László)

VALLÁSOS KIADVÁNYOK. Szántay—Szémán: A boldogságos Szűz a Kelet képtiszteletében és legendáiban. Bájos Mária-kép fedőlapú kis könyvecskét adott ki a Szent István Társulat 1959-ben dr. Szántay-Szémán István pápai prelátnak tollából „A boldogságos Szűz a Kelet képtiszteletében és legendáiban” címmel. A könyv megírására hármas jubileum készítette az illusztris szerzőt: a Szepőlóten Fogantatás dogmája kihirdetésének (1854) és a lourdesi jelenéseknek (1858) századik, valamint a 34. budapesti nemzetközi Eucharisztikus Világ-

kongresszusnak (1938) huszadik évfordulója. A Kelet lelkiiségében a Mária tisztelet a legősibb időktől kezdve sajátos helyet foglal el az Oltárszentség kultuszával együtt. Az Istenszülő, a Szűz, a Szennynélküli, a Mennybefelvetett, a Kegyelemközvetítő megjelölések Kelet teljes és tökéletes katolikus mariológiáját tükrözik vissza. A Mária kultusz a Szent Szűz képének tiszteletében jelentkezik mint egészséges középút a pogányság túlzásai és a zsidóság, valamint a mohamedanizmus merev ellenzése között, diadalmasan megvívja a nagy harcot a képrombolók ellen Damaszkuszi Szent Jánossal (675—749) az élen, miközben szigorúan zárt formák között él tovább.

A Kalkidike félsziget keleti nyulványán lévő hatalmas, majdnem kétezer méter magas csúcs, az Égei tenger északi partján a Szent Hegy, az Athosz-hegy. Ez a „Hagion Orosz” hatalmas orthodox remete és szerzetestelepülés, „mint az Isten Anyjának öröksége, állandóan érzi az Ó különös szeretetét”. A kedves és naivan bájos legendák birodalmába visznek el bennünket a csodás Mária-képekhez fűződő történetek: a Valóban Múltó, a Háromkezü Mária, a Kapus Szűz Mária, a Gyorsan Meghallgató Mária, a Kukuzelissa Mária, a vatopaedi kolostor Mária legendái, a Megölt Mária, a többi vatopaedi képek, a Mutató Mária-kép, az Édescsók Mária képe, az Öreg Mária és a Szűz Anya Mosolya.

Kis ismertetésünk befejezéseként mindannyian teljes szívvel és lélekkel, imádságos lelkülettel csatlakozhatunk a mű utolsó bekezdésében foglaltakhoz: „Az az egyetlen reményünk, hogy a Boldogságos Szűz palástja alatt, mely egyformán borul Kelet és Nyugat fiai fölé, a „két duzzogó testvér” egyszer majd nem külön-külön, de közös áhítatban borul a Panagia lába elé, aki örömmel és szeretettel vezeti majd őket Szent Fia elé és beteljesedik az Üdvöztető verejtékes könyörgése: „Atyám, add, ... hogy mindnyájan egyek legyenek, amint Te és én egy vagyunk!”

Görögkatolikus imakönyv. A latinszertartású római katolikus hívek számára készült Magyar Miskönyvön túl (lásd Vigilia 1959. januári számát) a Szent István Társulat 1958-ban „Emeljük föl szívünket!” c. görögkatolikus imakönyvvel lepte meg 183 oldal terjedelemben, kítűnő papíron, izléses kiállításban, jó kötésben az ország kétszázézernyi görögkatolikus hívőseregét a Hajdúdorogi Egyházmegyei Főhatóság által kijelölt bizottság szerkesztésében. Görögkatolikus testvéreink igazi imakönyvet kaptak a kezükbe, mely a hívek nagy részének lelki igényeit teljességgel kielégíti. A technikai beosztás szempontjából a könyv hat nagyobb fejezetre oszlik: I. Hitünk igazságai és törvényei; II. Imádságok: szokásos kezdő imák, napi imádságaink, életünk megszentelése (szentségek), imák az Úr Jézushoz, az Istenszülő dicsérete, a szentek tisztelete, imák különféle szándéokra; III. Nyilvános isteni szolgálatok: a reggeli istentisztelet énekeiből, a szentmise, az alkonyati istentisztelet énekeiből; IV. A szent liturgia változó részei: vasárnapokon, hétköznapokon, a közös menéből a szentek tiszteletére, különféle szándékokra, az egyházi évről, a változó és az állandó ünnepekre; V. Temetési énekek: felnőttek és gyermekek temetése, parasztzás; VI. Népénekek (számszerint 48). Az imakönyvben szereplő ájtatosságok külön tartalommutatót kaptak, hogy ezzel is kiemeljék fontosságukat.

Akik ezt az imádságos könyvet kezükbe veszik, valóban kövessék a kerubénekekben foglaltakat: „tegyünk félre mostan minden földi gondot” és alázatos lélekkel esedezzenek a hajdúdorogi egyházmegyét 1912-ben felállító Szent X. Pius pápához: „Imádkozzál Krisztushoz hű görögkatolikus népünkért!”

Új ima- és énekeskönyvek. Az elmúlt egy-két évben örömdetesen felledült az imádságos és az énekes könyvek kiadása az előző esztendőkhöz viszonyítva. Ezekről szeretnénk néhány sorban olvasóinkat tájékoztatni.

A Szent István Társulat kiadásai: Néhai dr. Czapik Gyula egri érseknek 1954-ben két ima- és énekeskönyve látott napvilágot a Szent István Társulat kiadásában. Az egyik az ifjúság, a másik pedig a hívek számára készült. Ez utóbbi „Áldjuk az Urat” címmel 1957-ben második, 1959-ben pedig harmadik kiadásban került forgalomba. Dr. Rogács Ferenc pécsi püspök „Jézus népe” c. ima- és énekeskönyvének első kiadása 1958-ban, a második pedig 1960-ban jelent meg. A németajkú katolikus hívek használatára készült dr. Galambos Ferenc újpetrei plébánoshelyettesnek „Neuer Rosengarten der ewigen Liebe.

Eine Sammlung von Gebeten und Liedern für das christkatholische Volk" c. 1959-ben kiadott munkája. Görögkatolikus híveink lelki igényeit hivatott kielégíteni az imént említett „Emeljük föl szívünket” c. görögkatolikus imakönyv. Az 1958-ban két kiadásban is megjelent „Magyar Miskönyv”-ről folyóiratunk 1959. januári számában már beszámoltunk, hasonlóképpen megemlékeztünk az 1958-ban kiadott „Cantus Cantorum”-ról is 1959. áprilisi számunkban.

A Zeneműkiadó Vállalat kiadásai: Az Országos Magyar Cecilia Egyesület megbízásából a Zeneműkiadó Vállalat 1959-ben két munkát jelentetett meg: Harmat—Sík „Szent Vagy Uram! Ősi és újabb egyházi énekinckünk tárának orgonakönyve” (7—9. ezer) és Werner „Hozsanna.Teljes kótás ima- és énekeskönyv a Harmat—Sík Szent Vagy Uram énektár összes énekeivel, kibővítve más régi és újabb magyar és gregorián dallamokkal” c. művének második hazai kiadását.

Az Ecclesia kiadása: Az Ecclesia Kiadó 1959-ben Gyulai Oszkár „Imakönyv a Szent Vagy Uram énekeivel gyermekek részére” c. összeállítását adta kicsinyeink kezébe.

Szívből kívánjuk, hogy ezek a kiadványok kicsinyek és nagyok kezében egyaránt a lelki előrehaladás termékeny eszközeivé váljanak.

(Kovách Zoltán)

A NEOGÓT ÉS NEOBAROKK templomokat és középületeket — a mileneum és a két háború közötti időszak féligmeddig hivatalos stílusát — sokat bírálta az a nemzedék, mely a huszas és harmincas években főzintébb és mélyebben gyökerező élményeket sürgetve indult a katolikus újjászületés továbbmunkálására. A „historizáló stílustörekvésekben” — amint Szekfű Gyula nevezte azokat — nem látott egyebet, mint annak a szellemnek a megnyilatkozását, amely a maga meggyőződésének és teremtő erejének hiányát a mult nagy korszakaiban megteremtett formák üres utánzásával igyekezett takargatni.

A fiatalosan heves és kemény bírálatnak, sajnos, sokban igaza volt. Az a stílus, amely a harmincas évektől szinte egyeduralgó volt templomépítésünkben is, nem sok valódi értékkel dicsekedhetik. A kor építészei igen sokszor meggyőződés, átélés nélkül ismételték a régi formákat és vonalakat, nem tudtak belehatolni annak a lényegébe, amit utánoztak, ami lenyűgözően széppé teszi a középkor és a barokk katedrálisait és kicsi falusi templomait.

Általánosítani azonban soha sem lehet maradéktalanul — ez esetben sem. A mileneumot megelőző és követő időszak építészei, szobrászai, festői között is akadnak alkotó tehetségek. A historizmusnak megvannak a maga nagy egyéniségei és jelentős alkotásai. Éppen az építészek köréből lehet felsorolni a legjellemzőbb neveket: *Pollack Mihály, Feszl Frigyes, Ybl Miklós, Steindl Imre, Schulek Frigyes, Lechner Ödön.* Neogót és neobarokk templomaink között is találni olyanokat, amelyek igazi alkotó szellem művei.

Sajnos, legtöbbször még e tehetségek kitűnő alkotásai sem tudnak teljesen érvényesülni. Akármilyen nagyszerű is szerkezetében egy épület, tönkre teheti a hatását például a belső festése. A boltívek merész lendülete nem érvényesül, ha elborítják édeskés virágokkal, ha vonalait megtörik és felbontják indákkal, indokolatlan kacskaringókkal. Az épület szépsége, a szerkezet mondanivalója elsikkadhat a feleslegesen használt díszítőelemek között. Csak egy-egy sikerült helyreállítás nyomán döbbenünk rá, hogy az ízléstelen, vagy oda nem való festés remekművet takar.

Az imént elmondottak igazát a neogót stílusú budapesti Örökimádás templomban lehet igen érdekesen és szemléltetően megtapasztalni, mely hatalmas, hét millió forintot kitevő állami támogatásból és a hívek igen komoly áldozatkészségéből mostanában újul meg szinte teljesen. Pedig eddigi belső díszítését nem is lehetett ízléstelennek mondani! Csupán csak nem volt megfelelő...

Az Örökimádás templom fél évszázados. Pontosabban: 1908-ban szentelték fel. A magyar Oltáriszentség-kultusz tűzhelyének épült. A világvárossá fejlődő Budapest nem akart lemaradni Európa többi fővárosa: Brüsszel, Róma, Páris, Madrid, Bécs mögött, ahol egymásután emelték a mult század második felében a hasonló engesztelő célú szentségimádási templomokat. A templomépítő bizottság, *Kanter Károly*val az élén, olyan otthont kívánt teremteni az Eucha-

risztia szüntelen imádása számára, mely művészileg is méltó módon szolgálja célját. Ha nem is tudott kilépni a maga korának historizáló látásmódjából, a meghirdetett pályázatra beérkezett tervek közül ösztönösen a legjobbat, *Aigner* Sándorét választotta ki. Aigner, aki Temesvárott 1854-ben született, művészi tanulmányait a bécsi Kunstakademie-n *Schmidt* Frigyes vezetése alatt végezte. Schmidt nemcsak ügyes építész, jó művész volt, hanem kitűnő restaurátor is. Ő állította helyre a Stephanskirche-t. Aigner maga is résztvett mestere vezetés alatt a dóm restaurálásában. Nem kívülről, elméletben és papíron ismerte meg tehát a gót stílust, hanem az eredeti alkotásokon végzett munkában. Magyarországra visszatérve első két vállalkozása: a zágrábi dóm és a budai Mátyás templom restaurálása.

Neogót templomai a legjobbakkal közre tartoznak a maguk nemében. Alkotásai mély és igaz élményekből fakadnak, bátran, lendületesen, mégis egyénien tudja alkalmazni a gót építőmodor ötleteit, szerkezeti elemeit. És — ami az eredeti tehetség bizonyossága — egyszerű és nagyvonalú tud és mer lenni.

Aigner a templomban minden vonalat és felületet úgy szerkesztett meg, hogy egyetlen célt és gondolatot szolgáljon: a belépő és bent térdelő hívő szemét szinte odakényszerítse a főoltárra, annak is a magasságába, az egész nap kitett Oltáriszentségre. A léleknek az Eucharisztia felé szálló lendületét semmi sem akasztja meg: nincsenek a falakon képek, szobrok, még a mellékoltárok is szerényen húzódnak meg az oldalkápolnák helyén. Puritán egyszerűség, a vonalak könnyed lebegése, a felületek szerves és harmonikus egyensúlya jellemzi az állandó szentségimádás magyar hajlékát.

Mindez azonban nem érvényesült kellően — a festés miatt. A templombelső egyáltalán nem volt sem riktó, sem ízléstelen. Csupán csak nem hagyták meg a felületeket tisztán, hanem a középkori katedrálisok csupasz köveinek fugáit utánözva merev, szögletes vonalhálózással felbontották azokat — ahogyan már ezt neogót templomainkban lépten-nyomon tapasztaljuk. Aigner oszlopainak, boltíveinek, mennyezetbordáinak lendülete elsikkadt ebben a hálóban. Valami hűvös merevség rontotta a templom hangulatát, azt az izzást, amely pedig oly nagyon érezhetően árad itt a kitett Oltáriszentségből és a körülötte található imádságos szivekből.

Az újjáépített Örökimádás belső festésében most — *Takács* Ferenc tervei szerint készült — elvetették az említett hálózást, a kövek imitálását malteren, s elhagyták a különböző díszítő mintákat is, viszont a falak eddigi csontszínét felbontották: kékkel, a kőre emlékeztető szürkével, borlilával, bordópirossal. Az absztrakt háttér tűzaranyban ragyog. Ebből a háttérből sokszorozott erővel emelkedik ki a kilenc méter magas karszti márvány főoltár. Felette pedig izzó szőnyegként bontakoznak ki az új színesüveg ablakok, *Pituk* József alkotásai. Az üvegablakok megtervezésében és kivitelezésében ugyanaz a szempont érvényesült, mint az egész templom festésében. A művész elvetette a régebbi zsúfolt és statikus díszítést és hatalmas képekben az Oltáriszentség evangéliumi történetét állította helyébe. *Pituk* új művében a középkori francia templomablak legnemesebb hagyományait a modern freskó erejével párosítja. Legújabb egyházművészetünk egyik jelentős alkotása bontakozik ki az Örökimádás templom főoltára felett.

Az Örökimádás megújítása jelentős tanulsággal gazdagít bennünket. Elsősorban azzal a felismeréssel, hogy neogót és neobarokk templomaink között talán sokkal több a szép, értékes mű, mint gondoljuk. Csak ki kellene szabadtítani azokat a felesleges cifraságok alól, amelyeket mindig a kezdetleges ízlés vagy a hívalkodni vágyás kényszerített rájuk. Másodsorban azzal a meglátással, hogy ma, amikor a templomépítésben és fenntartásban az egyéni mecenásokat, a gazdag donátorokat felváltotta az egyházközség, a szerény anyagi tehetséggel rendelkező hívek tömege, különösen fontosak az egyszerű megoldások. Papjaink számára, akik a templomépítések és felújítások közvetlen szellemi mozgatói és irányítói, mindig súlyos problémát jelent a templomfestés művészi színvonala. Különösen akkor, ha díszítő elemeket, mintákat akarnak alkalmazni a falakon. A kezdetleges ízlés itt könnyen túlzásba eshetik, amikor többet, nagyobb akar, mint amit a rendelkezésre álló anyagiak lehetővé tesznek. A kevés lélegzettel való nagyotakarás eredménye a sok giccs, a talmi, az üres cím-

raság. Ezzel pedig éppen az ellenkezőjét érik el, amit kívántak, mert a kiképzés csak még szegényesebbnek hat.

Mindezt és a felesleges vitákat ki lehet küszöbölni, ha az egyszerűbb megoldásokat választják. Szépet és monumentálisat olcsóbban is lehet alkotni, egyszerű falusi templomokban is. (*Sinkó Ferenc*)

A LATIN NYELV „FEJFÁJÁ”-RA... Éppen *Erasmus* csipkelődésain tűnődtem volt. Azokon az olykor kegyetlenül maró, máskor meg könnybe fúló igazmondásokon, amikor felnyitom az újságot és riadtan olvasom: Megcsappant az angol diákok gondja, akik Cambridge egyetemére akarnak iratkozni. Határozatba ment 316 szavazattal 212 ellenében, hogy nem szükséges többé a felvétélhez a latin nyelv ismerete...! Hát igen, Cambridge nem mert Oxford mögött kullogni. Elvégre is az angol egyetem hajléka ugyan a tudománynak, de vezetését gazdasági szempont is irányítja. Következésképpen nem közömbös, vajon növekedik-e vagy csökken hallgatóinak száma. S az is igaz, hogy manapság a köztudat dönti el, melyik különb, Oxford vagy Cambridge? Már pedig a közvélemény értékmérő állásfoglalását nem a tudós professzorok működése alakítja ki, hanem — a nagy regatta... Cambridge mégis okvetetlenkedik, köti magát az angol egyetem hagyományaihoz. Ama szavazás idején elvetette például azt a javaslatot, hogy ezentúl csak egy idegen nyelvben való jártasság legyen a felvétel feltétele. Ragaszkodik kettőhöz... Azt az ötletet is sutba dobta, hogy történelmi vagy nyelvi szakra is lehessen a latin nyelv elemeinek tudása nélkül beiratkozni.

Ha valaki hat—nyolc lustrum előtt végzett jobbfiata angol egyetemet, még pedig úgy, hogy nemcsak általános műveltséget kívánt elsajátítani, hanem tudományos fokozatot is szerzett, akkor bátran a kezébe lehetett nyomni például — hogy a rotterdami humanista bűvkörében maradjunk! — a három békeadagium bármelyikét, teszem a *Dulce bellum inexpertis*-t, bizony kapásból baj nélkül le tudta azt fordítani. Hiszen a módszeres gondolkodás begyakorlására abban az időben a mi gimnáziumunknak megfelelő angol iskolatípusban *Euclides* műve, az *Elemek* is tankönyv volt. Amde azóta nagyot rendült a világ.

Ebben a távlatban mérlegelvén a jövő eshetőségeit, mindenképpen bölcs és dicséretes elhatározásnak tartjuk, hogy újabban nálunk megint visszatérnek a latin nyelv oktatására, a human tagozatú középiskolában. Noha négy évre fogták össze a tananyagot, meg kell haladni, hogy szorgalmas tanuló lelkiismeretes tanár vezetésével szert tehet az alapvető ismeretekre, mert didaktikailag célszerű az anyag felosztása s jó a tankönyv.

A modern ember el lehet a latin nélkül is! — vethetné oda valaki. Szó mi szó, ez igaz! Valóban el lehet nélküle, mint ahogy tenghet-lenghet más nyelvek tudása nélkül is. Csakhogy a latin valamiféle ismerete nem nyelvi kérdés, hanem sokkal több... Mégsem kell tán felelevenítenünk azokat a vitákat és ankétokat, amelyek valamikor a humanisztikus gimnázium körül mellette s ellene folytak. Elég a mindennapi élet tanúsága. Aki egyszer is szembe került azzal a riasztó tünettel, akárcsak jómagam, hogy felsőbb évfolyamos matematika-fizika szakos és technikus egyetemi hallgatók, akik már nem tanultak latint, nem tudták, mi a jelentése a „psychologiai motívum” és „physiologiai szükséglet” kifejezéseknek, az nyilván egyetért velem: művelődésünk színvonalának okán igenis szükség van a latin nyelv bizonyos fokú ismeretére! Viszont nincs szükség a bizonyítgatásra, hogy a magasabb fokú európai művelődés a latin kultúra szellemében és az általa közvetített hellenizmus kulturkinccseiben fogant meg és terebélyesedett naggyá. S arra sem kell emlékeztetni, hogy a tudomány számos ágában, a szellemtudományi s természettudományi ágakban egyformán, a műkifejezések latin eredetűek.

A nagy nemzetek körében már jó ideje vitatkoznak azon, miként kellene s lehetne a latin nyelv tanítását korszerűen megreformálni. Cikkék és könyvek garmadával adják a jó tanácsokat. Az eredmény? A latin gondozására s terjesztésére kiadott folyóiratok egymás után szüntek meg, a római *Vox Urbis* és az *Alma Roma*, a frankfurti *Scriptor Latinus*, a varsói *Lygia*, a lembergi *Palaestra*, a párisi *Umfia*, azaz a francia orvosszövetség nyelvészeti lapja és a többi. De hát a latinistákat a kudarc nem csüggeszti el. A *fortitudo* római erénye

egyre újabb vállalkozásokra ösztönzi őket. Manapság a római *Latinitas*, a barcelonai *Palaestra Latina*, az avignoni *Vita Latina* s a blackpooli *Acta Diurna* igyekszik *Cicero* idiomáját modern köntösben a világnak bemutatni s megszerettetni. 1956 szeptemberében „az élő latin nyelv” első nemzetközi kongresszusát tartották meg *Avignon* városában. Ezen 22 nemzet latinistái vettek részt. A múlt év szeptemberében pedig már a másodikra került sor *Lyon* városában, 200 résztvevővel. [Közben természetesen a klasszika-filológusok is tartanak szakmabeli nemzetközi összejöveteleket. Ez év áprilisában volt például Róma városában a *Ciceronianum Conventum*, ezen magyarok is megjelentek. Végül a kongresszus tagjai elmentek a pápához, aki latinul buzdította őket e nyelv ápolására.] „Az élő latin nyelv” két kongresszusán megegyeztek abban, hogy úgy-ahogy átszüremeltetik a latin kultúra szellemét az ifjúság elméjébe, de általában véve nem tudják a nyelvet akként tanítani, hogy beszélni is tudja. A módszerre nézve pedig ugyancsak elágaztak a vélemények. Hja, a gép hősi korszakában nem *Athén* és *Róma* szellemiségének termékei igézik meg a lelket, legfeljebb kivételes esetekben...

Amidőn a klasszikus szellem hontalan vándora olvasgatja e beszámolókat a kísérletekről és a sirámokat a gyakorta meddő fáradozásról, múlhatatlanul megfogja, ha nem is a tudata, de a sejtelve, hogy a remekbe szabott latin periódus zamatának nagy kora leáldozott. Lükettetését ásító közömbösség kíséri, történelmi levegője pedig már csak curiosum szegény nebulók nyaggatására... Vagy nem így van? Ilyeténvaló hangulatok órájában lelkesítő olvasmány *Antonio Bacci* szakavatott tanulmánya *Carlo Egger* ötnyelvű szótáráról (*Lexicon nominum virorum et mulierum*, Edidrice Studium di Roma). A *Latinitas* e világszerte megbecsült tudós munkatársa nemrég lett — bíboros. És a latin tudásnak e ritka megbecsülése örömet és meglepődést keltett a klasszikus műveltség világában. De boldogok lettek volna például *Gemelli* vagy *Grabmann* tisztelői, ha e kitüntetés azokat is érte volna...! Nos, *Bacci* azt mondja, hogy már nem tudjuk teljesen megérteni *Dante* művét manapság, hogyha előzően nem ismertük meg eredetiben *Vergilius* alkotását. „Valamely nyelv megtanulásának — úgymond — nem lehet más célja, mint beszélni vagy legalább is írni azon a nyelven és megérteni remekműveit”. „Már *Zanella*, a finom izlésű költő s széles látókörű tudós — írja tovább *Bacci* — azon panaszkodott, hogy az Északról behozott (importált) filológiai erudicionizmus megfojtotta iskoláinkban a jó humanista hagyományokat és a latin nyelv ott úgy maradt fenn, mint valami élettelen herbarium vagy tudományos célból felboncolandó holttest.” *Bacci* mindazonáltal optimista, bízik a latin nyelv felvirágzásában...

S miközben e sorokat írom, kerül elélem a *Paese Sera* híre: A nemzetközi latin költő-versenyen, az amsterdami *Certamen Hoeffianum*-on, az első díjat a római „Liceo Ugo Foscolo” latin-tanára, *Fernando Maria Brignoli*, az ismert neo-latin poéta nyerte meg... Talán mégsem fejfa, ami sötétben látó elmében a latin nyelv fölött felmerül... (*Cavallier József*)

MICHELANGELO VERSEI. Magyar költők és versolvasók közös nagy büszkesége hagyományokban s élő tehetségekben egyaránt gazdag műfordítói kultúránk. *Babits* és a nyugatosok harcai után ma már mindenki érzi, hogy a jó műfordítás „ajándék a nemzetnek”, ragyogó vallomás a „haza s az emberiség” közös hitvallása mellett. S valóban, az utóbbi évek elméleti munkák s remekbe készült műfordítások egész sorozatával fejlesztették tovább a nagy elődök örökségét. Szabó Lőrinc neve és életműve biztosan korszakjelölő a magyar műfordítás történetében. Alakja módszert és színvonalat jelöl, nyomában s körülötte gazdag termés fakad.

Rónay György műfordítói tevékenysége külön helyen áll a sok műfordító-kortárs életműve közt. Sokat és sokfélet fordított: folyóiratok, antológiák őrzik fogékony, kulturált és aszkétikusan fegyelmezett fordító kedvének remekait. De őt igazában nem egyes versek szerelme ihleti. Nem egy-egy költemény ragadja „bájkörébe”, mint *Radnóti* vagy legtöbb ma élő műfordítóinkat, hanem egy-egy sajátos hangú költő, költői tábor vagy iskola. Ő tudja, vallja, hogy a legszebb vers is töredék: a rímek, ritmusok versből versbe hajolnak, a sorok régi — vagy távoli sorokra felelnek, s csak az hódított igazán nagyot, aki

nemcsak a *részt* hódította meg. Megragadni a „megfelelések” titkos hálójának csomópontjait, melyekben összefut egy különös, a magyar olvasó számára szokatlan írói egyéniségnek vagy költőcsoportnak formakincse, mondanivalója, megmutatni a versek egymásra-fénylő ragyogásában az *egészet*, amit *magyarítani* nehezebb talán, de ami előtt *meghajolni* könnyebb; ez az ambíció vezette a német romantikusokhoz és Rimbaud-hoz, az új francia költőkhöz és a francia renaissance költőihez, s ennek a műfordítói becsvágynak ajándékaként adta most közre magyarul Michelangelo költeményeit.*

Michelangelo, ez a „különös, vad, magányos ember” valóban újszerű versélményt ígér a magyar olvasónak. Minden ember és minden művész egyéniség, de az ő költészetét világok választják el attól, amit mi megszoktunk, ismerősnek érzünk. A mi irodalmi várakozásainkat még mindig a romantika eszményei határozzák meg: mi elsősorban jó verset keresünk, amelyet az élmény hitele pecsétel remekművé. Az élmény esztétikájának eszmerendszerében viszonylagos értékké lett a szép és a rut — a vers szépsége eszköz ma már, s a szépség „imádata” — Baudelaire-nél vagy a parnassieneknél új költői magatartás csupán, amelynek ihletéből nagyszerű versek születtek, megint csak a romantikus én-lira eszményei szerint.

Michelangelo a renaissance „objektív” lírai magatartásának képviselője. A szépség számára nem az élmény kifejezésének eszköze, hanem cél — valóban „imádat” tárgya, a renaissance platonista szellemének megfelelően Isten „jelenlétének” fénye, mely beragyogja, megfinomítja és értelmessé teszi az emberi léte. Ez a platonista szépség-gondolat hatja át szerelem-„tanát”, és ez ihleti művészetét.

S hogy mi az „új” művészetében a renaissance petrarkista örökségéhez viszonyítva? Talán két — első pillantásra ellentétes — vonás. *Egyrészt* a szépség számára nem az érzelék öröme, nem a csengő szó üdesége, hanem valami mélyebb, intellektuálisabb harmónia. Dante és Petrarca a „dolce stil nuovo” harmatos színeivel dolgozik, Michelangelo nem a megkopott színekben, hanem a rajz szerkezeti monumentalitásában remekel. *S másrészt* a fény és az intellektus e művésze sokkal nagyobb szenvedélyeket, kétségeket — mélyebb s egyénibb élményeket — fog a szépség rendszerébe elődeinél. Ellentét, melynek tagjai mégis magyarázzák és megindokolják egymást. Ellentét, mely Michelangelo költői oeuvre-jére is rányomja a titáni nagyság bélyegét, s mely ezt a renaissanceban gyökerező művészetet annyira telíti mégis a modernség sejtelmeivel.

Olvasnánk-e Michelangelo verseit akkor is, ha *csak* költő lett volna, ha szobraiban, képeiben s a Szentpéter „hasonlíthatatlan szépségében” nem hagyta volna ránk szellemi örökségének gazdagabb felét? Aligha. Rónaynak, a *kommentátornak* érdeme, hogy a versek olvasása közben sose veszítjük el költőjükhöz fűző sokágú emberi kapcsolatunknak egyetlen fonálát sem. A verset magyarázza a kép, a gazdag jegyzetanyag szerény és mégis kifogyhatatlan utalásainak sora, s a műfordító Michelangelo-képét a megszokott biztonsággal rajzolja meg az *utószó* egyszerű tartózkodással, mégis feledhetlenül.

Ad-e újat a kötet azoknak, akik Michelangelót máshonnan jól ismerik már? Az irodalom természetének megfelelően a művész *fejlődésének*, lelki itineráriumának megértéséhez segít közelebb. A néma formák férfiai megszólal bennük, s mi észre vesszük, hogy ő is „üdvösségkereső”. A versek egymásba kapcsolódó harmóniája nem statikus forma, a fejlődés dinamikája hatja át. S ez a fejlődés az istenversek ragyogó magaslatára ível. (*Tótfalussy István*)

RIPPL-RÓNAI JÓZSEF MŰVÉSZETE. Néhány esztendővel ezelőtt volt Rippl-Rónai (1861—1927) halálának 30. évfordulója, s a jövő esztendő tavaszán emlékezik meg a magyar szellemi élet a művész születésének centenáriumáról. Rippl mind rendkívüli képességeinél, mind fellépésének időszerűségénél, mondhatnánk „időzítettségénél” fogva a magyar festészetnek s az egész magyar kultúrának egyik legfascinálóbb alakja. A múlt század utolsó évtizedében kezdődött munkálkodása; Bernáth Aurél megállapítása szerint ezeknek az éveknek

*Michelangelo Buonarotti versei. Rónay György fordítása. Magyar Helikon, 1959. Ára 56 Ft.

a magyar piktúrában három nagy eseménye volt: Szinyei-Merse „felfedezése”, a nagybányaiak fellépése és Rippl jelentkezése. Hogy a mester a későbbi modern magyar festői törekvések fontos előfutárja volt, erre vonatkozólag Márffy Ödön pregnáns szavait idézzük: „Rippl-Rónai hagyatékát időlegesen el lehet hallgatni, de nem lehet meg nem történné tenni. Mindnyájunk közül benne szivódott fel legmélyebben a francia szellem, ő volt az, aki a legaldásosabban hatott festőművésztünkre.” De a külföld is becsüli és ma is számontartja Rippl-Rónait. Az „Art News Annual” c. vaskos amerikai művészeti évkönyv 1958-as kötetében a New York-i Kennedy-galéria kövér betűkkel a mi Rippl-Rónaink alkotásait hirdeti Bonnard és Toulouse-Lautrec művei mellett.

Genthon István szövegével a közelmúltban Ripplről a Képzőművészeti Alap kiadójánál fényűző kiállítású kötet jelent meg, 48 színes táblával. Genthon végigkíséri Rippl életútját a kezdetektől addig az emlékezetes pillanattig, amikor az Uffizi igazgatósága felkérte a mestert: fesse meg önportróját a firenzei képtár számára.

Rippl patikussegéd volt ifjú éveiben, mint Csontváry. Miután a művészet vonzotta, kikerült Párizsba, ahol Munkácsy kedves növendéke lett. De őt, mint az új generáció tagját már megérintette az új törekvések lehelle, s tagja lett Bonnard és Vuillard baráti körének. E csoport a Próféták (azaz Nabik) Társasága nevét viselte. „Rippl volt az első nem francia művész, akít méltónak találteak arra, hogy maguk közé fogadják.” Munkásságának első korszakát a fekete, szürke és fehér színek uralma jellemezte, majd később stílusa fokozatosan átalakul. Később már „csak színeket látott, színekben gondolkodott, melyek egyre szenvedélyesebben tüzesedtek”. Munkásságának ezt az első két periódusát tartja Genthon is és Bernáth is (1957-es kaposvári emlékbeszédében) a legértékesebbnek. Rippl alkotói módszerét a fürgeség, az „egyszerrefestés” jellemezte. Ez egyrészt „riporterri mohó érdeklődésével” magyarázható. De hogy másról is lehet szó, idézzük Georges Mathieu francia festő szavait: „Számomra a gyorsaság bevezetése a nyugati esztétikában főbenjáró jelenségnek tűnik.” („Arisztotelésztől a misztikus absztrakcióig.” L’Oeil, 1959.)

Ripplnek Maillol szobrasszal és Lautrec-vel való bensőséges, Cézanne-nal és Gauguin-nel való futólagosabb kapcsolata ismeretes. Ő volt az, aki a festőnek és textiltervezőnek induló Maillolt rábeszélte a mintázásra. Maillolnak fennmaradt több Ripplhez írott levele. Ezekben a francia művész tréfálkozva „öreg fecsegő”-nek és „öreg békám”-nak nevezi magyar kollégáját. Oscar Kokoschka, a nagy osztrák festő volt még az a művész, akivel Rippl közelebbi szellemi kontaktusba került.

1910 körül Rippl kialakít egy sajátos dekoratív nyelvet magának, amely Seurat és Signac pontillizmusával mutat rokonságot. Ez Rippl harmadik stíluskorszaka. E pöttyögetett technikával készült („kukoricás”) képekről Bernáth kevés jót mond idézett emlékbeszédében, szerintünk azonban a kísérletek érdekes színfoltjait képezi Rippl gazdag, sokfelé ágazó munkásságának. A negyedik és utolsó korszak a női pasztellportrék, önarcképek, íróbarátaikról készült arcmások korszaka. Az önarcképekről leolvasható az öregedő, betegeskedő művész életerejének fokozatos csökkenése.

Genthon mai művészeti íróink között az, aki a legválasztékosabban, élvezetes, csiszolt formában adja elő mondanivalóit. Azt a megállapítást azonban vitathatónak érezzük, hogy a „fekete” korszak lenne a legmaradandóbb a mester tevékenységében. Kellő tapintattal és tisztelettel mutat rá Genthon, hogy a szecesszionizmus beütése Rippl némely művére előnytelenül hatottak, s hogy a művész kései pasztelljeit hanyag, nemtörődöm technika jellemzi, ami e művek feltartóztathatatlan pusztulását okozza.

Genthon bibliofil könyve mellett egy szerényebb kiállítású, de tartalmilag ugyancsak igen értékes kiadványra hívjuk fel a figyelmet. A „Visszaemlékezések Rippl-Rónai József-re” c. kis kötet Kaposvárott, a nagy művész szülővárosában jelent meg, a Somogy megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya kiadásában, Kávássy Sándor szerkesztésében. A könyvecske tartalmazza Bernáth Aurélnak azt az emlékbeszédét, amelyre előzőleg már hivatkoztunk, azután a barátoknak és tanítványoknak sok érdekes emberi mozzanatot felvillantó írását. Kunffy Lajos elmondja, hogy Rippl milyen jól érezte magát Koller

látrányi plébános ebédjén, Páti Ferenc Rippl irodalmi tájékozottságának alaposágáról beszél, Föthy János — mint szemtanú — leírja Ady és Rippl találkozását Kaposvárott 1909 novemberében. „Dehogy is gondoltam én akkor arra, amire azóta annyit gondolok, hogy e pillanatban a kor két legnagyobb magyar szellemének első kézfogása játszódott le előttem.” Örvedetes, hogy ma már nem egy ilyen tartalmas publikáció lát napvilágot a vidéki kulturális centrumokban. (*Dévényi Iván*)

IGNÁCZ RÓZSA KÉT ÚJ KÖNYVE. Ignác Rózsa rövid idő alatt két új művel jelentkezett. Az egyik, a „Torockói gyász”, ifjúsági regény, a másik, „Prospero szigetén”, az író azóta halott színésztársaira való emlékezéseit fűzi egybe. Mindkettő igényes alkotás. Mert a sok szeretettel megrajzolt színész-portrék az esetek többségében kis tanulmányokká kerekednek; a torockói bányászok nehéz sorsának regényes feldolgozása pedig mindvégig hiteles, történeti dokumentum is marad.

A kurucokor eseményeinek ábrázolása hálás, de nem könnyű feladat. Hisz a korról foglalkozó művek javarésze csak a nagy győzelmek fényét érzékeltette az olvasókkal, álromantikus túlzásokkal kendőzte el az élet másik oldalát: a küzdelmes szenvedések meg-megújuló sorát. Az iskolás gyerekek egy időben betéve tudták Vak Bottyán, Bezerédy és Ocskai legendáit, de alig vagy soha nem hallottak a kor igazi dokumentumairól, a szegénylegény-versekről és a megrázóan szép kuruc énekekről. A régebbi művek a nemzeti egység egyik legszebb megnyilvánulásának tüntették fel Rákóczi szabadság-mozgalmát, a felszín alatt parázsló indulatokról, az egyszerű bújdosó-harcosok és nemesi vezéreik ellentétéről alig esett szó. Pedig pl. Szolga Mihály diáriumban egész sereg költemény maradt fenn s ezek mind hiteles képet adnak a meghasonlott társadalom belső ellentéteiről is.

Ignác Rózsa — s ez regényének egyik legnagyobb érdeme — nem egyoldalúan ábrázolja az eseményeket. Hitelesen mutatja meg, hogy a szegény bányászoknak nemcsak Rabutin kegyetlenkedései ellen kellett harcolniuk, hanem a Thoroczkay grófok mohó kizsákmányolása is szorongatta őket. Még inkább igazza válik a regény azzal, hogy a kis Kriza Katalin naplóját később felváltja Rabutin grófnak szintén az eseményeket tovább építő levelezése. És mint ahogy a kis lelkész-lány sokszor naiv, bájos naplója is tanulságos forrásá válik a bányászok szokásainak és ősi hagyományainak ábrázolásával, Rabutin levél-gyűjteménye is hitelesen idézi föl a párisi szalonok finomkodó csevegését.

„Emlékeimen, élményszámba menő tanulmányaimon túl ihletőm Orbán Balázs volt, az az egyetemes tudású székely író-tudós, aki azt vallotta: „Mind-den ártatlanul kiontott vér oly kincs, mellyel a népek hagyatékának tárgyalásakor lelkiismeretesen el kell számolnunk. Írói eszközökkel ezt akartam’„, Így vallott az író regényéről. S az olvasó hozzáteheti, hogy szándékát siker koronázta.

Ne félj: e sziget telisteli hanggal,
Mesés dallal, mulattat és nem árt,
Száz zengő szernek züg fülembé olykor
Zenebonája; máskor ringató dal,
Bár hosszú alvásból eszméltem éppen,
Elaltat újra; és álomban megnyil
A felhő, látom kincsek záporát..
Leesni készen: és ébredve sirok
S megint aludni vágyom.

Igy jellemzi Caliban a varázsos szigetet, Prospero birodalmát. S valahogy így vagyunk a színészet világával is. Csodálatos vízióival újra és újra rabul ejt, s az ébredés után mi is sirunk, mert szeretnénk tovább álmodni a Puckokkal, Ariellekkel — a színészekkel. A varázslat és álombaringatás művészete azonban küzdelmes, nehéz munka. Hogy mennyi megtagadás, önfegyelem kell hozzá, azt megtanulhatjuk Ignác, Rózsa másik könyvéből, a Prospero szigetén-ből.

Mert ez a munka nemcsak arcképgyűjtemény. Nemcsak emlékek sorjázása.

Az arckép mellett ott áll a hozzáértő vezető is, aki megmagyarázza a színkeverés titkait, Ignác Rózsa hivatott idegen-vezető a színészet világában. Ezért is van, hogy könyvének nem személyes vonatkozásait élvezték leginkább, hanem Gál „tanár úr” egy-egy órájának leírását, Odry Árpád artikulálásának vagy Bajor Gizi művészi eszközeinek elemzését.

Három esztendővel ezelőtt Csathó Kálmán, a kiváló író-rendező foglalta össze színészekről szóló emlékezeit „Ilyennek láttam őket” c. kötetében. Azt írta akkor bevezetőjében, hogy szinte lehetetlen hitelesen felidézni a nagy színészi alakításokat, hiszen már csak hangfoszlányaitak meg egy-egy arcrez-dülésüket őrizte meg az emlékezet. Ignác Rózsa tovább megy ennél. Ő a teljes alakot idézi fel, és némelyik részletelemzése után már nincs is szükség több szóra, mert ismét ott áll a reflektorok fényében Sugár Károly Calibanja, Odry Árpád Ellákja és Bajor Gizi Mirandája. És ez a hitelesség, a részből az egész megláttatása avatja Ignác Rózsa könyvét nem csupán vonzó olvasmánnyá, hanem érdekes és tanulságos forrásmunkává is. (R. L.)

XIX. SZÁZADI KISPAJAINK A MAGYAR NYELVÉRT. Rónay György a „Modern katolikus irodalmunk kérdéséhez” c. értekezésében, amely 1947-ben jelent meg, azt a nézetét fejezte ki, hogy „a katolikus irodalom XIX. századi stílusát elsősorban az irodalom tüzhelyeinek, a szemináriumoknak sajátos szelleméből érthetjük meg”. Majd hozzátette: „Üdvös volna e problémát választani, fölfejtve a kérdés társadalmi és egyháztörténeti hátterét.” Rónaynak ezt a megállapítását és állítását szeretném a magam részéről is alátámasztani. E néhány soros ismertetés persze nem alkalmas arra, hogy valamennyi szeminárium eddig is jól ismert, vagy rejtettségében maradt érdemét idézze. Így csupán az esztergomi szemináriumban működő Egyházirodalmi Iskola munkásságát választottam annak a tükörnek, mely a vele párhuzamosan működő szemináriumok Iskolájának lendületes munkáját is érzékelteti.

Az esztergomi szemináriumot 1831-ben még a nagyszombati számkivetésben találjuk, noha Esztergom városából 1683-ban kiűzték a törököt. Bár V. Ferdinánd az abszolutista uralkodó erejével nehezedik országaira, és nemcsak Magyarországon, hanem Horvátországban, Dalmáciában és a kapssolt hercegségekben is megtiltja a nemzeti nyelvet, a magyarság és az egyház feleszmél. Az 1825. november 3-i országgyűlésről írja Kemény Zsigmond, hogy a nemzeti nyelv műveléséről tárgyalnak. Felsőbüki Nagy Pál akadémiai javaslatára ajánlja fel Széchenyi a 60.000 forintot. Az ország megmozdul és a katolikus papság is főlészívódik e friss vérkeringésbe. Gyulai Pál közli velünk a tény: „Megható jelenet, mily nevezetes szerepet játszott a katolikus alsó klérus nemzeti irodalmunk újjászületése korszakában, sokkal nevezetesebbet, mint a protestáns. Faludítól Czuczorig hány nevezetes író állott elő e lelkes phalanxból, amellet mindenütt ott látjuk őket, hol az irodalom ügye forog kérdésben. Kazinczyt örömhíradással fogadja Pannónia, Kisfaludy Aurórájának legbuzgóbb terjesztői leginkább katolikus papokból telnek ki.” (Vörösmarty-életrajz.)

A klérusban valóban megvolt a kezdeti lendület. Toldy Ferenc írja: Berzsenyi kötetének kiadását 1814-ben a pesti és a székesfehérvári kispapok segítették elő. (Magyar költők élete.) „Lefrhatatlan Berzsenyi hálája, amellyel köszönti a kispapokat és elismeri, hogy „szent hivatalotok egész nagy körét ismeritek s betölteni kívánjátok.” Az adatok sokaságából még Czuczor és Kisfaludy Károly találkozását kell megemlítenünk. Czuczor 1823-ban, amint Kaviák írja, a Központi Szeminárium infirmájában „virraszt rohanó hexameterjei fölött”. Végül is elkészül az „Augsburgi ütközet” dicsőítése, és „Kisfaludy elragadtatva a költemény szépségétől átsietett a papnevelőbe és e szavakkal ölelte meg a költőt: Nemzetem költője! Kisfaludy ajánlja barátságát!”

Guzmics Izidor Pesten 1831 körül „Magyar Társaság”-ba tömörítette papnövendék társait, miként Fejér György a pozsonyi és Pázmándi Horváth Endre 1810-ben a győri kispapokat. Mozgalmuk nem marad elszigeteltségben. A Nagyszombatban tanuló esztergomi szeminaristák lelkében visszhangra talál a nemzeti nyelv felélesztésének gondolata. 1830-ban megkéri Kuliffay István rektort, hogy a „pesti Magyar Gyakorló Iskola” levelező tagjai lehessenek. Az igazgató megdicsérei szándékukat, de ezt a tervet, mint kényszerű javaslatot el-

utasítja, felszólítva őket: alakítsanak hasonló társulatot. A lelkesedés tüze fellobog, s 1832-ben az igazgatónak a magyar nyelv gyakorlására buzdító levelét 34-en aláírják. Ezek az esztergomi Egyháziroldalmi Iskola megalapítói, A jegyző, *Mészáros Imre* közli az iskola nevét: Honi Nyelvgyakorló Egyesület. Az első tagok a papságra készülődők felelősségével és az elmélyült munkát jellemző csendben dolgoznak; évente mindenkitől nyolc magyarnyelvű dolgozatot követelnek. Az első iskola csupán három esztendeig működik. „Az egyház és a haza iránti szeretetből” alakult egyesületet az érseki helytartó 1835-ben feloszlatja.

Amíg Nagyszombatban a hamu alatt parázslik az egyesület, Pesten *Sujánszky Antal*, a későbbi esztergomi kanonok-költő, és fordító, a pesti Egyháziroldalmi Iskola elnöke átadja *Széchenyi István*nak az Egyháziroldalmi Iskola munkálatait. *Széchenyi* válasza: „Méltán örvendhet a haza is, mely serdülő vallásszolgáiban századunkhoz illő, oly művelt keresztényeket és hű polgárokat szerencsés bírhatni, minőeknek a nagyérdemű iskola tagjait hozzáem intézett soraikban nyilvánított nézeteik s hont ölelő szeretettel teljes érzelmeik bizonyítják.” *Széchenyi* halálának századik évfordulóján időszerű, hogy az Egyháziroldalmi Iskolához intézett másik, 1839 október 22-i keltezésű leveléből is idézzünk: „Hála Önöknek szeretet hazánk nevében azon állhatatos buzgalomért, mellyel nemzetiségünk ügyét az ember legmagasabb érdekével kötvé össze a szent vallás és honi nyelvünk kölcsönös javára legbiztosabb sikert eszközölhető egyházi körökben igyekeznek előmozdítani. Isten segítse és virágoztassa ezen honi papságunk díszére való egyesületet.”

Az Egyháziroldalmi Iskolák nagy odaadással dolgoztak. Kiemelten kell megemlítenünk a pesti, az egri, a nagyváradai iskolát, ahonnan *Kálmán Károly*, *Mindszenty Gedeon*, *Lázár Miklós* papköltők kerültek ki. E szeminárium iskolák a renaissance alkotóműhelyekhez hasonlíthatók, ahol nem a lármás, hanem a szorgos, hangtalan, elmélyült munka érlelte meg a bőséges termést. Ismételten néhány pillantást vetve az esztergomi szemináriumra, 1850 november 12-én Nagyszombatból Esztergomba települ. *Scitovszky János* bíboros fokozott érdeklődéssel kíséri a kispapság ügyét és jóváhagyja a *Maszlaghy Ferenc* összeállításában eléterjesztett Egyháziroldalmi Iskola-i szabályzatot. Több zökkenő után gazdag munkássággal iktatódik be az esztergomi iskola is az Egyháziroldalmi Iskolák lelkes frontjába. *Concilia* Emil felszólítására gyűléseket rendeznek. A jegyzőkönyv első oldalán találjuk *Kazinczyra* emlékeztető jeligéjüket: „Emelkedjünk! ki-ki, mint tőle kitellik... Lássa ki-ki, mit tehet. Mások is hátul állottak és elől mentek. Nem ad-e Isten a magyarnak tüzet és szép nyelvet? S nem rajtunk áll-e tehát, hogy előmehessünk és előmenjünk, csak akarjuk s a dolgot jól fogjuk.” Az 1873-as jegyzőkönyv említi, hogy „a hittanhallgatók feladata: egy dolgozat vagy fordítás benyújtása, míg a bölcselet hallgatóit egy dolgozat, egy bírálat és egy szónoklat elkészítésére kötelezi”. A számadatokból kitűnik, hogy például az 1878–79-i munkaévben 57 szavalat hangzott el, noha a tagok száma csak 27. Így értékelte a Bach-korszakban a kispapság a magyar nyelvet, stílust és műveltséget. A jegyzőkönyv szerint az Egyháziroldalmi Iskola tagjai egyaránt kívánták: „hogy szólaljon meg újból Isten szava Pázmány és Káldy magyarságában gyökeredző nyelven.”

Az 1886–87-ik iskolai évben *Prohászka Ottokár* a vezető elnök. *Hunkár Géza* jellemzése szerint: „Azért jön ő közénk, mert érdeklődik irántunk s a cél iránt, mely az iskola elé van tűzve. A „natura horret vacuum”-féle elvből indul ki, mikor azt kívánja az iskolának, hogy legyen minél több tagja. Az a lanyhaság semmire sem való, mely tartózkodik a magyar iskolától, annál inkább, mert nagyon könnyen más nyarúba esik, t. i., hogy renyhe az illető. Az említett elv vonatkoztatva minden egyesre, a cél azáltal lesz elérve, ha mindenki megteszi azt, amit tehet és amit kell. Ha valaki igazán szereti az iskolát, mely ajánlatik neki, mint igazi eszköz, mint alkalom a kiképzésre, föl fogja azt használni azon irányban, melyre adva van, a szigorú egyházi irányban. Egész nap kell szívben és észben, és művelje az egyháziroldalmat.”

Néhány tény és adat csupán a XIX. században működő Magyar Egyháziroldalmi Iskolák munkásságáról. A teljes feldolgozás irodalomtörténetünk és magyar egyháziroldalmunkat sok értékes meglátással gazdagíthatná.

(Szabó Géza)

JEGYZETLAPOK. (A bölcsesség balgasága.) A bölcsességet néha csak egy lépés választja el a balgaságtól. S a bölcsesség egyik titka: nem megtenni ezt a lépést. Sajnos, sokszor még a legbölcsőbbek is megteszik. Elmondok rá egy példát.

Van egy igen jó tizenhetedik századi francia költő: Saint-Amant. Ennek van egy *Vizből megszabadított Mózes* című „heroikus poémája”, mint akkor mondták, vagyis eposza, a kor divatos marinista modorában, az olasz Marino lovag hasonló „hősi költeményeit követve. A műnek sok szép és sok unalmas részlete van; Boileau később egy Perrault-val, a meseíróval s a modernség lelkes hívével vitatkozó esztétikai-kritikai munkájában, a *Longinushoz írt megjegyzésekben* (polemikus kommentárookban Longinus antik rétorból vett idézetekhez) annak példájául idézi, hogy „mindent megront, ha túlságosan elidőzünk az aprólékoságnál”; a marinisták egyik jellegzetessége pedig éppen az ilyen aprólékoskodás, kicsinyes arabeszk-munka volt.

De idézem a bölcs Boileaut. Saint-Amant, mondja, kivált *Megszabadított Mózes*ében esett bele az aprólékoság hibájába, ott, ahol a Vörös-tengeren való átkelést festi. Ahelyett, hogy arra a sok nagy mozzanatra terjeszkednék ki, amit egy ilyen magasztos tárgy kínál, azzal vesztegeti idejét, hogy leírja a kisgyermeket, amint jön-megy, ugrál, kagylót talál és megmutatja azt anyjának; — s a halakat mintegy ablakba állítja, ezzel a két sorral:

Az átlátszó falak mögött ámulat halak
Elképedve lesik a vonuló hadat.

Nincs P. (azaz Perrault) úron kívül, aki ne érezné e sorpár komikumát.

Boileaunak ebben tökéletesen igaza van. Meglepő viszont, hogy további fejtegetéseinek komikumát ő maga nem érezte. Mert vajmi komikus, amikor a nehézkes pedantéria üldözője beleesik a szórészálhasogató pedantéria vétkébe. „Mintha a halak ablakot béreltek volna, hogy onnét nézzék végig a zsidók átkelését” — mondja, s ez rendben van, gúnyos kis utalásával a korára, amikor egy-egy fölvonulásra a párizsiak jó pénzért kibérelték a főútvonalon lakó szerencsések lakásának ablakait. Hanem a folytatás... Példája egyben annak is, amikor a túlhajtott tréfa „visszafelé sül el”. Mert a halak szemének helyzetét vizsgáló Boileau legalább olyan nevetséges, mint a halakkal ablakot béreltető Saint-Amant. Sőt, egy kicsit még nevetségesebb is: ő a kritikus! — Ime a szöveg: „Ez annál mulatnivalóbb, hiszen a halak szinte mit sem látnak a vízen át, és szemük úgy van elhelyezve, hogy ha kidugják is a fejüket falaik mögül, meglehetősen nehéz lett volna nekik jól látniuk ezt a vonulást.”

A kukucskaló halaknál csak egy nagyobb képtelenség van: a kukucskaló halak látási viszonyainak mérlegelése.

(F. T. halála.) Tanítványom volt; 1950-ben franciára tanítottam. Az első padban ült, alig fért el benne; mindig féltem fölhívni, mert az első pillanatban mindig úgy hatott, mintha egy árva szót sem tudna. Aztán alig észrevehető kis vállrándítás után, dörmögő basszusán mégis hibátlanul felelt.

Orvosnak ment; érettségije óta is többször találkoztam vele, eljött néha hozzám, s nyáron is meg-meglátogatott, vitorlázson, Szárszón.

Csak a halála után tudtam meg: kezdettől fogva tisztában volt vele, hogy menthetetlen. Csak éppen a szüleit, a hozzátartozóit nem akarta megszorítani; végtelen tapintattal és hősiességgel úgy tett, mintha bíznék a gyógyulásában, s hosszú heteken át nézett szembe nyílt tekintettel, rezzenéstelen pillával, nyugodtan a halállal.

Hány és hány emberrel találkozunk az életben, hány és hány mellett megyünk el úgy, hogy nem is sejtjük, hogy föl kellene rá nézünk. S milyen sajnálatraméltók azok az írók, akik váltig hősokeket hajszolnak, hősi életről beszélnek, s nem veszik észre, hogy a hősiesség ott van egy karnyújtásnyira tőlük, egy egyszerű munkásban, jellegtelen tisztviselőben, vagy egy fiatal orvosban, aki éppen olyan, mint a többi, s éppen abban van a nagyság, hogy olyan, mint a többi, és mégis nagy és hős és nemes, egyszerűen és szerényen. És az utolsó pillanatig. (r. gy.)

Felelős kiadó: Saád Béla

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

R. M. Vác. — Az ilyenfajta kérdés, hogy: „Isten teremthet-e vagy felemelhet-e magánál nagyobb követ” — nem tartozik a komoly, a fogas problémák körébe. Megoldása alapján véve egyszerű. Hasonló probléma felvetésekkel — sokkal komolyabbakkal — bőven szolgálnak a dogmatikai tankönyvek: Isten nem teheti meg nem történté azt, ami megtörtént, nem alkothat négyzetöleletes kört, nem vétkeztetik, nem semmisítheti meg önmagát stb. Mindez nem cáfolja Isten mindenhatóságát. A mindenhatóság csakis a mindenre, a valók összességére terjed ki. Az ilyen logikai és metafizikai ellentmondások pedig nem valóságok, hanem semmik, nem létezők, tehát önmagukban nem valósíthatók meg. Istennél nagyobb valóság nincs, tehát nagyobbat feltételezni nem lehet. Azon az alapon se lehet tagadni Isten mindenhatóságát, hogy nem vétkezhet. A vétkezés fogalma önmagában összeférhetetlen a mindenhatósággal, hiszen a gyöngesség jele. A tökéletes tökéletességét nem cáfolja, hogy hiányzik belőle a tökéletlenség.

Kárhozat és irgalom. Szeged. — Az alanyi beállítottságú világnézet nem tud megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy örök kárhozat legyen. Úgy érzi, a kárhozat lehetősége nem egyszerűen össze Isten igazságával, irgalmával és szeretetével. Ebből a szubjektívizmusból, az objektív tények és törvények elhanyagolásából fakadnak azok az elméletek, amelyek tagadják a kárhozat örök-kétartó voltát. Ebbe a hibába esett bele nemrégiben a neves katolikus író, Papini is. Bármennyire is nemesnek látszanak az ilyen gondolatok, — a tények és törvények más mondanak. A keresztény ember a kinyilatkoztatásból tudja a kárhozat tényét. Jézus határozottan kijelentette, hogy létezik s hogy az lesz a sorsa a megátkozott bűnösnek. A mennyország és a pokol hite azonban benne van a pogány vallásokban is, bár torzult formában. De a józan ész is ugyanarra a következtetésekre jut, amit a kinyilatkoztatás tanít. Az Isten végtelen szentsége, tisztasága nem egyesülhet a megátkozott gonossz-sággal, a tisztátalansággal. A bűnben megrögzött lélek kívül reked az Isten színelátásának, boldogító szeretetének világán. Az Isten világának legkülső periferiáján, a lét és nemlét határán tengődik. Tud Isten nagyságáról, jóságáról, szeretetéről, elképzelhetetlen súllyal nehezedik rá fönnsége, de nem tud vele egyesülni, beleolvadni, mert fogva tartja megátkozottsága. A keresztény ember nem feledkezik meg a kárhozat tényéről, lehetőségéről, üdvös félelemmel tölti el gondolata. Ezen túl azonban az olyan gondolatok, amelyek önt gyöttrik, feleslegesek, és helytelenek. Ne féltse ön elhunyt hozzátartozóját Istentől! Isten senki kárhozatát nem akarja. Irgalma bizonyosan megtalálta a módját, hogy magához ragadja a szegény bűnöst. Különösen, ha — ahogyan ön állítja levelében: az illető tisztességes ember volt. Elvileg ugyan a kárhozat a sorsa annak, aki súlyos bűnben gyónás nélkül hal meg. Más azonban az emberi ítélet és más az isteni irgalom gyakorlata. Semmiféle emberi szóbeszédnek és okoskodásnak ne higgyen tehát. Bízva rá elhunyt hozzátartozóját Isten jóságára. Bizzék abban, hogy ez a jóság utolsó pillanatban megadta az őszinte bánat kegyelmét a haldoklónak.

Bl. E. Vác. — Talán onnan ered a félreértés, amely önben védőszentje, Magyarországi Szent Erzsébet rózsacsodája kapcsán kialakult, hogy a legtöbb ábrázolás és történet a szent felnőtt korára teszi az esemény időpontját. Egyáltalán nem igaz, amit önnek mondott ismerőse, hogy Szent Erzsébet „tulajdonképpen hazudott, mikor rajtakapták, hogy kenyeret visz a szegényeknek, hazudta, hogy rózsát visz, a Gondviselés pedig csodával tussolta el, — szentesítette — a hazugságot”. Horn Emil, Szent Erzsébet kitűnő életrajzírója Temesvári Pelbárt alapján Magyarországra, Pozsonyba teszi a rózsacsoda idejét és színhelyét. Ekkor Erzsébet mindössze négy esztendő volt. Nem is a férje vonta kérdőre, mit visz a szoknyájában, hanem az apja. Egy négyesztendő gyerek felelete másképp esik latba. Magunk részéről azonban ennél tovább megyünk. Amennyiben valóban megtörtént a rózsacsoda és amennyiben felnőtt korában

a férjével kapcsolatban történt meg, akkor se lehet Erzsébetet hazugsággal vádolni. Aki elolvassa élettörténetét, megismerkedik közelebbről a szent csodálatos, bájos egyéniségével és jellemével, megérti a rózsák történetét. Végeredményben más formában ugyanez történt akkor is, midőn a belpoklost férje ágyába fektette és felelősségre vonásakor felelete nyomán Lajos a keresztre feszített Jézust pillantotta meg a súlyos fertőző betegben. Erzsébet nemcsak szent volt, hanem költő is, mint példaképe, Asszisi Szent Ferenc. Egész élete a szeretet költeménye. A költészetet, amellyel az evangéliumi tanácsokat követi, gyermeki ártatlanság ragyogja be élete végéig. Néha mosolyogni kell rajta, néha könnyekig megható, ahogyan megmaradt ártatlan gyermeknek. Férje, Lajos nem egyszer kacagott gyermeki ötletein. Egyszer például nagyon komolyan magyarázni kezdte Erzsébet neki, hogy milyen jó volna, ha ők szegények lennének, kint élnének a hegyekben, mint egyszerű, szegény pásztorok, nem lenne többjük száz téhnél, száz juhnál, meg még egy pár hasonló „csekély-ségnél”.

Cz. G. Miskolc. — A szállóigévé letet „Kain bélyeg” épp az ellenkezőjét jelenti, mint amiről a Szentírásban (Móz. 1. 4, 15.) szó van. A szállóigében a gonoszsgot jelzi, mely kiül a bűnös arcára, homlokára. A Szentírás említett fejezete azt mondja el, hogy miután Kain megölte Ábelt és az Úr bujdosásra ítélte, Káin kétségbe esett és így kesergett: „Nagyobb az én gonoszsgom, hogysém bocsánatot érdemelnék! Im kivetsz ma engem e föld színéről, el kell takarodnom színed elől s kóbor bujdosó lesz belőlem a földön, így bárki megölhet, ki rám talál.” Az Úr megvigasztalta. „Korántsem leszen úgy, sőt bárki az, ki megöli Káint, hétszerte bűnhődik. — Jelt is tón az Úr Káinra, hogy meg ne ölje senkisé, aki rátalál.” Nem azért tett jelet az Úr Káinra, hogy megbélyegezze, hanem hogy megóvja a vérbosszútól.

Jó kolléga. Győr. — A keresztény ember számára, ha környezetében, annak valamilyen tagjában gyarlósgot, bűnt tapasztal, az evangélium ad útbaigazítást, hogyan járjon el a megtévedettel szemben. „Ha vétkezik ellened testvéred, menj, fedd meg őt négy szemközt” — mondja Máté evangéliuma. (Mt. 18. 15—20.) Ha az ellenünk vétkezőket is először négy szemközt kell megfeddeni, méginkább tapintatosan kell eljárunk, ha a gyarlósg, botlás nem olyan természetű, hogy a megtévedett bárkinek is ártana vele. Semmiképpen sem keresztény viselkedés tehát, ha valakinek a hibájáról mindenkivel beszélünk, csak az illetővel magával nem. Mások viselkedésének, cselekedeteinek, magatartásának részletes megtárgyalása mindenütt kedves szórakozás a kollégáknak és kolléganőknek. Mindez mindig az érdekelt, vagy mondhatnók, az áldozat háta mögött történik. Ha szemtől szembe kellene megmondani mindazt, amit kitergetnek, hamar zavarba kerülnének a vájkálók. Ilyenkor ugyanis rögtön kiderül, hogy az értesülések vajmi ritkán fedik a való tényeket. Ha tehát egyáltalán foglalkozunk mások személyes ügyeivel, csakis szemtől szembe tegyük. Semmiképpen se helyes rögtön a feletteseket, vezetőket beleráncigálni minden apróságba, az egészen magánjellegű ügyekbe. Ne mentsük magunkat, hogy a hiba nem olyan, aminek felledésével árthatunk az illetőnek állás, előmenetel tekintetében. Igenis, ártunk. Akármilyen nagyvonalú is a vezető, mégiscsak ember. Valahol, lelke mélyén megmarad a gondolat: íme, ez a munkatárs, besoztott mégiscsak gyarló ember, nem lehet erre vagy arra a munkára, feladatra alkalmazni. Mi tehát a magunk részéről csak azt tudjuk ajánlani: ne foglalkozzunk egymás ügyeivel, még az apró hibákkal sem, még a legjobb szándakoktól indítatva sem. Mert az apró hibák körüli apró fecsegésekből származnak a nagy haragok. Amelyek pedig mindenkor további súlyos vétkek forrásai lesznek.